

Belgisch Extreemrechts op het Wereldwijde Web

Ideologische Verwantschap en Online Netwerk

Hannah Fluit

R0387294

Masterproef aangeboden tot
het behalen van de graad

Master in de Vergelijkende en Internationale Politiek

Promotor: Prof. Dr. Emmanuel Gerard

Verslaggever: Prof. Dr. Sofie Marien

Academiejaar 2016-2017

Samenvatting

Extreemrechtse actoren maken in toenemende mate gebruik van het internet om te communiceren en propaganda te verspreiden. Deze studie reconstrueert het netwerk van online extreemrechts, met websites als nodes en hyperlinks als relaties. Zowel partijen als andere types organisaties en actoren worden opgenomen in deze dataset, die wordt samengesteld met behulp van een sneeuwbalprocedure. Voor de analyse van het netwerk wordt gebruik gemaakt van instrumenten uit het domein van Social Network Analysis. De eigenschappen van het netwerk worden verkend en geïnterpreteerd op macro-, micro- en mesoniveau, waarbij er extra aandacht wordt besteed aan de invloed van de factor ideologie op de structuren van het netwerk. Voor de analyse van die ideologische gelijkenissen en verschillen worden een extreemrechts minimum en zes extreemrechtse subideologieën voorgesteld. De resultaten tonen een sterk gefragmenteerd, divers en moeilijk te mobiliseren netwerk. De oorzaak voor deze structuur is vooral te wijten aan de onderlinge ideologische verschillen, het belang van de Vlaamse onafhankelijkheidsstrijd en het gebrek aan leiderschap in het netwerk. Vooral de Waalse websites beschikken over het algemeen slechts over uitermate perifere posities in het netwerk. Op het niveau van de ideologische subgroepen is er daarentegen wel sprake van enige cohesie. Deze netwerken binnen het netwerk vertonen zodoende meer mogelijkheden tot samenwerking en coördinatie.

Inhoudstafel

Lijsten	vii
<i>Lijst van afbeeldingen</i>	vii
<i>Lijst van tabellen</i>	viii
Voorwoord	ix
1. Inleiding	1
2. Een veelvoud aan ideologieën	6
2.1. <i>Het extreemrechtse minimum</i>	7
2.2. <i>De subideologieën van extreemrechts</i>	15
2.2.1. Neofascistisch: nieuwrechts	19
2.2.2. Neofascistisch: derde positie	21
2.2.3. Neofascistisch: <i>Holocaustrevisionisme en -ontkenning</i>	22
2.2.4. Non-fascistisch: reformistisch extreemrechts	23
2.2.5. Non-fascistisch: single-target	25
2.2.6. Nostalgisch fascisme	25
2.3. <i>Extreemrechts en het Wereldwijde Web</i>	26
3. Netwerkanalyse en de studie naar extreemrechts	29
3.1. <i>Social Network Analysis: een korte introductie</i>	29
3.2. <i>De case van online Belgisch extreemrechts: netwerkanalyse en dataverzameling</i>	31
3.3. <i>Ideologische diversiteit in het netwerk van Belgisch extreemrechts</i>	36
4. Het online netwerk van Belgisch extreemrechts	39
4.1. <i>Een analyse op drie niveaus</i>	39
4.2. <i>Het macroniveau: de structuur van het supernetwerk</i>	45
4.3. <i>Het microniveau: kenmerken van websites</i>	51
4.4. <i>Het mesoniveau: subgroepen en ideologische tegenstellingen</i>	58
5. Besluit	67
Bibliografie	71
Bijlagen	86

Lijsten

Lijst van afbeeldingen

1	Schematische voorstelling van de gebruikte SNA-concepten	86
2	Het netwerk van online Belgisch extreemrechts	87
3	Netwerk met nodegroottes volgens indegree	94
4	Netwerk met nodegroottes volgens outdegree	95
5	Netwerk met nodegroottes volgens betweenness	101
6	Netwerk met gekleurde nodelabels volgens ideologie	113
7	Grafische voorstelling relaties tussen subgroepen volgens ideologie	114
8	Netwerk met gekleurde nodelabels volgens houding tav België	117
9	Grafische voorstelling van relaties tussen subgroepen volgens vorm	120
10	Netwerk met gekleurde nodelabels volgens vorm	121

Lijst van tabellen

1	Overzicht websites met hyperlinks	39
2	Codificatieschema extreemrechts minimum en subideologieën	80
3	Cohesie binnen het online netwerk van Belgisch extreemrechts	88
4	Samenvatting indegree en outdegree binnen het netwerk	88
5	Outdegree en indegree van de Belgische extreemrechtse websites	89
6	Betweenness van de Belgische extreemrechtse websites	96
7	Sterke cliques in het online netwerk van Belgisch extreemrechts	102
8	Zwakke cliques in het online netwerk van Belgisch extreemrechts	102
9	Lijst van websites en hun attributen	106
10	Dichtheid binnen en tussen ideologische subgroepen	111
11	Relaties binnen en tussen ideologische subgroepen	112
12	Dichtheid binnen en tussen subgroepen naargelang houding ten aanzien van België	115
13	Relaties binnen en tussen subgroepen naargelang houding ten aanzien van België	116
14	Dichtheid binnen en tussen subgroepen naargelang vorm	118
15	Relaties binnen en tussen subgroepen naargelang vorm	119

Voorwoord

Met dit eindwerk sluit ik mijn masteropleiding in de vergelijkende en internationale politiek af. De overschakeling van geschiedenis naar sociale wetenschappen was niet altijd even makkelijk, en daarom bedank ik graag de mensen die me hebben geholpen en gesteund in dit proces.

Mijn promotor, Prof. Dr. Emmanuel Gerard, heeft me ruim een jaar begeleid. Hij motiveerde me om uit mijn comfortzone te stappen en mijn grenzen te verleggen. Hoe veel vragen ik ook stelde, ik kon steeds rekenen op een waardevol antwoord.

Ik was ook nooit zo ver geraakt zonder mijn ouders, die me zo veel kansen bieden en onvoorwaardelijk steunen. Tot slot bedank ik broer, lief en een aantal goede vrienden voor hun luisterend oor en af en toe wat welkome afleiding.

Hannah Fluit
25 mei 2017

1. Inleiding

In 2008 richtte Edouard ‘Eddy’ Hermy, ex-lid van de *Vlaamse Militanten Orde*, de organisatie *Nieuw-Solidaristisch Alternatief* op. In 2010 achtte hij het nodig om ook nog een partijpolitieke vleugel toe te voegen aan de organisatie: de *Nationaaldemocratische Partij of NDP*. Partij is hier een vreemd woord, het gaat immers om een ‘anti-partij-partij’, om de woorden van Paul Hainsworth te gebruiken; een partij die niet deelneemt aan de verkiezingen.¹ De daaruit resulterende lettercombinatie *N-SA/NDP* en de kleuren zwart, wit, rood zijn duidelijke verwijzingen naar het Duitse Naziregime. In 2011 werd Hermy voor de tweede keer veroordeeld voor inbreuken tegen de racismewet; beschuldigingen gelijkaardig aan diegene die het *Vlaams Blok* dwongen zichzelf heruit te vinden (of toch niet helemaal).²

De meeste Belgen hebben wellicht nog nooit gehoord van het *N-SA/NDP*. De militante organisatie valt het best te omschrijven als een groupuscule: een kleine, vaak instabiele en kortlevende groep. Het extreemrechtse landschap in België is bezaaid met dit soort organisaties, waarvan de meeste door de grote mazen van het academische en maatschappelijke interessenet glijpen. Een documentaire van Koppen over het *N-SA/NDP* in 2009 had een opflakking van belangstelling voor de organisatie tot gevolg, maar dat was slechts van korte duur.³ De aandacht gaat dan ook vooral naar

¹ Dit is overigens de meest uitgesproken vorm van anti-partij-partij, want het is wel degelijk mogelijk voor dergelijke partijen zich verkiesbaar te stellen. Zie: P. HAINSWORTH, *The Extreme Right in Western Europe*, Londen, 2008, 11.

² ‘Veroordeling voor Inbreuken op de Racismewet’, *De Standaard*, 6 december 2011 (<http://www.standaard.be/cnt/um3j7irc>). Geraadpleegd op 1 maart 2017.

³ De reportage is niet in zijn geheel terug te vinden op het internet. Enkel de driedelige ‘remake’ door het N-SA zelf, waarin de originele beelden eveneens te zien zijn, is terug te vinden op youtube. Zie: THEMEDIATOR, *Koppensnellers 1, 2 en 3*, video, 23 april 2010 (<https://www.youtube.com/watch?v=maXv4VZl7as>). Geraadpleegd op 1 maart 2017.

politieke partijen met enig draagvlak, zoals het *Vlaams Belang*, of organisaties met wat meer naambekendheid, zoals het *Nationalistisch Studentenverbond (NSV!)* en *Voorpost*.⁴ Dit gebrek aan maatschappelijke interesse in extreemrechts als breder fenomeen is onterecht. Extreemrechtse actoren zijn ontevreden en hebben weinig vertrouwen in politieke partijen, courante media en overheidsinstellingen. Ze stellen zich vijandig op tegenover bepaalde groepen in de maatschappij, bijvoorbeeld immigranten, socialisten, Walen of Joden. Het is belangrijk, vanuit maatschappelijk oogpunt, rekening te houden met dergelijke frustraties.

Het gebrek aan aandacht voor de verschillende soorten extreemrechtse actoren en de ideologische diversiteit binnen deze stroming resulteert daarenboven in een zeer eenzijdig beeld binnen de academische literatuur. De weinige lijsten van extreemrechtse groepen in België die er wel bestaan, zijn dan weer dermate statisch dat ze onmogelijk de dynamieken binnen deze politieke stroming kunnen vatten.⁵ Om dat te doen, is het nodig om naar het geheel te kijken in plaats van enkel naar de delen. Het is immers door zich aan elkaar te linken dat kleine groepen of zelfs personen met een extreemrechts ideeëngoed zich proberen los te weken uit hun maatschappelijke

⁴ Deze drie organisaties werden bijvoorbeeld onderzocht in H. DE WITTE, 'Extreme Right-Wing Activism in the Flemish Part of Belgium: Manifestation of Racism or Nationalism?', P. KLANDERMANS en N. MAYER red., *Extreme Right Activism in Europe: Through the Magnifying Glass*, Oxon, 2006, 127-150. Het Vlaams Blok is ook dé referentie voor België in de volgende invloedrijke monografieën: E. CARTER, *The Extreme Right in Western Europe: Success or Failure?*, Manchester, 2005; H-G. BETZ, *Radical Right-Wing Populism in Western Europe*, Hampshire, 1994; C. MUDDE, *The Ideology of the Extreme Right*, Manchester, 2000; P. IGNAZI, *Extreme Right Parties in Western Europe*, Oxford, 2003 en R. EATWELL en C. MUDDE red., *Western Democracies and the New Extreme Right Challenge*, Londen, 2004.

⁵ Bijvoorbeeld M. ABRAMOWICZ en W. HAELSTERMAN, 'Belgium', J-Y. CAMUS, red., *Extremism in Europe*, La Tour d'Aigues, 1997, 57-88 en C. Ó MAOLÁIN, *The Radical Right: A World Directory*, Essex, 1987, 23-34.

marginaliteit.⁶ Enerzijds halen ze ideologische inspiratie uit manifesten en discours van andere organisaties, anderzijds onderhouden ze vaak nauwe banden met de bedoeling elkaar te steunen en/of kennis uit te wisselen. Al deze relaties resulteren in een netwerk van extreemrechts.

Wie dit netwerk in kaart wilt brengen en bestuderen, staat echter voor een grote uitdaging. Het is niet moeilijk zich in te beelden dat al deze actoren interviewen en hun relaties documenteren makkelijk jaren in beslag zou kunnen nemen. In deze *digital age* is er nog een andere optie: het Wereldwijde Web.

Het internet is de plek bij uitstek waar extreemrechtse actoren zich kunnen profileren en tegelijk ontsnappen aan maatschappelijke restricties. Veruit de meeste extreemrechtse groupuscules, partijen, nieuwsmedia, enzovoort hebben een eigen website.⁷ Daar vertellen ze wie ze zijn, waar ze voor staan en wat ze willen. Door de hyperlinks tussen deze websites te beschouwen als indicaties van ‘ideological affinity or common goals or interests’, is het mogelijk de Belgische extreemrechtse actoren te ordenen in een netwerk.⁸ Hyperlinks hebben logischerwijze niet dezelfde waarde als fysieke relaties of meer officiële allianties, maar hebben wel een belangrijke betekenis. Op de verschillende websites zijn meestal pagina’s terug te vinden enkel en alleen gewijd aan verwijzingen die duidelijk met enige zorgvuldigheid uitgekozen zijn. Via deze links willen actoren duidelijk maken dat ze deel uitmaken van een groter geheel.

Aan de hand van deze data is het mogelijk om zowel een overzicht te bieden van de extreemrechtse actoren in België en hun ideologische diversiteit, als van de relationele patronen die deze groep kenmerken. De centrale vraag in dit onderzoek luidt dan ook als volgt:

⁶ R. GRIFFIN, ‘Net Gains and GUD Reactions: Patterns of Prejudice in a Neo-fascist Groupuscule’, *Patterns of Prejudice*, (2) 1999, 44.

⁷ Het gaat steeds om Wereldwijde Websites, kortweg websites, en niet om andere domeinen op het internet, zoals email of UseNet discussiefora. Websites betaan uit een of meerdere webpagina’s waartussen de bezoeker kan navigeren, gebundeld onder een domeinnaam.

⁸ V. BURRIS, E. SMITH en A. STRAHM, ‘White Supremacists Networks on the Internet’, *Sociological Focus*, (33) 2000, 216.

Wat zijn de ideologische karakteristieken en de structurele kenmerken van het online netwerk van Belgisch extreemrechts?

De eerste stap in het beantwoorden van deze vraag is theoretisch van aard. Om te beginnen is het nodig het begrip extreemrechts te definiëren, de betekenis ervan te interpreteren en na te gaan welke variaties er binnen deze politieke ideologie bestaan. Deel 2 is volledig gewijd aan deze vragen en vormt een essentiële theoretische achtergrond voor de analyse die volgt. Het hoofdstuk besluit bij wijze van overgang naar deel II met een korte inleiding over het fenomeen van extreemrechts op het internet.

Deel 3 introduceert de methoden die gebruikt zullen worden voor de analyse van het netwerk. Het eerste methodologische luik is dat van Social Network Analysis (SNA); een koepelterm voor allerlei meetinstrumenten die tot doel hebben structuren en patronen in netwerken bloot te leggen. Aandacht gaat uit naar de wiskundige en sociaalwetenschappelijke basis van deze methode, evenals de manier waarop SNA gebruikt kan worden voor de studie van Belgisch online extreemrechts. Ook de specifieke eigenschappen van relationele data in het algemeen en die van hyperlinks als relaties komen ruim aan bod. Het luik sluit af met een beschrijving van de manier waarop deze data verzameld worden.

Het tweede methodologische luik van deel 3 gaat dieper in op de inhoudsanalyse die wordt uitgevoerd teneinde de extreemrechtse actoren te kunnen categoriseren volgens type extreemrechtse ideologie. Deze stap is noodzakelijk om later na te kunnen gaan in welke mate ideologische gelijkenissen en tegenstellingen invloed hebben op de samenhang binnen het netwerk. Daarenboven is het mogelijk met deze informatie conclusies te trekken over het belang van bepaalde denkwijzen in het extreemrechtse milieu in België.

Het onderzoek sluit af met deel 4; het laatste en misschien wel belangrijkste hoofdstuk. Hierin worden de resultaten van de eigenlijke analyse van het netwerk van online extreemrechts in België besproken. De analyse wordt opgesplitst in een macro-, micro- en mesoniveau; respectievelijk het netwerk in haar geheel, de individuele websites en tot slot de subgroepen in het netwerk. Deze hoofdstukken worden telkens ingeleid door een aantal deelvragen, die de analyse helpen

richting te geven. Daarna volgt telkens een uiteenzetting van ieder gebruikt concept en een bespreking van de resultaten. Deze bevindingen worden vervolgens geïnterpreteerd en waar mogelijk verklaard met behulp van de literatuur over het onderwerp.

2. Een veelvoud aan ideologieën

Wie ook maar een beetje het nieuws volgt in de kranten, televisie of het internet, krijgt regelmatig te maken met de term extreemrechts. Er heerst een algemene veronderstelling dat iedereen wel min of meer begrijpt wat dit concept nu juist betekent.⁹ Zelfs in academische literatuur over het onderwerp staan auteurs slecht zelden stil bij de concrete invulling van het koepelbegrip. Zeker in vergelijking met de studie van het fascisme is dit opvallend. Daarbinnen bestaat er immers een hele subdiscipline die zich enkel bezighoudt met het definiëren van het onderzoeksobject.¹⁰

Nog problematischer wordt dit gebrek aan conceptualisering voor wie zoekt naar enige nuancering van het begrip. Extreemrechts is immers een ideologisch spectrum, waarin verschillen vaak meer omvatten dan louter details. Extreemrechtse groepen hebben over het algemeen zeer uitgesproken standpunten en een duidelijke thematische focus. Het hoeft niet te verbazen dat die overtuigingen regelmatig botsen. Neem bijvoorbeeld de organisaties *Identitaires Ardennes* en *Euro-Synergies*. De eerste pleit voor een doorgedreven regionalisme, de ander voor een paneuropese revolutie. Daarenboven zijn niet alle extreemrechtse ideologieën even extreem, maar is er eerder sprake van een continuüm. Vergelijk het met een muziekgenre, met rechts als ‘metal’, extreemrechts als ‘death metal’ en met allerlei subgenres als ‘deathcore’, ‘deathgrind’, ‘death ‘n’ roll’, enzovoort.

Dit hoofdstuk is daarom een zoektocht enerzijds naar wat extreemrechts bindt, en anderzijds naar de verschillen binnen deze ideologische stroming. Het eerste luik besluit met een definitie van extreemrechts op basis van vier kenmerken. In luik twee wordt een classificatieschema voorgesteld dat extreemrechts opsplijt volgens subideologie. Bij elk van de zes types is er aandacht voor hun relatie met het (neo)fascisme, aangezien dit een erg belangrijk thema vormt in de literatuur.

⁹ Ook opgemerkt door Rush. Zie: G. B. RUSH, ‘Toward a Definition of the Extreme Right’, *The Pacific Sociological Review*, (2) 1963, 64.

¹⁰ Zie bijvoorbeeld auteurs als Stanley Payne, Michael Mann en Roger Griffin.

2.1. Het extreemrechtse minimum

Hoe sterk death metal ook verschilt van pop en hoe anders ook hun publiek; links en rechts. Extreemrechts deelt met extreemlinks dat politieke ideologieën vallen. Hierover is er nu maar over de definitie van dit begrip geen eensgezindheid.¹¹ Daarom is het nuttig om deze conceptualisering te hanteren met een eerzame Roger Eatwells benadering van de politieke ideologie. Volgens hem is dat:

*'[...] a relatively coherent set of empirical and normative beliefs and thoughts focusing on the problems of human nature, the process of history and socio-political arrangements.'*¹²

Deze set van overtuigingen omvat zowel de mens en de maatschappij als over hoe de politieke ideologieën normatief.¹³

Politieke ideologieën formuleren duidelijke visie op de werkelijkheid. In het geval van extreemrechts is die realiteit er een van degeneratie en bedreigingen in de samenleving. De samenleving moet worden beschermd en extreemrechtse organisaties volgens deze politieke ideologie(ën) individuen een gevoel van verbondenheid en solidariteit binnen de groep.¹⁴

Net als death metal genres te onderscheiden vallen van andere soorten muziekgenres dankzij een aantal

technieken à la Britney Spears en zijn muziekgenres. Het is niet onder de noemer van extreemrechts een brede consensus, maar er bestaat echter geen consensus binnen deze studie een praktijkgericht karakter. Deze ideologie is er zo één.

*empirical and normative beliefs and thoughts focusing on the process of history'*¹²

ideeën over de aard van de politieke ideologieën en hoe die moeten zijn. Daarom

worden vanuit een bepaalde ideologieën extreemrechts is die realiteit er een van degeneratie en bedreigingen in de samenleving. De samenleving moet worden beschermd en extreemrechtse organisaties volgens deze politieke ideologie(ën) individuen een gevoel van verbondenheid en solidariteit binnen de groep.¹⁵

ideeën vallen van andere soorten muziekgenres dankzij een aantal

¹¹ C. MUDDE, 'The War of Words: Defining the Extreme Right Party Family', *West European Politics*, (2) 1996, 228.

¹² R. EATWELL en A. WRIGHT, 'Introduction', R. EATWELL en A. WRIGHT red., *Contemporary Political Ideologies*, Boulder, 1993, 17.

¹³ C. MUDDE, *The Ideology of the Extreme Right*, Manchester, 2000, 19.

¹⁴ HAINSWORTH, *The Extreme Right in Western Europe*, 67.

¹⁵ Ibid.

en *sounds*, hebben ook extreemrechts ideologieën herkenbare gedeelde kenmerken. Toch is het niet makkelijk de vinger te leggen op wat juist die kenmerken zijn. Volgens sommigen is het zelfs zó complex, dat we onszelf beter leren het extreemrechtse discours, de stijl en de thema's te herkennen, zonder vast te houden aan een checklist. Veel andere auteurs pleiten echter voor een vaste set kenmerken die helpen het onderscheid te maken.¹⁶ Wellicht ligt de waarheid ergens in het midden. Er is immers sprake van een 'principeel opportunisme' binnen de extreemrechtse verzameling. Georgi Verbeeck gebruikte deze term om het pragmatische karakter van extreemrechts te duiden. Het kan zichzelf telkens aanpassen aan 'de concrete werkelijkheid, aan de vereisten van het ogenblik, aan praktische machtsbekommernissen'.¹⁷ Dat maakt het erg moeilijk een al te rigide en uitgebreide checklist te hanteren, maar betekent niet dat het onmogelijk een aantal kenmerken te gebruiken het 'extreemrechtse minimum' bepalen.¹⁸ Wel belangrijk is dat deze kenmerken voldoende flexibel blijven.

Wat dit extreemrechtse minimum juist is, blijkt echter een moeilijke vraag. De hoeveelheid literatuur waarin academici hierop een antwoord proberen geven, is werkelijk enorm. Cas Mudde zei hierover dat:

*'Although the term right-wing extremism is today quite current in the social and political jargon, there is no unequivocal definition'*¹⁹

Een van de grootste gebreken van de literatuur is de bovenmatige focus op politieke partijen. Het gevolg hiervan is dat veel auteurs extreemrechts definiëren in functie van die specifieke

¹⁶ Ibid., 68.

¹⁷ G. VERBEECK, "Schaduwen uit het Verleden". Extremisme van Rechts: Definitie, Ideologie en Geschiedenis', *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, (3) 1994, 218.

¹⁸ Deze terminologie werd afgeleid van het 'fascistisch minimum' van Roger Griffin. Zie: R. GRIFFIN, *The Nature of Fascism*, Londen, 1991.

¹⁹ MUDDE, 'The War of Words', 205.

organisatievorm.²⁰ Een studie naar de ideologie van de partij Vlaams Belang is nochtans verre van representatief voor het hele extreemrechtse landschap in België.²¹ Vlaams extreemrechts is erg gevarieerd, en hoewel *Vlaams Belang* een prominente positie inneemt in de verzameling, is het onmogelijk deze ideologie te begrijpen vanuit de standpunten van één organisatie.

Daarenboven zijn politieke partijen vaak voorzichtiger in hun bewoordingen en passen zij hun programma's aan om een zo groot mogelijk electoraat aan te spreken, terwijl veel andere organisaties of personen die bekommernissen niet delen. Partijen zijn maar een deel van het verhaal, en daarom vertrekt deze studie vanuit Roger Griffins stelling dat er nood is aan:

*'...work to be carried out at the microscopic level of the minute, ephemeral and individual, rather than focusing exclusively on the large-scale party and movement with which we are more familiar.'*²²

Samengevat heeft deze studie nood aan een praktijkgerichte en flexibele definitie die niet enkel bruikbaar is voor politieke partijen,

²⁰ M. MINKENBERG, 'Profiles, Patterns, Process: Studying the East European Radical Right in its Political Environment', M. MINKENBERG red., *Transforming the Transformation? The East European Radical Right in the Political Process*, Oxon, 2015, 30-31. Voor illustratieve voorbeelden van dit probleem, zie bijvoorbeeld: IVALDI, *Droites Populistes et Extrêmes en Europe Occidentale*, 24-26 en HAINSWORTH, *The Extreme Right in Western Europe*, 70-89.

²¹ Een voorbeeld van een studie waarin deze veronderstelling wel gold, is die van Hans de Witte in een monografie over extreemrechts activisme in Europa. Leden van de organisaties *Voorpost*, *Vlaams Belang* en de *Nationalistische Studentenvereniging (NSV!)* werden geïnterviewd en op basis hiervan werden conclusies getrokken over het Vlaamse extreemrechts in het algemeen. Er werd geen rekening gehouden met het feit dat deze drie organisaties een uitgesproken Vlaams-nationalistisch standpunt uitdragen, dat niet noodzakelijk overeenkomt met die van andere extreemrechtse groepen. Zie: DE WITTE, 'Extreme Right-Wing Activism in the Flemish Part of Belgium'.

²² R. GRIFFIN, 'The Incredible Shrinking Ism: The Survival of Fascism in the Post-Fascist Era', *Patterns of Prejudice*, (36) 2002, 8.

maar ook voor eender welke andere extreemrechtse actor. Zeer interessant in deze context is de studie van Cas Mudde uit 1996. Mudde analyseerde de toenmalige definities van extreemrechts en identificeerde maar liefst 58 verschillende kenmerken die aan het concept werden toegedicht. Vijf van deze kenmerken kwamen voor in meer dan de helft van de werken: nationalisme, xenofobie, racisme, antidemocratisch sentiment en steun voor een sterke staat.²³ Hoewel Mudde zich in feite beperkte tot studies naar partijen, wordt dezelfde set kenmerken door andere auteurs ook meer algemeen toegepast.²⁴ Een andere nuttige monografie is die van Roger Eatwell, waarin hij vier kenmerken voorstelde die nauw bij die van Mudde aansluiten: antidemocratisch sentiment, nationalisme, racisme en de sterke staat.²⁵ Dezelfde kenmerken zijn ook terug te vinden in het toonaangevende werk van Gilles Ivaldi, ofschoon in andere bewoordingen: xenofobie, anti-establishment populisme en autoritarianisme.²⁶

Welke synoniemen er ook voor deze kenmerken wordt gebruikt, er bestaat een brede consensus dat de antidemocratische attitude van extreemrechts centraal staat.²⁷ Het is juist dit kenmerk dat extreemrechts *extreem* maakt. Wat extreemrechts tot de rechterzijde van het politieke spectrum doet behoren is dan weer haar negatieve houding tegenover het democratische principe van fundamentele gelijkheid. Er zijn twee manieren waarop het antidemocratische element tot uiting kan komen. De eerste is een directe kritiek op het 'establishment', het systeem, de parlementaire democratie, enzovoort. Deze democratie doet volgens extreemrechts onrecht aan de wil van

²³ MUDDE, 'The War of Words', 229.

²⁴ J. JAMIN, 'Two Different Realities: Notes on Populism and the Extreme Right', A. MAMMONE, B. JENKINS en E. GODIN red., *Varieties of Right-Wing Extremism in Europe*, Londen, 2013, 43.

²⁵ R. EATWELL en N. O'SULLIVAN, *The Nature of the Right: European and American Politics and Political Thought since 1789*, Londen, 1989, 71.

²⁶ IVALDI, *Droites Populistes et Extrêmes en Europe Occidentale*, 24-26.

²⁷ CARTER, *The Extreme Right in Western Europe*, 17; R. EATWELL, 'Introduction: The New Extreme Right Challenge', R. EATWELL, en C. MUDDE red., *Western Democracies and the New Extreme Right Challenge*, Londen, 2004, 9 en M. CAIANI en L. PARENTI, *European and American Extreme Right Groups and the Internet*, Burlington, 2013, 13.

het volk, zaait verdeeldheid, is corrupt en is disfunctioneel.²⁸ Om die redenen wordt de parlementaire democratie geregeld zelf als ondemocratisch afgeschilderd.²⁹

De tweede uiting van antidemocratisch sentiment is indirect; een gevolg van bepaalde standpunten ‘formulated in such a way that democratic rights and liberties will be threatened.’³⁰ Het is hier dat de vier andere kenmerken van extreemrechts geplaatst dienen te worden: nationalisme, racisme, xenofobie en de voorkeur voor een sterke staat. Volgens Cas Mudde is extreemrechts nationalistisch omdat het de ‘the congruence of state (the political unit) and nation (the cultural unit)’ nastreeft om zo een monoculturele samenleving te creëren.³¹ Het gaat dus om een specifiek soort nationalisme; waarbij de gemeenschap boven het individu wordt gesteld en waarin er een intolerantie voor diversiteit bestaat.³² Roger Griffin noemde dit ‘populistisch ultranationalisme’, waarin zowel het absolutisme als de pluralistische representatieve overheid worden afgewezen. Dit wordt frequent geassocieerd met:

‘...a concept of the nation as a ‘higher’ racial, historical, spiritual or organic reality which embraces all the members of the ethical community who belong to it. Such a community is regarded by its protagonists as a natural order which can be contaminated by miscegenation and immigration, by the anarchic, unpatriotic mentality encouraged by liberal individualism, internationalist socialism, and by any number of ‘alien’ forces allegedly unleashed by ‘modern’ society, for example the rise of the ‘masses’, the

²⁸ CARTER, *The Extreme Right in Western Europe*, 17-18.

²⁹ EATWELL, ‘Introduction: The New Extreme Right Challenge’, 5.

³⁰ EATWELL en O’SULLIVAN, *The Nature of the Right*, 147.

³¹ MUDDE, *The Ideology of the Extreme Right*, 177.

³² EATWELL, ‘Introduction: The New Extreme Right Challenge’, 9 en J. G. KELLAS, *The Politics of Nationalism and Ethnicity*, New York, 1991, 4.

*decay of moral values, the 'levelling' of society, cosmopolitanism, feminism, and consumerism.*³³

Typierend voor dit nationalisme is een prominent wij/zij denken, waarbij 'wij' wordt verzinnebeeld door de natie; een natuurlijk gegroeide en organische gemeenschap, die zich moet weren tegen lichaamsvreemde indringers.³⁴ Die mensen moeten verwijderd worden, of op zijn minst zich volledig aanpassen en integreren.³⁵ Hoewel dit discours niet noodzakelijk gericht is tegen immigranten, is het wel deze groep die in de praktijk het sterkst wordt gevisieerd.³⁶ Dit populistisch ultranationalisme is zodoende sterk gelinkt aan xenofobe, racistische, islamofobe en etnocentristische stellingen. Steeds vaker gaat het om een 'nieuw racisme' of 'differentialisme': de overtuiging dat rassen fundamenteel verschillen en elk over een eigen levensruimte moeten beschikken.³⁷

³³ GRIFFIN, *The Nature of Fascism*, 37.

³⁴ A. MAMMONE, E. GODIN, B. JENKINS, 'Introduction', A. MAMMONE, B. JENKINS en E. GODIN red., *Varieties of Right-Wing Extremism in Europe*, Londen, 2013, 4 en IGNAZI, *Extreme Right Parties in Western Europe*, 2.

³⁵ HAINSWORTH, *The Extreme Right in Western Europe*, 70 en EATWELL, 'Introduction: The New Extreme Right Challenge', 10.

³⁶ J. ANTÓN-MELLÓN, 'The Idées-Force or the European New Right: A New Paradigm?', A. MAMMONE, B. JENKINS en E. GODIN red., *Varieties of Right-Wing Extremism in Europe*, Londen, 2013, 62; S. ROSENBERGER en L. HADJ-ABDOU, 'Islam at Issue: Anti-Islamic Mobilization of the Extreme Right in Austria', A. MAMMONE, B. JENKINS en E. GODIN red., *Varieties of Right-Wing Extremism in Europe*, Londen, 2013, 156 en EATWELL, 'Introduction: The New Extreme Right Challenge', 10.

³⁷ EATWELL, 'Introduction: The New Extreme Right Challenge', 10; MAMMONE, GODIN en JENKINS, 'Introduction', *Varieties of Right-Wing Extremism in Europe*, 4 en IGNAZI, *Extreme Right Parties in Western Europe*, 24 en A. SPEKTOROWSKI, 'The New Right and the Intellectual Elaboration of Ethnic Europe: From Racism to the Politics of Differentialism', S. BEN-AMI, Y. PELED en A. SPEKTOROWSKI red., *Ethnic Challenges to the Modern Nation State*, Hampshire, 2000, 117-118.

Het nationalistisch, xenofob en differentialistisch discours van extreemrechts impliceert een inperking van de rechten van ‘de ander’. Het botst immers met de democratische waarden van vrijheid en gelijkheid.³⁸ De natie of gemeenschap zijn voorbehouden aan de eigen groep, en wie daar geen deel van uitmaakt valt uit de boot.

Het is duidelijk dat volgens het extreemrechtse wereldbeeld die culturele natie of etnische gemeenschap beschermd dient te worden tegen allerhande vijanden. Dat kan enkel via sterke wetten en een krachtige ordehandhaving.³⁹ Deze voorkeur voor een krachtige staat ook geen boodschap aan ultieme vrijheid, omdat de vrijheid van het individu eindigt waar het collectieve belang begint, en dat belang wordt gediend door de staat. De burger is ondergeschikt aan de gemeenschap, en die wordt belichaamd door een sterke staat.⁴⁰ Dit argument is ontegensprekelijk hiërarchisch en toont het belang dat extreemrechts hecht aan discipline en gehoorzaamheid.⁴¹

Ook met betrekking tot de sterke staat is de relatie van extreemrechts met de democratie op zijn minst problematisch. Enerzijds wordt het argument gebruikt om inegalitaire nationalistische en xenofobe stellingen meer kracht bij te zetten. Anderzijds komt het neer op een pleidooi voor een inperking de bevoegdheden van het parlement, een sterkere uitvoerende macht en een meer restrictief en

³⁸ Overigens ook broederlijkheid, want van veel solidariteit is eveneens weinig sprake. J. BILLIET et. al., ‘Hoe Aanvaardbaar is Extreem-Rechts?’, *Ethische Perspectieven: Nieuwsbrief van het Overlegcentrum voor Ethiek*, (9) 1999, 87-90 en EATWELL en O’SULLIVAN, *The Nature of the Right*, 147.

³⁹ MUDDE, ‘The War of Words’, 230.

⁴⁰ F. LEGROS, F., ‘CEPIC, NEM, FDJ: Eén Politieke Lijn’, W. DE BOCK e.a. red., *Extreem-Rechts en de Staat*, Berchem, 1981, 201-202. VERBEECK, ‘Schaduw uit het Verleden’, 222.

⁴¹ MUDDE, *The Ideology of the Extreme Right*, 179.

autoritair beleid.⁴² Het zijn in die zin vooral de procedures en instituties van de democratie die zo in vraag worden gesteld.⁴³

Samengevat bestaat de ideologische kern van extreemrechts uit vijf kenmerken: nationalisme, racisme, xenofobie, een voorkeur voor een sterke staat en antidemocratisch denken. De eerste vier zijn manifestaties van een antidemocratische attitude, die zodoende vaker impliciet dan expliciet aanwezig is.⁴⁴ Niet alle kenmerken moeten aanwezig zijn om te kunnen spreken van extreemrechts. Eén kenmerk is minimaal noodzakelijk: antidemocratisch denken, hetzij indirect of direct. Aangezien de andere kenmerken beschouwd worden als uitingen van antidemocratisch sentiment, zijn ook deze dus voldoende. Zoals uit de korte studie van de verschillende karakteristieken hierboven blijkt, zijn deze vier kenmerken eveneens onderling sterk gelinkt en vaak overlappend. In gevallen waarin een kenmerk domineert, zullen er daarom vrijwel altijd eveneens indicaties zijn van andere kenmerken.⁴⁵ De reden waarom de eisen toch beperkt worden gehouden, is om genoeg flexibiliteit te garanderen. Zodoende blijft de definitie praktijkgericht, en laat het ruimte voor de analyse van

⁴² A. CHIRUMBOLO, N. MAYER en H. DE WITTE, 'Do Right- and Left-Wing Extremists have Anything in Common?', P. KLANDERMANS en N. MAYER red., *Extreme Right Activism in Europe: Through the Magnifying Glass*, Oxon, 2006, 257-258 en P. KLANDERMANS en N. Mayer, 'Political Demand and Supply', P. KLANDERMANS en N. MAYER red., *Extreme Right Activism in Europe: Through the Magnifying Glass*, Oxon, 2006, 42.

⁴³ CARTER, *The Extreme Right in Western Europe*, 18.

⁴⁴ Ibid., 15.

⁴⁵ Een goed voorbeeld is *Pegida Vlaanderen*. Deze typische single-targetorganisatie heeft uitgesproken anti-islamitische standpunten en voert actie tegen immigratie. Het kenmerk dat domineert is daarom xenofobie. Indirect daagt *Pegida* zodoende ook de democratie uit: vrijheid van religie is een fundamenteel democratisch recht waartegen zij zich verzetten. Ook andere kenmerken zijn te bespeuren, maar komen minder sterk naar voren. *Pegida Vlaanderen* wilt een sterkere politie, douane en grensbewaking, en dus een sterkere staat. Het vindt dat de Westerse cultuur beschermd moet worden en noemt zich patriottisch, en is dus nationalistisch. Racisme is geen duidelijk kenmerk, omdat *Pegida Vlaanderen* zich vooral richt tegen een religie.

allerhande extreemrechtse actoren Tot slot is het belangrijk er nogmaals op te wijzen dat het steeds om de extreemrechtse variant van dergelijke opvattingen gaat, zoals in dit hoofdstuk beschreven.

2.2. *De subideologieën van extreemrechts*

De diversiteit van extreemrechts is een gegeven dat ten onrechte regelmatig over het hoofd wordt gezien in academische literatuur. Het gaat immers niet om een geünificeerde politieke beweging die strijdt voor een gemeenschappelijk doel. Ondanks het gemeenschappelijke extreemrechtse minimum zijn er grote variaties in termen van thematische focus en standpunten, die zelfs incompatibel kunnen zijn. Ook de mate van extremisme kan sterk verschillen. In meer recente literatuur wordt extremisme vooral geassocieerd met de bovengenoemde kenmerken, die extreem zijn in de zin dat ze de Westerse democratie niet enkel uitdagen, maar ook in vraag stellen en ondermijnen.⁴⁶ De mate waarin en de directheid waarmee dat gebeurt, varieert.⁴⁷

De ene extreemrechtse actor is dus de ander niet. Verschillende opvattingen kunnen heuse tegenstellingen worden en diepe lijnen trekken door het extreemrechtse netwerk en bepaalde ideologische groepen creëren. Michael Freedon noemde dit soort subideologieën ‘idea-complexes’: georganiseerde systemen van politieke overtuigingen.⁴⁸ Nog eleganter zijn de bewoordingen van Eatwell, die ideologische types ‘styles of thought’ noemde.⁴⁹ Iedere subideologie heeft een eigen minimum, dat specifiek is dan het extreemrechtse minimum, maar een grotere dimensie heeft dan die van een enkele actor.⁵⁰ Hoewel het onmogelijk is a priori te weten welke subideologieën aanwezig zullen zijn in het Belgische netwerk, is het

⁴⁶ IGNAZI, *Extreme Right Parties in Western Europe*, 33.

⁴⁷ EATWELL, ‘Introduction: The New Extreme Right Challenge’, 8.

⁴⁸ M. FREEDEN, M., *Ideologies and Political Theory: A Conceptual Approach*, Oxford, 1996, 15-16.

⁴⁹ EATWELL en O’SULLIVAN, *The Nature of the Right*, 63. Het gaat hier wel om types rechts, waarvan extreemrechts er één is.

⁵⁰ MUDDE, *The Ideology of the Extreme Right*, 180.

toch noodzakelijk deze groepen deductief af te bakenen. Dat vermindert immers het risico dat een enkele actor of een kleine groep volledig bepaalt welke kenmerken geassocieerd worden met een subideologie. Extreemrechts en haar varianten zijn per slot van rekening geen exclusief Belgische verschijnselen, maar zijn concepten met een toepassingsgebied dat veel verder rijkt.

Welke subideologieën er dan bestaan, is alweer geen makkelijke vraag. Net als bij de definitie van het extreemrechtse minimum kent de literatuur een problematisch tekort aan werken die buiten het domein van de politieke partij treden. Vanzelfsprekend zullen zeer extreme subideologieën een kleinere politieke levensvatbaarheid hebben en daardoor makkelijk over het hoofd gezien worden in dergelijke overzichten. Daarnaast is het aantal categorieën vaak zeer beperkt, wat dan weer te weinig inzicht geeft in de diversiteit van extreemrechts.⁵¹ Piero Ignazi's typologie is illustratief voor deze tekortkomingen. Hij maakte een onderscheid tussen traditionele en postindustriële extreemrechtse partijen. Die eerste zijn gelinkt aan het neofascisme en worden gekenmerkt door een coherente ideologie. Het tweede type daarentegen profileert zich als een beweging tegen het systeem, en heeft dus minder ideologische diepgang.⁵² Ignazi's typologie heeft veel sterke punten, maar zijn onderscheid is in feite volledig gebaseerd op de gelijkenissen met het historisch fascisme en maakt abstractie van ieder ander verschil. Zijn betoog is daarenboven zeer filosofisch en heeft daardoor weinig praktische toepassingsmogelijkheden.

Er is bijgevolg sprake van een prangend gebrek aan werken die een overzicht van de mogelijke subideologieën binnen extreemrechts bieden. De literatuur over het onderwerp focust telkens op één type of biedt slechts een zeer beperkte opdeling. Het doel is hier echter om een gedetailleerd en veelzijdig beeld van extreemrechts te kunnen schetsen. De oplossing voor dit probleem is om deze versnipperde begrippen en definities samen te voegen; de puzzelstukken samen te voegen tot een overzichtelijk schema. Het overzicht dat hierna volgt, is dus een poging orde te scheppen in de chaos. De opsomming is

⁵¹ CARTER, *The Extreme Right in Western Europe*, 27.

⁵² IGNAZI, *Extreme Right Parties in Western Europe*, 33-34.

geworteld in de academische literatuur en heeft de bedoeling te kunnen fungeren als praktisch classificatieschema voor de studie naar extreemrechts. In totaal identificeren we zes subideologieën, elk met een eigen set kenmerken die voortbouwt op het extreemrechtse minimum. Verder kozen we er eveneens voor deze subideologieën te ordenen volgens hun relatie tegenover het (neo)fascisme.

Deze verhouding tussen (neo)fascisme en extreemrechts is een zeer belangrijk doch complex gegeven in de literatuur. Zoals Ignazi's werk al aantoonde, is fascisme een term die al te vaak zonder enige duiding als substituuut voor extreemrechts wordt gebruikt.⁵³ Hierna zal blijken dat extreemrechts en (neo)fascisme echter geenszins hetzelfde zijn. (Neo)fascistische subideologieën behoren tot de koepel van extreemrechts, maar hebben wel een eigen karakter.

Hoewel er niet eens een consensus bestaat over het al dan niet exclusief historische karakter van het fascisme, en zelfs over de veralgemeenbaarheid van het historisch fascisme buiten de grenzen van het Italiaans Fascisme van Mussolini, zijn er veel auteurs die een minder contextueel gebonden definitie van fascisme verdedigen.⁵⁴ Sommige auteurs spreken zelfs van een nieuwe consensus binnen het domein.⁵⁵ Concepten als 'generisch fascisme' of 'fascistisch minimum' laten zodoende toe het fenomeen van hedendaags (neo)fascisme te bestuderen.

Een zeer interessante definitie van het fascistisch minimum is die van Roger Griffin. Hij beschreef de mythische kern van deze politieke ideologie als een 'palingenetisch vorm van populistisch ultranationalisme'. Met de term 'palingenese' doelde Griffin op 'the sense of a new start or of regeneration after a phase of crisis or decline'.⁵⁶

⁵³ Er zijn heel wat andere voorbeelden van werken waarin dit gebeurt, waaronder WOLFREYS en FYSH, *The Politics of Racism in France*.

⁵⁴ GRIFFIN, *The Nature of Fascism*, 165.

⁵⁵ Bijvoorbeeld Roger Griffin. Zie: R. GRIFFIN, 'Studying Fascism in a Postfascist Age. From New Consensus to New Wave?', *Journal of Comparative Fascist Studies*, (1) 2012, 1-17.

⁵⁶ GRIFFIN, *The Nature of Fascism*, 32-33. De meeste definities van palingenese hebben het enkel over 'hergeboorte'. Griffin voegde hier het gevoel van degeneratie aan toe.

‘Populistisch ultranationalisme’ is een nationalistische variant die zowel de principes van het absolutisme als die van de pluralistische, representatieve overheid verwerpt. Het is bijgevolg een vorm van verzet tegen de Westerse liberale instituties en de traditie van de Verlichting die deze ondersteunt. Het palingenetisch populistische ultranationalisme pleit voor de hergeboorte van de natie als organische werkelijkheid waarin alle leden van de gemeenschap worden opgenomen.⁵⁷ De voornaamste kritiek op Griffins definitie is dat fascisme niet te definiëren zou zijn op basis van fascistisch discours, maar wel op basis van wat fascistena *doen*.⁵⁸ Ideologie is dan van secundair belang. Deze alternatieve benadering van het generisch fascisme is echter zeer onpraktisch, aangezien het erg moeilijk is om organisaties te bestuderen die slechts weinig macht hebben en daarom niet veel actie kunnen ondernemen.⁵⁹

Het idee van een generisch fascisme impliceert dat het fascisme niet beperkt is tot de periode voor en tijdens de Tweede Wereldoorlog. Wel is het nuttig een onderscheid te maken tussen dit historisch fascisme en hedendaags neofascisme of *post-war fascism* teneinde verwarring te vermijden. Het is dan ook anders dan het historisch fascisme in die zin dat het ‘something new with respect to inter-war phenomena’ biedt, en niet slechts een echo is van wat ooit was.⁶⁰

De eerste mogelijke vorm van fascistisch extreemrechts heeft dus de vorm van neofascisme. Subideologieën binnen de neofascistische groep beantwoorden aan het fascistisch minimum zoals gedefinieerd door Griffin, maar zijn duidelijk niet slechts een herhaling van een

⁵⁷ Ibid., 35-37.

⁵⁸ R. PAXTON, *The Anatomy of Fascism*, New York, 2004, 218; J. WOLFREYS en P. FYSH, *The Politics of Racism in France*, Hampshire, 2003 en 21-22, M. MANN, *Fascists*, Cambridge, 2004, 12.

⁵⁹ Het gevolg daarvan is dat vooral organisaties met een ‘purely cultural campaign’ worden opgenomen in de definitie. Zie GRIFFIN, *The Nature of Fascism*, 321. Carter wijst er ook op dat zaken als ‘a certain type of political style, behaviour, strategy or organization, or a certain electoral base’ beter gezien kunnen worden als secundaire of tertiaire kenmerken omdat die in de eerste plaats gevormd worden op basis van ideologie. Zie: CARTER, *The Extreme Right in Western Europe: Succes or Failure?*, 14.

⁶⁰ GRIFFIN, *The Nature of Fascism*, 165.

historische vorm van fascisme. Natuurlijk bestaan er ook extreemrechtse actoren die wel de vergane glorie van het historisch fascisme proberen herstellen en dus niet veel nieuws verkondigen. In dat geval gaat het om nostalgisch fascisme en nazisme. Tot slot is het ook mogelijk dat er geen sprake is van een palingenetische vorm van populistisch ultranationalisme. Dergelijke subideologieën zijn simpelweg non-fascistisch.

Hierna volgt een beschrijving van de nostalgische, neofascistische en non-fascistische subideologieën van extreemrechts die zullen worden gebruikt voor de classificatie van de Belgische websites in het netwerk.

2.2.1. Neofascistisch: nieuwrechts

Wellicht de meest voorkomende vorm van neofascisme is Nieuwrechts. De grondlegger van de Europese variant is Alain de Benoist, medeoprichter van de denktank GRECE in 1968.⁶¹ Drie thema's staan centraal in zijn ideeën. De eerste is de verwerping van de Judeo-Christelijke traditie omwille van haar egalitarisme, dat volgens de Benoist een onnatuurlijk concept is. Ten tweede staat hij zeer sceptisch tegenover zowel het materialistische kapitalisme als het egalitaire socialisme omdat beide de constructie van zijn ideale Europese gemeenschap in de weg staan. Het laatste thema is dan ook die Europese gemeenschap en de zoektocht naar een gemeenschappelijke identiteit.⁶²

De erfenis van de *Nouvelle Droite* van de Benoist blijft duidelijk merkbaar in de ideologie van deze stroming. De typisch fascistische

⁶¹ T. BAR-ON, 'Fascism to the Nouvelle Droite: The Quest for Pan-European Empire', A. MAMMONE, B. JENKINS en E. GODIN red., *Varieties of Right-Wing Extremism in Europe*, Londen, 2013, 69; EATWELL en O'SULLIVAN, *The Nature of the Right*, 73. A. DE WINDE en H. ROTH, 'We Zijn Niet Gelijk', *Rekto Verso: Tijdschrift voor Cultuur en Kritiek*, 2015, (www.rektoverso.be). Geraadpleegd op 13 april 2017.

⁶² EATWELL en O'SULLIVAN, *The Nature of the Right*, 73; T. BAR-ON, 'The European New Right', C. BLAMIREs red., *World Fascism: A Historical Encyclopedia*, Santa Barbara, 2006, 211-212.

kritiek op decadentie komt bij Nieuw Rechts tot uiting in een sterke afkeer jegens multiculturalisme, egalitarisme, liberalisme en pluralisme.⁶³ Die kenmerken van hedendaags Europa liggen volgens hen aan de basis van allerlei disfunctionele gevolgen, zoals ultramaterialisme, hyperindividualisme, identiteitsproblemen en anomie.⁶⁴ De oplossing ligt volgens hen in:

*'...the construction of a harmonious, powerful European political community that acknowledges the authenticity of its identity going back into the past and builds its future in the present.'*⁶⁵

Het is deze palingenetische visie van een Europese gemeenschap gebaseerd op een gedeelde identiteit die Nieuw Rechts neofascistisch maakt.⁶⁶ Deze mythische samenleving bestaat volgens hen uit mensen met een gemeenschappelijke afkomst en cultuur.⁶⁷ Het 'nieuw racisme' dat uitgaat van fundamentele verschillen tussen rassen, etnieën of culturen, is zeer typerend voor Nieuw Rechts. Selectie, hiërarchie en ongelijkheid zijn normale, natuurlijke verschijnselen, en het heeft geen zin ons daartegen te verzetten.⁶⁸ De postmoderne maatschappij kan volgens deze opvatting niet functioneren zolang ze multiculturalisme en universalisme omarmt.⁶⁹ Een paradoxaal gevolg hiervan zijn de beschuldigingen van racisme aan het adres van liberalen, omdat zij deze groepen mensen proberen te forceren tot samenleven in plaats van hen een 'right to difference te gunnen'.⁷⁰ De

⁶³ R. GRIFFIN, *Fascism*, Oxford, 1995, 315.

⁶⁴ ANTÓN-MELLÓN, 'The Idées-Force or the European New Right', 54.

⁶⁵ *Ibid.*, 56.

⁶⁶ BAR-ON, 'Fascism to the Nouvelle Droite', 69-70 en GRIFFIN, *Fascism*, 315.

⁶⁷ ANTÓN-MELLÓN, 'The Idées-Force or the European New Right', 59-61.

⁶⁸ *Ibid.*, 59-60.

⁶⁹ HAINSWORTH, *The Extreme Right in Western Europe*, 8 en G. HARRIS, *The Dark Side of Europe: The Extreme Right Today*, Edinburgh, 1990, 17.

⁷⁰ HAINSWORTH, *The Extreme Right in Western Europe*, 8. GRIFFIN, *Fascism*, 315. BAR-ON, 'The European New Right', 213.

Benoist noemde dit een ‘crypto-racistische vorm van assimilatie’.⁷¹ Ondertussen beweert Nieuw Rechts de echte stem van het volk te zijn en de ‘gewone man en vrouw’ te vertegenwoordigen die de buik vol heeft van politieke correctheid.⁷²

2.2.2. Neofascistisch: derde positie

De oorsprong van de term Derde Positie ligt in het Nationaal Bolsjewisme; een strekking binnen het communisme die pleitte voor nationale revolutie in plaats van een internationale. Daarna werd het gebruikt om Nazi’s mee aan te duiden die een alliantie met de Sovjet-Unie wouden aangaan.⁷³ De belangrijkste vertegenwoordigers waren Otto en Gregor Strasser; twee NSDAP-leden met uitgesproken antikapitalistische standpunten.⁷⁴ Zij gaven hun naam aan het Strasserisme, een ideologische voorloper van de hedendaagse Derde Positie.⁷⁵

Roger Griffin vatte de essentie van de Derde Positie (Third Positionism) als volgt:

‘Third Positionism... seeks a third way between capitalism and communism, and associates itself with Third World struggles against the global market and a USA–Israel dominated ‘international community’ (...),

⁷¹ DE WINDE en ROTH, ‘We Zijn Niet Gelijk’.

⁷² V. C. H. BECK, *Neokonservative und ‘Neue Rechte’: Der Angriff Gegen Sozialstaat und Liberale Demokratie in den Vereinigten Staaten, Westeuropa und der Bundesrepublik*, Munchen, 1983, 60.

⁷³ S. SUNSHINE, *Political Research Associates: Challenging the Right, Advancing Social Justice*, 2008, (www.politicalresearch.org). Geraadpleegd op 12 april 2017.

⁷⁴ P. GOTTFRIED, ‘Otto Strasser and National Socialism’, *Modern Age*, (13) 1969, 145. En M. LEE, *The Beast Reawakens: Fascism’s Resurgence from Hitler’s Spymasters to Today’s Neo-Nazi Groups and Right-Wing Extremists*, Londen, 1997, 200.

⁷⁵ G. MACKLIN, ‘Third Positionism’, C. BLAMIRE red., *World Fascism: A Historical Encyclopedia*, Santa Barbara, 2006, 663.

*'Zionist' capitalism, and the cultural hegemony of the USA.*⁷⁶

Derde positie is een ideologie die nauw aansluit bij die van Nieuw Rechts, maar veel minder bekend is.⁷⁷ Het eerste belangrijke verschil met Nieuw Rechts is dat het niet enkel voor een ideologische of culturele strijd pleit, maar ook voor paramilitarisme.⁷⁸ Daarnaast heeft het ook de neiging zich te verbinden met verschillende emancipatorische bewegingen, bijvoorbeeld die in de Derde Wereld, feminisme en milieuactivisme.⁷⁹

2.2.3. Neofascistisch: Holocaustrevisionisme en -ontkenning

Deze categorie verschilt van de andere omdat het geen eigen ideologie uitdraagt in de strikte zin van het woord. Holocaustrevisionisme is een term die duidt op het ontkennen, minimaliseren of relativeren van de Judeocide tijdens de Tweede Wereldoorlog.⁸⁰ Revisionisten hopen ongelovigen ervan te overtuigen dat het allemaal toch niet zo slecht was.⁸¹ Allerlei andere extreemrechtse groepen kunnen dit pseudowetenschappelijk materiaal gebruiken als 'middel om de hypotheek te lichten op hun aan het nationaalsocialisme verwante ideeën'.⁸²

Regelrecht negationisme is de meest uitgesproken veruitwendiging van revisionisme. Het heeft tot doel de negatieve

⁷⁶ R. GRIFFIN, 'Interregnum or Endgame? The Radical Right in the 'Post-Fascist' Era', *Journal of Political Ideologies*, (5) 2000, 167-168.

⁷⁷ MACKLIN, 'Third Positionism', 663.

⁷⁸ GRIFFIN, *Fascism*, 315.

⁷⁹ Ibid.

⁸⁰ GRIFFIN, 'Interregnum or Endgame?', 169.

⁸¹ HARRIS, *The Dark Side of Europe*, 19.

⁸² B. BRINCKMAN en B. DE WEVER, 'De Stille Kracht van een Ideologische Dwaling: Negationisme in Vlaanderen en Wallonië', G. VERBEECK red., *De Verdwenen Gaskamers: De Ontkenning van de Holocaust*, Leuven, 1997, 91.

connotaties die aan het Nazisme vasthangen weg te vegen.⁸³ Deze Holocaustontkenners gebruiken verschillende technieken om hun boodschap kracht bij te zetten. Ten eerste is er de stelling dat de systematische uitroeiing van de Joden logistiek en wetenschappelijk onmogelijk was. Ten tweede zijn er de beschuldigingen aan het adres van historici die bewijs voor de Holocaust leveren. Zij houden immers de ‘legende’ in stand en ondermijnen de kritische maatschappij.⁸⁴ Tot slot hanteren ze een discours dat de joden niet als slachtoffers, maar wel als daders portretteert. De joden wouden enkel de Duitse reputatie besmeuren, hen geld afhandig maken en zelfs de creatie van een eigen staat afdwingen. In feite is deze complottheorie een verderzetting van de oude antisemitische mythe van joodse samenzwering.⁸⁵

2.2.4. Non-fascistisch: reformistisch extreemrechts

De categorie reformistisch extreemrechts bestaat uit groepen waarvan hun ‘illiberalism on issues of race, immigration and nationalism is ‘reformist’ rather than ‘revolutionary’.⁸⁶ Het gebrek aan een palingenetische toekomstvisie maakt dat deze ideologie niet onder de noemer van neofascisme valt, maar wel onder die van non-fascistisch extreemrechts. Deze stroming formuleert dus net als Nieuw Rechts en Third Positionism (indirect) felle kritiek op de waarden van de Europese democratie, maar mist de visie van een Indo-Europese gemeenschap of een andere nieuwe orde.

Reformistisch extreemrechts wilt het democratisch bestel dus niet volledig vervangen, maar geeft wel blijk van een duidelijke anti-

⁸³ GRIFFIN, *Fascism*, 321; G. VAN DEN BERGHE, ‘Een Oorlog Die, Omdat Hij Nooit Meer Gebeuren Mocht, Blijft Duren: Revisionisme en Negationisme Herzien’, G. VERBEECK red., *De Verdwenen Gaskamers: De Ontkenning van de Holocaust*, Leuven, 1997, 30.

⁸⁴ GRIFFIN, *Fascism*, 314.

⁸⁵ VAN DEN BERGHE, ‘Een Oorlog Die, Omdat Hij Nooit Meer Gebeuren Mocht, Blijft Duren’, 28-29. HARRIS, *The Dark Side of Europe*, 18.

⁸⁶ Zie: GRIFFIN, *The Nature of Fascism*, 161. Deze term krijgt de voorkeur ten opzichte van termen als ‘populistisch extreemrechts’, ‘neopopulisme’, ‘far right’, ‘ultrarechts’, enzovoort, omwille van haar duidelijkheid

houding tegenover het systeem. Aanhangers eisen een diepgaande hervorming die de uitvoerende macht zou versterken en het parlement zou verzwakken. De sterke staat moet volgens hen de rechten en vrijheden van het individu beschermen, en niet die van bepaalde belangengroepen.⁸⁷ Het individu is dan weer ondergeschikt aan de etnische gemeenschap, die gediend moet worden door de staat. In deze gemeenschap hoort pluralisme niet thuis, want dat bevordert verdeeldheid.⁸⁸ Deze combinatie van een voorkeur voor een sterke staat, antiparlementarisme, etnisch gemeenschapsdenken en antipluralisme resulteert in een attitude die de legitimiteit van de democratie ondermijnt en bepaalde groepen binnen de maatschappij bedreigt.⁸⁹

Het spreekt vanzelf dat extreemrechtse politieke partijen doorgaans in deze ideologische categorie geplaatst kunnen worden.⁹⁰ Alexandre Dézé verklaarde dit als volgt:

‘Although based on an ideology whose roots are in contradiction to essential liberal democratic principles, such parties have nonetheless tried to win power through proper constitutional means.’⁹¹

Deze partijen voeren van binnenuit oppositie tegen het systeem en zijn in die zin ‘anti-party parties’.⁹² Deze paradoxale situatie leidt tot een discours waarin reformistisch extreemrechts de nadruk legt op haar eigen ‘andersheid’ en waarin het de principes van dat systeem tegenspreekt, terwijl het zich wel houdt aan de spelregels.⁹³ Volgens

⁸⁷ CARTER, *The Extreme Right in Western Europe*, 41.

⁸⁸ LEGROS, ‘CEPIC, NEM, FDJ’, 182 en 202.

⁸⁹ EATWELL, ‘Introduction: The New Extreme Right Challenge’, 5 en CARTER, *The Extreme Right in Western Europe*, 41-42 en 45.

⁹⁰ MUDDE, *The Ideology of the Extreme Right*, 118.

⁹¹ A. DÉZÉ, ‘Between Adaptation, Differentiation and Distinction: Extreme Right-Wing Parties Within Democratic Political Systems’, R. EATWELL en C. MUDDE red., *Western Democracies and the New Extreme Right Challenge*, Londen, 2004, 19.

⁹² HAINSWORTH, *The Extreme Right in Western Europe*, 11.

⁹³ DÉZÉ, ‘Between Adaptation, Differentiation and Distinction’, 21.

Griffin is vormt deze stroming ‘a more serious threat to liberal democracy than fascism because it is able to disguise itself’.⁹⁴

2.2.5. Non-fascistisch: single-target

Single-Targetgroepen worden gekenmerkt door hun focus op één thema en/of doel. Ze fungeren als extreemrechtse drukkingsgroepen die het status-quo omtrent die kwesties proberen veranderen.⁹⁵ Ondanks hun beperkte dimensie hebben deze actoren wel een duidelijk extreemrechts karakter. Ook zij dagen immers de parlementaire democratie uit via xenofobe, autoritaire of ultranationalistische standpunten die niet stroken met geïnstitutionaliseerde vrijheden en rechten. Vaak viseren zij bepaalde zogenaamd etnische, religieuze of culturele groepen vanuit een duidelijk (nieuw) racistisch denken. Anti-immigratie, antimulticulturalisme (‘multikul’ volgens het extreemrechtse discours) antisemitisme en islamofobie zijn hier regelmatig voorkomende uitingen van. Deze groepen kunnen ook het ‘establishment’ of specifieke politieke partijen aanvallen, maar deze thema’s komen minder vaak voor bij single-target extreemrechts dan bij stromingen die gekenmerkt worden door meer uitgebreide maatschappelijke standpunten.

2.2.6. Nostalgisch fascisme

Deze groep bestaat uit actoren die een nostalgisch verlangen uitdragen naar fascistische regimes of organisaties uit het interbellum. Meestal is dit Hitlers Nazistische regime in Duitsland, soms ook Mussolini’s Fascistisch Italië, Belgische fascistische organisaties zoals Rex en Verdinaso, en andere. Deze stroming is vrij makkelijk te herkennen aan haar expliciete hommages aan deze regimes en het gebruik van bepaalde symbolen zoals het hakenkruis. Vaak blijft het niet bij dit soort uiterlijke of cosmetische associaties met het historisch fascisme, maar worden ook de wereldvisie en programma’s ervan overgenomen.

⁹⁴ GRIFFIN, ‘Interregnum or Endgame?’, 174.

⁹⁵ GRIFFIN, *The Nature of Fascism*, 162.

Dit noemde Griffin ‘mimetisch fascisme’. Anderzijds is het ook mogelijk dat de cosmetische kenmerken ontbreken en enkel de inhoudelijke ideologische kenmerken het nostalgisch fascisme verraden.⁹⁶

2.3. Extreemrechts en het Wereldwijde Web

Het internet is in de eerste plaats een communicatiemedium. Het is een middel dat extreemrechtse actoren kunnen gebruiken om hun ideeën te verspreiden en uit te wisselen, nieuwe leden te rekruteren, te mobiliseren en zelfs om aan te zetten tot haat en geweld.⁹⁷ Volgens Eatwell ligt de grote aantrekkingskracht van het Wereldwijde Web voor extreemrechts in vier eigenschappen:

1. *‘Low cost, potentially high-quality presentation, set-up and distribution;*
2. *Audience variety and the ability to tailor messages;*
3. *The ability to create an effective sense of community;*
4. *The ability to bypass national laws and boundaries.’⁹⁸*

Het Wereldwijde Web is dan ook de perfecte plaats voor groepen die balanceren op de rand van het legale en illegale, en daarom sterk

⁹⁶ GRIFFIN, *The Nature of Fascism*, 164-165.

⁹⁷ CAIANI en PARENTI, *European and American Extreme Right Groups and the Internet*, 9; G. MACKLIN, ‘Cyberfascism’, C. BLAMIRE red., *World Fascism: A Historical Encyclopedia*, Santa Barbara, 2006, 161; HAINSWORTH, *The Extreme Right in Western Europe*, 108 en L. BACK, M. KEITH en J. SOLOMOS, ‘Technology, Race and Neo-fascism in a Digital Age: The New Modalities of Racist Culture’, *Patterns of Prejudice*, (2) 1996, 3.

⁹⁸ R. EATWELL, ‘Surfing the Great White Wave: The Internet, Extremism and the Problem of Control’, *Patterns of Prejudice*, (30) 1996, 61-71, 65-68.

gemarginaliseerd worden in de maatschappij.⁹⁹ Verschillende studies suggereren ook dat het internet een plaats van solidariteit kan zijn voor mensen met een extreemrechts gedachtengoed, vooral met betrekking tot fora. Hier vinden zij anderen met gelijkaardige ideeën en voelen zij zich deel van een gemeenschap.¹⁰⁰

Dat het internet een zekere mate van vrijheid biedt, betekent niet dat extreemrechts vrij spel heeft. Verschillende websites, fora en Facebookpagina's werden in het verleden al door de Belgische overheid offline gehaald.¹⁰¹ Toch is blijkt het erg moeilijk een harde houding tegenover dit soort webpagina's in te nemen, en blijven veel pagina's die aanzetten tot haat en geweld gewoon online.¹⁰²

Dit klinkt natuurlijk allemaal erg problematisch, maar de meeste extreemrechtse websites houden hun boodschap relatief fatsoenlijk. De bedoeling is meestal immers om naast gelijkgestemden ook een

⁹⁹ CAIANI en PARENTI, *European and American Extreme Right Groups and the Internet*, 10 en N. COPSEY, 'Extremism on the Net: The Extreme Right and the Value of Internet', R. GIBSON, P. NIXON en S. WARD red., *Political Parties and the Internet: Net Gain?*, Londen, 221 en 224.

¹⁰⁰ CAIANI en PARENTI, *European and American Extreme Right Groups and the Internet*, 10; CAIANI en WAGEMANN 'Online Networks of the Italian and German Extreme Right', 68; BURRIS, SMITH en STRAHM, 'White Supremacists Networks on the Internet', 225; GRIFFIN, 'The Incredible Shrinking Ism', 6; COPSEY, 'Extremism on the Net', 224 en EATWELL, 'Surfing the Great White Wave', 67.

Met betrekking tot het extreemrechtse forum Stormfront: D. HOUTMAN en W. DE KOSTER, 'Toevluchtsoord voor een Bedreigde Soort: Over Virtuele Gemeenschapsvorming door Rechts-Extremisten', *Sociologie*, (3) 2006, 240-242 en D. HOUTMAN en W. DE KOSTER, "Stormfront is Like a Second Home to Me": On Virtual Community Formation By Right-Wing Extremists', *Information, Communication & Society*, (8) 2008, 1166-1168.

¹⁰¹ Bijvoorbeeld wanneer de overheid de Facebookpagina van de Vlaamse Verdedigingsliga een tijd inactief maakte en toegang tot het forum voor blanke suprematie Stormfront verbood vanuit België. Dit soort maatregelen zijn overigens niet uitzonderlijk voor Europa, waar wel vaker limieten aan de vrije meningsuiting worden gesteld. Zie: EATWELL, 'Surfing the Great White Wave', 67-68.

¹⁰² CAIANI en PARENTI, *European and American Extreme Right Groups and the Internet*, 68.

groter publiek te bereiken en aan te spreken. Dat neemt echter niet weg dat dit doel moeilijk te bereiken is omwille van de inherente paradox van het internet:

*'... its potential to reach such a vast proportion of the world's population in theory and the almost total failure of any one website to be read, let alone acted on, by anyone outside the interest group to which it is targeted in the first place.'*¹⁰³

Desondanks blijft het internet een prominente plaats innemen in de extreemrechtse beweging(en), en wordt verwacht dat dit belang enkel zal toenemen in de toekomst.¹⁰⁴ Het Web is dan ook dé plaats bij uitstek voor extreemrechtse actoren om zich te profileren als deel van een groter geheel. Via hyperlinks naar andere websites waarin gelijkaardige ideeën gepropageerd worden, tonen deze vaak erg kleine groupuscules of individuen dat zij niet alleen staan in hun strijd.¹⁰⁵ Zo creëren zij een 'ideological energy field far stronger than any of its individual nodes'.¹⁰⁶

¹⁰³ GRIFFIN, 'The Incredible Shrinking Ism', 6-7.

¹⁰⁴ COPSEY, 'Extremism on the Net', 2003, 220.

¹⁰⁵ HAINSWORTH, *The Extreme Right in Western Europe*, 108. GRIFFIN, 'The Incredible Shrinking Ism', 6. COPSEY, 'Extremism on the Net', 224.

¹⁰⁶ GRIFFIN, 'The Incredible Shrinking Ism', 5.

3. Netwerkanalyse en de studie naar extreemrechts

3.1. *Social Network Analysis: een korte introductie*

Door andere websites te linken, schrijven extreemrechtse actoren zich in in een groter geheel. Ze creëren zo een online netwerk, bestaande uit relaties (hyperlinks) en nodes (websites). Dit netwerk en zijn eigenschappen vormen de focus van deze studie, maar wat is een sociaal netwerk en hoe valt zoiets te onderzoeken?

Sociale netwerken behoren tot het domein van de Social Network Analysis, ‘a distinct research perspective within the social and behavioral sciences; distinct because social network analysis is based on an assumption of the importance of relationships among interacting units’.¹⁰⁷ Relatieve data bestaan uit contacten en connecties tussen actoren die niet gereduceerd kunnen worden tot het niveau van één actor.¹⁰⁸ De betekenis van een node in een netwerk is met andere woorden afhankelijk van diens positie in dat netwerk, en kan niet achterhaald worden door enkel naar deze actor te kijken. Daarom zijn de analyse-eenheden geen individuele units, maar wel verzamelingen van units en hun onderlinge relaties.¹⁰⁹ In deel 4 zal bijvoorbeeld blijken dat de website *Nageltjes* invloed kan uitoefenen op andere delen in het netwerk omdat het heel wat andere websites hyperlinkt. Dit resulteert in een strategische positie. De website van het *Nieuw-Solidaristisch Alternatief (N-SA/NDP)* linkt ook een groot aantal andere websites, maar aangezien die websites zelf minder relaties aangaan dan diegene die gelinkt worden door *Nageltjes*, heeft de *N-SA/NDP* een beduidend minder invloedrijke positie in het netwerk. Dit voorbeeld toont aan hoe belangrijk niet enkel directe, maar ook indirecte relaties zijn om te bepalen welke betekenis nodes hebben in het netwerk.

¹⁰⁷ S. WASSERMAN en K. FAUST, *Social Network Analysis: Methods and Applications*, Cambridge, 1994, 4.

¹⁰⁸ J. SCOTT, *Social Network Analysis: A Handbook*, 2^e uitg., Londen, 2000, 3.

¹⁰⁹ WASSERMAN en FAUST, *Social Network Analysis*, 5.

Natuurlijk kunnen deze actoren wel over bepaalde eigenschappen of attributen beschikken die niet relationeel zijn en dus wel betekenis hebben op het niveau van deze actor zelf. De zes subideologieën die in deel 2 werden gedefinieerd, zijn immers dergelijke eigenschappen. De vraag is echter niet in de eerste plaats welke website in welke categorie hoort, maar wel in welke mate en op elke manier ideologische verschillen bepaalde patronen in het netwerk helpen verklaren. Relationele data is dus primair en attributionele data secundair. Er moet eerst een netwerk zijn vooraleer dit netwerk gekoppeld kan worden aan bepaalde eigenschappen van individuele nodes.¹¹⁰

De basis van SNA is dus vrij eenvoudig: nodes en hun onderlinge relaties vormen een netwerk met bepaalde structurele eigenschappen. Die structuren zijn patronen of regelmatigigheden in het netwerk die achterhaald kunnen worden met behulp van analytische concepten.¹¹¹ Die kunnen gericht zijn op het niveau van het gehele netwerk of een deel van het netwerk, zoals de gemiddelde graad, gemiddelde afstand, dichtheid en centralisering, of op individuele nodes, zoals centraliteit en *betweenness*. Dergelijke concepten zijn telkens gebonden aan formele definities en concrete formules, die in deze studie telkens overlopen worden vooraleer de resultaten te bespreken.¹¹²

Dat SNA-concepten zo'n sterke operationele basis hebben, heeft veel te maken met het fundamenteel interdisciplinaire karakter van deze methode:

*'The concepts of social network analysis developed out of a propitious meeting of social theory and application, with formal mathematical, statistical, and computing methodology.'*¹¹³

¹¹⁰ Ibid., 7.

¹¹¹ Ibid., 3 en C. KADUSHIN, *Understanding Social Networks: Theories, Concepts and Findings*, Oxford, 2012, 11.

¹¹² WASSERMAN en FAUST, *Social Network Analysis*, 17.

¹¹³ Ibid., 10.

De toenadering tussen verschillende disciplines in de jaren zeventig heeft SNA zoals we het vandaag kennen bepaald.¹¹⁴ Het heeft ervoor gezorgd dat SNA zowel een kwalitatieve als kwantitatieve methodologische uitwerking kent, en daardoor een zeer breed toepassingsgebied heeft.¹¹⁵

3.2. De case van online Belgisch extreemrechts: netwerkanalyse en dataverzameling

De studie van online extreemrechtse netwerken is relatief nieuw en is nog steeds erg beperkt, ondanks het groeiende belang van het Web.¹¹⁶ Burris, Strahm en Smith publiceerden in 2000 het eerste onderzoek naar de relaties tussen extreemrechtse websites, ‘white supremacists’ meer bepaald.¹¹⁷ De auteurs presenteerden ook een specifieke strategie voor de toepassing van SNA modellen op relationele internetdata.¹¹⁸ Die (enigszins beperkte) methodologie werd later opgepikt en verfijnd door toonaangevende auteurs als Luca Tateo, Manuela Caiani, Claudius Wagemann, Linda Parenti en anderen.¹¹⁹ In 2013

¹¹⁴ L. C. FREEMAN, *The Development of Social Network Analysis: A Study in the Sociology of Science*, North Charleston, 2004, 3 en 5-6.

¹¹⁵ P. DOREIAN en L. H. Albert, ‘Partitioning Political Actor Networks: Some Quantitative Tools for Analyzing Qualitative Networks’, *Journal of Quantitative Anthropology*, (1) 1989, 282.

¹¹⁶ CAIANI en PARENTI, *European and American Extreme Right Groups and the Internet*, 55. CAIANI en WAGEMANN ‘Online Networks of the Italian and German Extreme Right’, 68-69. Dark Side, 274.

¹¹⁷ BURRIS, SMITH en STRAHM, ‘White Supremacists Networks on the Internet’.

¹¹⁸ Ibid., 215.

¹¹⁹ CAIANI en PARENTI, *European and American Extreme Right Groups and the Internet*; CAIANI en WAGEMANN ‘Online Networks of the Italian and German Extreme Right’; L. TATEO, ‘The Italian Extreme Right On-Line Network: An Exploratory Study Using an Integrated Social Network Analysis and Content Analysis’, *Journal of Computer-Mediated Communication*, (10) 2005, 0-0 en Y. ZHOU et.al., ‘US domestic extremist groups on the Web: link and content analysis’, *IEEE Intelligent Systems*, 20(2005), 44-51.

publiceerden Caiani en Parenti het meest omvangrijke werk op dit gebied tot nog toe: een monografie waarin het gebruik van internet door extreemrechtse actoren in zes verschillende landen werd geanalyseerd.¹²⁰ Het online netwerk van extreemrechts in België werd echter tot nog toe vergeten.

De online variant van SNA wordt steeds vaker toegepast in wetenschappelijk onderzoek, ook buiten de studie van extreemrechts en niet enkel met betrekking tot websites.¹²¹ Een veelgebruikte benaming voor online SNA is Hyperlink Analysis.¹²² Hyperlinks zijn een specifiek type relationele data. Ten eerste zijn links gericht en dus niet inherent wederkerig.¹²³ Deze data is ook binair; de relatie is er of is er niet.¹²⁴ Inhoudelijk kunnen we hyperlinks beschouwen als ‘an indication of ideological affinity or common goals and interests’.¹²⁵ Hyperlinks vormen dus een proxy voor relaties. Soms kunnen hyperlinks ook wijzen op formele banden tussen extreemrechtse actoren, maar voorzichtigheid is geboden. Virtuele links zijn niet zomaar een weerspiegeling van de relaties tussen hen buiten het Web.¹²⁶ Desondanks kan een Hyperlink Analysis van extreemrechts een dieper inzicht geven in hun communicatiepatronen en de structurele eigenschappen van de extreemrechtse online gemeenschap.¹²⁷

¹²⁰ CAIANI en PARENTI, *European and American Extreme Right Groups and the Internet*.

¹²¹ Bv ook extreemrechts op sociale media als twitter en facebook. Zie: Uncovering the wider structure. CAIANI en PARENTI, *European and American Extreme Right Groups and the Internet*, 7.

¹²² M. THELWALL en H. W. PARK, ‘Hyperlink Analyses of the World Wide Web: A Review’, *Journal of Computer-Mediated Communication*, (4) 2003, 0-0.

¹²³ Er bestaat dus een onderscheid tussen inkomende en uitgaande links. SCOTT, *Social Network Analysis*, 48.

¹²⁴ WASSERMAN en FAUST, *Social Network Analysis*, 90.

¹²⁵ BURRIS, SMITH en STRAHM, ‘White Supremacists Networks on the Internet’, 216.

¹²⁶ CAIANI en WAGEMANN ‘Online Networks of the Italian and German Extreme Right’, 69.

¹²⁷ TATEO, ‘The Italian Extreme Right On-Line Network’, 0-0.

Het eerste doel van dit onderzoek is natuurlijk om de verschillende Belgische extreemrechtse actoren en hun websites in kaart te brengen. Natuurlijk heeft niet elke groep een website, bijvoorbeeld omdat de overheid deze heeft verboden of omdat de aard van de groep erg clandestien is. De focus ligt hier echter op actoren die zich niet verstoppen, maar duidelijk willen bekeren en uitbreiden.

Om te achterhalen welke extreemrechtse websites er bestaan, gaan we als volgt te werk. Met behulp van websites als het Anti-Fascistisch Front/Verzet, de Antifascistische Onderzoeksgoep Kafka en RésistanceS alsook monografieën of artikels over extreemrechts in België worden in een eerste fase zo veel mogelijk organisaties op een rij gezet.¹²⁸ In een tweede fase wordt een sneeuwbalmethode toegepast, zoals gebruikelijk in Hyperlink Analyses van extreemrechts.¹²⁹ De websites van deze organisaties vormen daartoe de startpunten van de sneeuwbalmethode. Door telkens de hyperlinks die deze websites voorzien naar andere websites op te volgen, groeit het databestand. Deze sneeuwbalmethode wordt herhaald tot er geen nieuwe websites aan het netwerk toe te voegen zijn.

Gelijktijdig met de sneeuwbalprocedure worden de websites inhoudelijk geanalyseerd en al dan niet geclassificeerd als

¹²⁸ *Anti-Fascistisch Front/Verzet*, 2016 (ww.aff.skynetblogs.be). Geraadpleegd doorheen academiejaar 2016-2017; *Antifascistische Onderzoeksgoep Kafka*, 2017 (www.kafka.nl). Geraadpleegd doorheen academiejaar 2016-2017; *ResistanceS Infos*, 2017, (www.resistances-infos.blogspot.be). Geraadpleegd doorheen academiejaar 2016-2017; ABRAMOWICZ en HAELSTERMAN, 'Belgium'; Ó MAOLÁIN, *The Radical Right*; M. DE WAELE, 'Rechts-Extremistische Groeperingen in Vlaanderen', *Handboek Politiediensten*, 105(2013), 3-34 en L. VOS, 'The Extreme Right in Post-War Belgium: from Nostalgia to Building for the Future', S. U. LARSEN red., *Modern Europe After Fascism, 1943-1980s*, New York, 1998, 1344-1388.

¹²⁹ CAIANI en WAGEMANN 'Online Networks of the Italian and German Extreme Right', 71; BURRIS, SMITH en STRAHM, 'White Supremacists Networks on the Internet'; 229; TATEO, 'The Italian Extreme Right On-Line Network', 0-0; ZHOU et.al., 'US domestic extremist groups on the Web', 45 en CAIANI en PARENTI, *European and American Extreme Right Groups and the Internet*, 22.

extreemrechts. Wanneer een website zelf niet voldoende informatie biedt omtrent de eigen standpunten, is deze classificatie iets ingewikkelder. In zo'n geval is de eerste stap om na te gaan of er nog een blog, Facebookpagina of iets dergelijks verbonden is aan deze website waar wel meer informatie te vinden is. Zijn ook die resultaten te beperkt, dan kunnen de bronnen in de alinea hierboven beschreven meer inzicht bieden.

Om dit proces iets concreter voor te stellen, is een voorbeeld op zijn plaats. Zowel de websites van het Antifascistisch Front/Verzet, Kafka en ResistanceS, het overzicht van extreemrechtse organisaties gepubliceerd door het European Center for Research and Action on Racism and Antisemitism (C.E.R.A.), het Politiehandboek en vele andere bronnen vermelden het *Nationalistisch Studentenverbond (NSV!)* als een extreemrechtse studentenorganisatie. Op de website van het *NSV!* zijn voldoende aanwijzingen te vinden dat het inderdaad om een extreemrechtse groep gaat. Het *NSV!* is antikapitalistisch, tegen het individualisme en materialisme, anti-establishment, anti-immigratie, enzovoort. Na de bevestiging van de extreemrechtse aard van deze organisatie, volgt de sneeuwbalfase. Onder de pagina 'links' staan 27 andere websites opgesomd. Na een inhoudelijke analyse van elk, blijkt dat elf websites eveneens Belgisch en extreemrechts zijn. De hyperlinks op deze elf websites worden vervolgens op dezelfde manier onderzocht, waarna het proces zich herhaalt.

De relationele data die hieruit voortkomt, wordt ingevoerd in UCINET, een veelgebruikt softwareprogramma voor SNA.¹³⁰ UCINET rangschikt de binaire relationele data automatisch in een *case-by-case* matrix. In zo'n matrix wordt iedere node zowel in de rijen als in de kolommen vertegenwoordigd en worden de relaties aangeduid met '0' of '1'; niet bestaand of wel bestaand. Bij gerichte data, zoals hyperlinks, is het gebruikelijk de uitgaande relaties in de rijen te plaatsen en de inkomende in de kolommen.¹³¹ In het geval van het *NSV!* betekent dit bijvoorbeeld dat de uitgaande hyperlink naar *Voorpost* gecodeerd wordt als '1' in de cel waar de rij van het *NSV!* de

¹³⁰ S. P. BORGATTI, M. G. EVERETT en L. C. FREEMAN, *Ucinet for Windows: Software for Social Network Analysis*, Harvard, 2002.

¹³¹ SCOTT, *Social Network Analysis*, 40.

kolom van *Voorpost* snijdt. Aangezien *Voorpost* geen link voorziet naar het *NSV!* en de relatie dus niet wederkerig is, wordt deze niet bestaande relatie aangeduid met een '0' in de cel waar de rij van *Voorpost* en de kolom van *NSV!* elkaar ontmoeten. De wiskundige formules gekoppeld aan de verschillende SNA-concepten laten toe de data in deze matrix te analyseren. Zo is het mogelijk bepaalde informatie te achterhalen over de structuur van het netwerk.¹³²

UCINET biedt tevens de mogelijkheid de verzamelde data om te zetten in een sociogram: een grafiek van punten (nodes) die verbonden worden door lijnen (relaties). In deze studie zijn die punten websites en de lijnen hyperlinks. Een sociogram is bijgevolg de uitdrukking van 'the qualitative patterns of connection among points'.¹³³ Aangezien hyperlinks een type gerichte data zijn, zal het sociogram de vorm van een *directed graph* aannemen, kortweg *digraph*. Daarin zijn de lijnen die de punten verbinden pijlen die de richting van de relatie tonen.¹³⁴ Wanneer die relaties wederkerig zijn, zoals het geval bij *N-SA/NDP* en *Nation*, wordt dit weergegeven via een lijn met pijlpunten aan beide uiteindes.

Nadat alle data zijn ingevoerd, geordend in een matrix en gevisualiseerd in een sociogram, wordt het tijd voor de eigenlijke analyse. Er bestaat een enorme hoeveelheid SNA-concepten die telkens andere eigenschappen van het netwerk belichten. Het gaat hierbij om mathematische formules waarmee de datamatrix gemanipuleerd kan worden teneinde antwoorden te vinden op vragen naar de structuur van het netwerk. Welke concepten het meest aangewezen zijn in functie van de onderzoeksvraag en hun concrete uitwerking en betekenis zal telkens toegelicht worden in het analytische deel hierna. Daarna volgt telkens de toepassing ervan op het online netwerk van Belgisch extreemrechts en een interpretatie van het zodoende bekomen resultaat.

¹³² Ibid., 63.

¹³³ SCOTT, *Social Network Analysis*, 64.

¹³⁴ L. M. KOEHLIY en P. PATTISON, 'Random Graph Models for Social Networks: Multiple Relations or Multiple Raters', J. CARRINGTON, J. SCOTT en S. WASSERMAN red., *Models and Methods in Social Network Analysis*, 164.

3.3. Ideologische diversiteit in het netwerk van Belgisch extreemrechts

Zoals bleek uit deel 2, wordt extreemrechts gekenmerkt door een grote ideologische diversiteit. Als we ervan uitgaan dat ideologisch verwantschap voor een groot deel bepaalt welke websites een extreemrechtse actor zal hyperlinken, heeft dit belangrijke consequenties voor de structuur van het netwerk.¹³⁵ Met andere woorden: hoe meer diversiteit, hoe meer verdeeldheid we kunnen verwachten. Het is dan ook niet enkel de bedoeling het netwerk in kaart te brengen, maar ook om na te gaan welke de nodes binnen dit netwerk juist zijn, waar zij voor staan en welke gevolgen die ideologische kenmerken hebben voor de samenhang in het netwerk.

Het is dan ook gebruikelijk in studies als deze om ook de ideologische aard van een website te specificeren, websites te categoriseren en na te gaan in welke mate ideologie een structurerende rol speelt in het netwerk.¹³⁶ In deel 2 stelden we reeds het classificatieschema voor dat in deze studie gebruikt zal worden. De categorieën in dit schema verschillen van diegene die gebruikelijk zijn in netwerkanalyses van extreemrechts. De reden daarvoor is tweeledig. Enerzijds ontbreekt er zowel in deze studies als in andere die een eigen schema voorstellen systematisch een gedegen uiteenzetting van de methode gebruikt voor dergelijke classificaties. Anderzijds is er geregeld sprake van overlap, waarbij de ene categorie de andere niet uitsluit. De auteurs gebruiken bijvoorbeeld organisatievormen en ideologieën dooreen. Burris, Smith en Strahm maakten bijvoorbeeld een onderscheid tussen ‘Books and other Merchandise’ en ‘Holocaust revisionism’, hoewel het perfect mogelijk is dat een organisatie in beide categorieën valt.¹³⁷ Hetzelfde geldt voor Caiani en Wagemann, die bijvoorbeeld de gelijkaardige categorieën ‘online newspapers and journals’ en ‘revisionist groups’

¹³⁵ BURRIS, SMITH en STRAHM, ‘White Supremacist Networks on the Internet’, 216.

¹³⁶ Zie voetnoot 186.

¹³⁷ Dit voorbeeld is te vinden in BURRIS, SMITH en STRAHM, ‘White Supremacist Networks on the Internet’, 222.

hanteerden.¹³⁸ Tateo scheidde dan weer ‘Skinhead Groups’ en ‘Music Groups’, ondanks zijn eigen observatie dat die laatste vaak Skinheads waren.¹³⁹ Ook de keuze om politieke partijen op te nemen als categorie door Caiani en Parenti is dubieus.¹⁴⁰ De keuze om aan politiek te doen, betekent immers niet dat dergelijke organisaties per definitie in geen van de ideologische categorieën kunnen thuishoren.

Deze studie zal dit soort dubbelzinnigheden trachten te vermijden door organisaties pas te classificeren na een degelijke inhoudsanalyse en door een duidelijk onderscheid te maken tussen inhoud en vorm. Het classificatieschema dat in deel 2 werd opgesteld, vermijdt dan ook zorgvuldig enige vormelijke restricties. Dit schema is vooral belangrijk tijdens de analyse van de subgroepen op het mesoniveau in deel 4. Zoals daar verder wordt besproken, is het echter niet onmogelijk dat vormelijke kenmerken een belangrijke rol spelen binnen het netwerk. Daarom kan een classificatie op basis van vorm een belangrijke functie hebben als controlemechanisme voor de waarde van de ideologische opdeling van het netwerk.

Om te bepalen welke websites in welke categorie van subideologieën behoort, wordt in deze studie een inhoudsanalyse op basis van codes toegepast. De data die hiervoor gebruikt wordt, komt in de eerste plaats van de websites zelf. Websites voorzien gewoonlijk een pagina waaronder de ideeën van de eigenaar(s) uiteengezet worden, bijvoorbeeld onder de noemer ‘manifest’, ‘wie zijn wij’ of ‘À propos’.

De kenmerken van extreemrechts en haar subideologieën zoals in deel 2 opgesomd en uiteengezet zijn zeer eenvoudig om te zetten in dergelijke codes. Bepaalde stellingen krijgen dan een of meerdere codes toegewezen, als een soort meta-inhoud. Het *Vlaams Belang* verklaart bijvoorbeeld het volgende op haar website: ‘De zachte aanpak heeft alleen maar harde criminaliteit opgeleverd. Daarom pleiten wij voor een kordate aanpak en een viersporenbeleid van

¹³⁸ CAIANI en WAGEMANN, ‘Online Networks of the Italian and German Extreme Right’, 73

¹³⁹ TATEO, ‘The Italian Extreme Right On-line Network’, 0-0.

¹⁴⁰ CAIANI en PARENTI, *European and American Extreme Right Groups and the Internet*, 24.

preventie, snelle reactie, alternatieve en effectieve straffen.’ en ‘In hun dagelijkse strijd tegen de criminaliteit moeten de politiediensten kunnen rekenen op meer middelen.’ Beide standpunten corresponderen met de code ‘voorkeur voor een sterke staat’ en met de subcodes ‘strengere straffen’ en ‘meer middelen voor politie en leger’. Bij organisaties als het *Vlaams Belang* zijn er heel wat verschillende kenmerken terug te vinden op hun website, aangezien zij standpunten innemen over een uitgebreid pakket aan onderwerpen. Het Waalse *Nonali* daarentegen is duidelijk een Single-Target organisatie. De website van deze groep is volledig gewijd aan de islam. Deze religie moet volgens *Nonali* wettelijk volledig verboden worden in België. De code ‘xenofobie’ en de subcode ‘islamofobie’ is duidelijk dominant. Toch is ook hier sprake van een voorkeur voor een sterke staat, aangezien *Nonali* van mening is dat het aan de autoriteiten is deze strenge wetten in de praktijk om te zetten. Een overzicht van alle subcodes die bij het extreemrechts minimum en aanvullend bij elk van de subideologieën horen, is terug te vinden in tabel 2.

De ideologische informatie die deze websites voorzien, biedt inzicht in de extreemrechtse beweging in België. De analyse ervan zorgt immers voor een groter begrip van waar Belgisch extreemrechts voor staat. Door deze bevindingen te koppelen met die van de SNA, valt te achterhalen welke standpunten domineren in België, hoe verschillende subgroepen zich verhouden tot elkaar en wat dat betekent voor de Belgische extreemrechtse politieke partijen.

4. Het online netwerk van Belgisch extreemrechts

4.1. Een analyse op drie niveaus

Met behulp van de literatuur en de sneeuwbalmethode, identificeerden we 74 websites, verbonden door 268 links. Deze data vormen de basis voor de analyses die hierna volgen. Tabel 1 hierna toont een lijst van al deze websites en hun URL's.

Tabel 1: Overzicht websites met hyperlinks

1	Vlaams Belang	www.vlaamsbelang.be
2	Nationalistische studentenvereniging (NSV!)	www.nsv.be
3	Knooppunt Delta (TeKos)	www.deltastichting.be en www.tekosmag.wordpress.com
4	Ijzerwake	www.ijzerwake.org
5	Vlaams Belang Jongeren	www.vbj.org
6	Rechtsactueel (Re-Act)	www.re-act.be
7	Studiecentrum Joris van Severen	www.jorisvanseveren.be
8	Taal Aktie Committee (TAK)	www.taalaktiekomitee.org
9	Vlaamse Solidaire Vakbond (VSV)	www.vlaamsesolidairevakbondvsv.wordpress.com
10	Vlaams Nationaal Jeugdverbond (VNJ)	www.vnj.org

Tabel 1: Overzicht websites met hyperlinks

11	Voorpost	www.voorpost.org
12	Splits	www.splits.be
13	Project Eurosiberia	www.eurosiberia.blogspot.be
14	Agora Europae	www.rivoltaeuropae.blogspot.be
15	Newright - Nieuwrechts - Nouvelledroite - Neuerechte	www.culturalhegemony.blogspot .be
16	Van Rechts Gezien	www.delta-stichting3.blogspot.be
17	Apoliteia	www.apolitea.blogspot.be
18	Identitair Verzet Vlaanderen	www.idverzet.org
19	Sceptr	www.sceptr.net
20	t Pallieterke	www.pallieterke.net
21	Golfbrekers	www.golfbrekers.be
22	Nageltjes	www.nageltjes.be
23	Strijden Eeuwig	blog.seniorennet.be/guvaal
24	Westerse Beschaving	www.westerse-beschaving.org

Tabel 1: Overzicht websites met hyperlinks

25	Le Camp des Saints in Vlaanderen	www.bloggen.be/roeland
26	Griffon	www.agriffon.blogspot.be
27	In Flanders Fields	www.inflandersfields.eu
28	Schoolperikelen	www.blog.seniorennet.be/vroeger
29	Res Publica	www.vlaamserepubliek.wordpress.com
30	Vlaamse Conservatieven	www.vlaamseconservatieven.blogspot.be
31	Nonali	www.nonali.be
32	Pegida Vlaanderen	www.pegidavlaanderen.wordpress.com
33	Smithson's Place	www.smithsonspplace.blogspot.be
34	Filip de Winter	www.filipdewinter.be
35	Jan Penris	bloggen.be/penris
36	Steden Tegen Islamisering	www.stedentegenislamisering.be
37	Katholiek Vlaams Hoogstudentenverbond (KVHV)	www.kvhv.be
38	Algiz Postorder	www.algiz-postorder.com

Tabel 1: Overzicht websites met hyperlinks

39	Pegida Wallonie Bruxelles	www.pegida-wallonie-bruxelles.be
40	Le Patriote	www.lepatriote.be
41	L'Union Fait La Force	www.l-union-fait-la-force.info
42	Pro Flandria	www.proflandria.be
43	Brussels Journal	www.brusselsjournal.com
44	Hoegin	www.hoegin.blogspot.be
45	Nieuw-Solidaristisch Alternatief (N-SA/NDP)	www.solidarisme.be en www.nsalternatief.wordpress.com
46	De Geur van de Roos	www.blog.thierryvanroy.be
47	Mouvement Nation	www.nation.be
48	Nihil Obstat	www.nietsstaatindeweg.tumblr.com
49	Euro-Synergies	www.euro-synergies.hautetfort.com
50	The Voice of Reason	www.thevoiceofreason-ann.blogspot.be
51	Jeune Nation	www.jeunenation.wordpress.com
52	Vlaamse Militanten Orde (fansite)	www.vlaamsemilitantenorde.be
53	Altermedia France-Belgique	www.altermedia.info/france-belgique.info

Tabel 1: Overzicht websites met hyperlinks

54	Radio Rapaille	www.radorapaille.be
55	Antifa: Ha Ha Ha!	www.antifaahahah.be
56	Activ-East	www.activeast.wordpress.com
57	Autonome Nationalisten Vlaanderen (ANZ)	www.autonomenationalistenvlaanderen.skynetblogs.be
58	Nationaal Autonome Beweging (N-AB)	www.nationaalanarchistischebeweging.skynetblogs.be
59	Wallonie d'Abord	www.walloniedabord.be
60	Identitaires Ardenne	www.identitairesardennes.be
61	WarWulf	www.waru-wulf.eklablog.com
62	Kredenn Geltiek Hollvedel	www.druidisme.org
63	Alliance TV	www.alliancetv.be
64	Parti Populaire	www.partipopulaire.be
65	Euro-Rus	www.eurorushomepage.wordpress.com
66	Jongeren Aktief Kruitkamer	www.jongerenaktief.org
67	Front Nouveau de Belgique	www.fnb.to
68	Le Peuple	www.lepeuple.be
69	Démocratie Nationale (Dnat)	www.dnat.be
70	Belgique et Chrétienté	www.belgiqueetchretienite.hautetfort.com

Tabel 1: Overzicht websites met hyperlinks

71 Front Wallon	www.front-wallon.skynetblogs.be
72 NS Wallonie	www.ns-wallonie.wifeo.com
73 Het Vrije Volk	www.hetvrijevolk.com
74 Vrij Historisch Onderzoek (VHO)	www.vho.org

Het grote voordeel aan SNA is dat het kan toegepast worden op verschillende levels van interactie. Enerzijds zijn er heel wat mogelijkheden met betrekking tot de types nodes die gebruikt kunnen worden. Het meest gebruikelijke type node is het individu; personen die relaties aangaan met andere personen. Daarnaast kunnen ook groepen mensen, bijvoorbeeld in de vorm van een bedrijf of organisatie, relaties aangaan met andere groepen. In feite kan dus elk type unit met de mogelijkheid relaties aan te gaan, geanalyseerd worden met behulp van SNA.

Anderzijds zijn er eveneens drie verschillende niveaus waarop deze nodes relaties aangaan. Dan gaat het om het micro-, meso- en macroniveau. Op het microniveau ligt de focus op individuele nodes en hun directe relaties. Hier zijn de belangrijkste vragen gewoonlijk welke nodes over veel prestige en/of invloed bezitten in het netwerk. Op het mesoniveau staan de groepen of clusters van nodes binnen het grote netwerk centraal. Op dit niveau is het doel te achterhalen welke groepen er bestaan en waarom die nodes juist onderling sterkere relaties aangaan dan met de rest van het netwerk. Het classificatieschema op basis van subideologieën wordt hier dan ook getest op verklarende kracht. Tot slot is er ook een macroniveau; het netwerk in haar geheel.¹⁴¹ Hier gaat de aandacht naar algemene kenmerken van het netwerk. Macromeetinstrumenten nemen alle

¹⁴¹ CAIANI en WAGEMANN, 'Online Networks of the Italian and German Extreme Right', 69 en HANNEMAN en RIDDLE, *Introduction to Social Network Methods*, 'Modality and Levels of Analysis'.

relaties en nodes in beschouwing en produceren resultaten die bijgevolg voor het gehele netwerk gelden. Zodoende geven deze databewerkingen inzicht in de algemene cohesie, en bij uitbreiding efficiëntie van informatieoverdracht, binnen het netwerk.

Net als bij ieder ander netwerk, is eveneens mogelijk het online netwerk dat ontstaat via de hyperlinks tussen websites te analyseren op drie niveaus. Elk niveau is gebonden aan een aantal specifieke SNA-concepten met elk een eigen wiskundige uitwerking. Samen maken deze concepten een diepgaande analyse van het netwerk mogelijk. De mogelijkheden van SNA zijn echter eindeloos. Daarom zijn er keuzes gemaakt in functie van de eigenschappen van de dataset en met het oog op overzichtelijkheid en relevantie.¹⁴² Een schematische voorstelling van de concepten die in deze studie gebruikt worden, is terug te vinden in afbeelding 1.

4.2. Het macroniveau: de structuur van het supernetwerk

De analyse van het macroniveau biedt inzicht in de mate van algemene samenhang, of juist het gebrek daaraan, binnen het netwerk in zijn geheel. Deze eigenschap van het netwerk is nauw gerelateerd aan de mogelijkheden tot efficiënte informatieoverdracht en mobilisatie. Voor de analyse van dit zogenaamde supernetwerk wordt gebruik gemaakt van een aantal courante SNA-concepten: gemiddelde afstand of *distance*, dichtheid of *density*, gemiddelde graad of *degree* en *graph centralisation*. Al deze concepten zijn geaggregeerd, wat betekent dat alle data van het microniveau samengevoegd moeten worden om een resultaat te kunnen bekomen. In functie van de vraag naar de algemene cohesie in het netwerk, is het dus noodzakelijk alle relaties in beschouwing te nemen. Daarom is het onmogelijk deze begrippen te begrijpen zonder eerst kort aandacht te besteden aan de betekenis ervan voor de individuele nodes. Toch verdient het de voorkeur om eerst het macroniveau te analyseren. Zonder inzicht in de algemene

¹⁴² Denk bijvoorbeeld aan het feit dat het hier om een digraph gaat met een aantal nodes en componenten die losstaan van het grotere netwerkgeheel. De concepten die hier gebruikt worden zijn overigens ook vrij standaard en hun nut wordt algemeen geaccepteerd.

structuur van het netwerk is het erg moeilijk de bevindingen op het micro- of mesoniveau te plaatsen. Er is met andere woorden eerst een context nodig. Het is dan ook belangrijk op te merken dat de resultaten van de netwerkanalyse op het macroniveau reeds diepgaand te interpreteren. Het is pas wanneer deze inzichten gekoppeld worden aan de eigenschappen van de individuele nodes op het microniveau en die van de groepen op het mesoniveau, dat het mogelijk wordt de vraag te beantwoorden waarom de macrostructuur van het netwerk juist een bepaalde vorm aanneemt. Een overzicht van de macroresultaten die volgen, is terug te vinden in tabel 3.

Het eerste macroconcept is dat van de gemiddelde afstand of distance. Afstand verwijst naar de lengte van het kortste pad tussen twee nodes X en Y.¹⁴³ Hoe meer nodes zich tussen X en Y bevinden, hoe groter de afstand ertussen en hoe langer het pad.¹⁴⁴ Belangrijk is dat in een digraph zoals deze er enkel sprake is van een pad wanneer de pijlen in dezelfde richting staan.¹⁴⁵ Een directe relatie heeft dus een afstand van één en een indirecte relatie met een tussenpersoon een afstand van twee. Het pad *N-SA/NDP – Jeune Nation – Antifa Ha Ha Ha* heeft bijvoorbeeld een afstand van twee. *Jeune Nation* is hier de tussenpersoon. In de omgekeerde richting bestaat dit pad echter niet, aangezien er geen link van *Antifa Ha Ha Ha* naar *Jeune Nation* bestaat.

Op het macroniveau is het niet de kortste afstand tussen twee specifieke nodes die ertoe doet, maar wel de gemiddelde kortste afstand binnen het netwerk. Hoe kleiner deze afstand, hoe compacter het netwerk en hoe makkelijker informatie zich erbinnen kan verspreiden. Een grote gemiddelde afstand wordt daarentegen geassocieerd met een hoge mate aan complexiteit en inefficiëntie.¹⁴⁶

¹⁴³ WASSERMAN en FAUST, *Social Network Analysis*, 110.

¹⁴⁴ KADUSHIN, *Understanding Social Networks*, 33.

¹⁴⁵ SCOTT, *Social Network Analysis*, 69.

¹⁴⁶ HANNEMAN en RIDDLE, *Introduction to Social Network Methods*, ‘Geodesic Distance’.

In het online netwerk van Belgisch extreemrechts is deze gemiddelde kortste afstand 2,615.¹⁴⁷ Dat betekent dat de nodes binnen dit netwerk gemiddeld ongeveer tweeënhalf nodes van elkaar verwijderd zijn. Uit andere recente studies naar online extreemrechtse netwerken blijkt dat deze gemiddelde afstand altijd tussen tweeënhalf en drieënhalf blijft.¹⁴⁸ Het Duitse netwerk is steeds een van de netwerken met de grootste cohesie, met een afstand rond 2,4.¹⁴⁹ Alle andere landen, Italië, Frankrijk, de VSA, Groot-Brittannië en Spanje, hebben een netwerk met een afstand tussen 2,9 en 3,4.¹⁵⁰ Vanuit een comparatief perspectief is het Belgische netwerk dus compact en efficiënt. De korte gemiddelde afstand duidt er niet enkel op dat informatie makkelijk beweegt binnen het netwerk, maar ook dat wie op zoek is naar informatie slechts enkele muisklikken verwijderd is van de meeste websites. Dat de diameter van het netwerk, ofwel de langste afstand in het netwerk, slechts zes nodes bedraagt, ondersteunt deze conclusies.¹⁵¹

Dichtheid (*density*) en graad (*degree*) zijn concepten die net als afstand inzicht geven in de samenhang binnen het netwerk. Dichtheid en graad leggen de focus op het aantal relaties binnen het netwerk. De dichtheidsscore is een getal tussen 0 en 1 dat – in grafentheoretische termen – een proportionele uitdrukking is van het aantal bestaande lijnen tegenover het aantal mogelijke lijnen.¹⁵² Dus: hoe groter de dichtheid, hoe groter het aantal effectieve relaties in verhouding tot het

¹⁴⁷ De gemiddelde kortste afstand houdt overigens geen rekening met nodes die buiten het netwerk vallen, aangezien die door geen enkel pad verbonden zijn met de andere nodes.

¹⁴⁸ CAIANI en WAGEMANN ‘Online Networks of the Italian and German Extreme Right’, 76; CAIANI en PARENTI, *European and American Extreme Right Groups and the Internet*, 65 en TATEO, ‘The Italian Extreme Right On-Line Network, 0-0.

¹⁴⁹ CAIANI en WAGEMANN ‘Online Networks of the Italian and German Extreme Right’, 77 en CAIANI en PARENTI, *European and American Extreme Right Groups and the Internet*, 65.

¹⁵⁰ Ibid.

¹⁵¹ Voor de definitie van diameter, zie: WASSERMAN en FAUST, *Social Network Analysis*, 111-112.

¹⁵² SCOTT, *Social Network Analysis*, 71.

aantal mogelijke relaties. Het concept is bijgevolg een manier om te meten hoe ver verwijderd het netwerk is van zijn complete toestand, waarin ieder punt met elkaar verbonden is.¹⁵³

Dichtheid is een weergave van het proportionele aantal relaties en de graad toont hoe die relaties verdeeld zijn. Voor de individuele nodes is de graad de optelsom van het aantal directe relaties die het heeft met andere nodes.¹⁵⁴ Er zijn twee soorten directe relaties in deze digraph: hyperlinks die website X voorziet naar andere websites en de hyperlinks van andere websites naar X. In grafentheoretische termen heet het aantal andere punten die een directe lijn hebben naar punt X de indegree en de het aantal directe lijnen die vertrekken vanuit punt X de outdegree.¹⁵⁵ De gemiddelde graad is simpelweg het aantal relaties die iedere node gemiddeld bezit, ongeacht de richting van die links.¹⁵⁶ De website van *Knooppunt Delta* voorziet bijvoorbeeld vier links naar andere websites, en wordt zelf door zeven websites gelinkt. De graad van deze site is dus elf. De gemiddelde graad telt al deze individuele graden op en deelt deze som door het aantal nodes.

Het spreekt vanzelf dat er een evenredige correlatie bestaat tussen graad en dichtheid. Hoe meer relaties iedere node gemiddeld bezit, hoe groter het proportionele aantal relaties in het netwerk en hoe meer cohesie er bestaat binnen het netwerk. In zo'n netwerk is de overdracht van informatie en ideeën makkelijker.¹⁵⁷ Daarenboven vergroten een hoge dichtheid en graad in theorie de mogelijkheid tot samenwerking en de kans op mobilisatie.¹⁵⁸

De dichtheidsscore van het Belgische netwerk is 0,025. Dat betekent dat 2,5% van de mogelijke relaties inderdaad bestaan. Dit

¹⁵³ SCOTT, *Social Network Analysis*, 70.

¹⁵⁴ SCOTT, *Social Network Analysis*, 67.

¹⁵⁵ Ibid., 69.

¹⁵⁶ Het onderscheid tussen in- en outdegree is wel belangrijk voor de analyse van het micro- en mesoniveau hierna.

¹⁵⁷ KADUSHIN, *Understanding Social Networks*, 29.

¹⁵⁸ CAIANI en WAGEMANN 'Online Networks of the Italian and German Extreme Right', 74 en M. CINALLI en K. FUGLISTER, Networks and Political Contention over Unemployment: A Comparison of Britain, Germany and Switzerland', *Mobilization: An International Journal*, (13) 2008, 264.

percentage is zeer laag vergeleken met de resultaten uit studies naar andere landen. Enkel het netwerk in de VSA heeft een dichtheid die nog lager is (0,9%).¹⁵⁹ Uit de studie van Caiani en Wagemann bleek ook dat het Duitse netwerk, met ongeveer evenveel nodes als het Belgische, een dichtheid had van maar liefst 8%; een substantieel verschil.¹⁶⁰ De gemiddelde graad van het Belgische netwerk bedraagt 1,797. Iedere node beschikt dus gemiddeld over bijna twee relaties. Dat is alweer niet bepaald veel, maar het is een logisch resultaat gezien de lage dichtheid van het netwerk. Dat deze gemiddelde graad geen onderscheid tussen inkomende en uitgaande links maakt, doet er niet veel toe voor dit netwerk, aangezien er toevallig net evenveel relaties van iedere richting zijn en het resultaat daarom telkens hetzelfde is.

De lage afstand in het netwerk impliceert dan wel dat efficiënte informatieoverdracht relatief makkelijk is, de lage gemiddelde graad en dichtheid tonen aan dat deze mogelijkheden niet echt worden benut. De cohesie binnen het netwerk is dus vrij laag, zeker vergeleken met de online extreemrechtse netwerken in andere landen. Daaruit valt af te leiden dat het netwerk geen grote mobilisatiekracht heeft, althans op het niveau van het supernetwerk.

De vorige drie concepten (afstand, dichtheid en graad) gaven inzicht in de algemene samenhang binnen het netwerk. Centralisering indiceert tot op welke hoogte die samenhang georganiseerd is rond een centraal punt.¹⁶¹ Belangrijk is wel dat het op macroniveau gaat om *graph centrality*, en niet om *point centrality* zoals op het microniveau. Respectievelijk zijn dat de mate waarin het netwerk geconcentreerd is rond een centrale node en de centraliteit van de individuele nodes.¹⁶²

¹⁵⁹ CAIANI en PARENTI, *European and American Extreme Right Groups and the Internet*, 66. De resultaten van Caiani en Parenti stroken echter helemaal niet met die van Burris Strahm en Smith, die een dichtheid van 11% detecteerden in het online netwerk van extreemrechts in de VSA. Deze laatste studie is echter dertien jaar ouder dan die van Caiani en Parenti. Zie: BURRIS, SMITH en STRAHM, 'White Supremacist Networks on the Internet', 221.

¹⁶⁰ CAIANI en WAGEMANN 'Online Networks of the Italian and German Extreme Right', 76.

¹⁶¹ SCOTT, *Social Network Analysis*, 89.

¹⁶² *Ibid.*, 84.

Om de graph centrality te bepalen, wordt de centraliteit van de meest centrale node vergeleken met die van alle andere nodes, waarbij centraliteit gelijk staat aan de indegree van een node. Het is de ratio van de som van de werkelijke verschillen en de verschillen die maximaal mogelijk zijn. Het resultaat is een getal tussen 0 en 1, waarbij 1 duidt op een netwerk met een perfecte ‘sterstructuur’.¹⁶³ Net als een hoge mate aan cohesie binnen het netwerk, vergemakkelijkt een relatief grote mate aan centralisering mobilisering.¹⁶⁴ Nodes met een centrale, prestigieuze positie kunnen immers andere nodes overtuigen om actie te ondernemen en hen organiseren. Vanzelfsprekend is die invloed groter naargelang de omvang van die centraliteit.

Deze graph centrality bedraagt 0,072 oftewel ongeveer 7%.¹⁶⁵ Ook deze score is duidelijk laag. De reden voor dit resultaat is de spreiding van de inkomende links. Zowel de gemiddelde indegree als outdegree bedragen twee, maar zoals te zien in tabel 4 zijn de standaarddeviatie en variantie veel groter wat betreft de outdegree (respectievelijk 3,089 en 9,540) dan de indegree (1,585 en 2,513). De maximale outdegree loopt dan ook op tot zeventien voor de website *Nageltjes*, terwijl de node met de hoogste indegree, *Knooppunt Delta*, er maar zeven heeft. De verdeling van de inkomende links is dus relatief gelijkmatig, waardoor er geen sprake is van een sterstructuur. Dat betekent dat geen enkele node een leiderspositie weet te bemachtigen en er dus ook geen hiërarchie aanwezig is in het netwerk. *Knooppunt Delta* bevindt zich, ondanks een indegree van zeven, duidelijk niet in het centrum van het sociogram. Wel heeft deze node een centrumpositie ten opzichte van de andere nodes in haar directe omgeving. Ook die onderhouden echter zowel onderlinge relaties als met andere nodes in het netwerk, en zijn dus niet exclusief gebonden aan *Knooppunt Delta*.

¹⁶³ Ibid., 90.

¹⁶⁴ M. OSA, ‘Networks in Opposition: Linking Organizations Through Activists in the Polish People’s Republic’, M. DIANI red., *Social Movements and Networks: Relational Approaches to Collective Action*, Oxford, 2003, 83.

¹⁶⁵ Aangeduid als ‘Graad van centralisering (indegree)’ in tabel 1.

De macroresultaten geven aan dat het online netwerk van Belgisch extreemrechts slechts weinig cohesie kent. Veel nodes lijken relatief spaarzaam met hun hyperlinks, met een versplinterde structuur tot gevolg. Deze vaststelling impliceert dat grootschalige mobilisatie erg moeilijk is. We kunnen spreken van mobilisatie wanneer mensen zich aangetrokken voelen tot de extreemrechtse beweging en zich erbij aansluiten. Essentieel in dit proces is dat individuen weten welke mogelijkheden ze hebben om deel te nemen.¹⁶⁶ De resultaten van de analyse van het macroniveau geven echter aan dat mobilisatie enerzijds bemoeilijkt wordt door een gebrek aan leiderschap en anderzijds door de relatief inefficiënte informatieoverdracht in het netwerk. De lage gemiddelde graad wijst er immers op dat websites slechts weinig informatie bieden over de rest van het netwerk. De meeste websites zullen bijvoorbeeld nooit demonstraties, betogingen of andere acties vermelden tenzij ze er zelf aan deelnemen.

Dat er zo veel ideologische variatie bestaat in het netwerk, maakt algemene mobilisatie onmogelijk. De grafische voorstelling van het sociogram wijst echter op het bestaan van clusters in het netwerk, ondanks de grote verdeeldheid. Vooral de bovenste helft van het sociogram lijkt sterk verbonden. Mobilisatie in dergelijke kleinere netwerken binnen het supernetwerk is ongetwijfeld eenvoudiger. Daar is er immers sprake van meer ideologische affiniteit, meer contacten en bijgevolg een grotere cohesie en efficiëntere informatieoverdracht. Het zijn dan ook vaak dezelfde groepen die samen op straat gaan; diegene die onderling de beste contacten hebben.

De analyses van het micro- en vooral het mesoniveau zullen verder moeten uitwijzen hoe de cohesie binnen het netwerk of juist het gebrek daaraan geïnterpreteerd dienen te worden.

4.3. Het microniveau: kenmerken van websites

Op het microniveau ligt de focus op individuele nodes. Het belangrijkste concept hier is dat van puntcentraliteit. De eerste manier waarop dit concept geoperationaliseerd kan worden is via het begrip

¹⁶⁶ KLANDERMANS en Mayer, 'Political Demand and Supply', 49.

van lokale centraliteit. Deze vorm van centraliteit heeft twee mogelijke uitwerkingen: een volgens indegree die de mate van prestige van een node weergeeft en een volgens outdegree die de mogelijke invloed van een node meet. Een tweede operationalisering gebeurt aan de hand van het begrip *betweenness*, waarbij nagegaan wordt in welke mate nodes een intermediaire rol opnemen. De resultaten uit deze analyse zorgen voor een overzicht van de meest invloedrijke websites in het online netwerk van Belgisch extreemrechts. Centraal staan vragen naar wat voor type websites dit zijn, welke ideologie zij uitdragen en hoe groot hun potentiële invloed kan zijn. Ook vragen omtrent de rol van politieke partijen in het netwerk worden hier beantwoord.

Aangezien de indegree van de nodes nooit echt hoog oploopt, is er geen enkele node het middelpunt van het netwerk. Afbeelding 3 geeft de verschillende nodes weer met groottes naargelang indegree. Deze visuele voorstelling toont hoe de gemiddelde indegree vrij gelijkmatig is verdeeld, zonder duidelijke leiders en hiërarchische structuren. Dat betekent echter niet dat deze nodes in hun lokale omgeving geen invloed hebben. Een punt met hoge lokale centraliteit is er een met relatief veel directe connecties en dus een hoge graad.¹⁶⁷ Aangezien dit netwerk een digraph is met gerichte relaties, is het alweer enkel de indegree van de nodes die ertoe doet in het bepalen van hun lokale centraliteit.¹⁶⁸ Een node kan immers een erg hoge graad hebben omwille van een heel aantal uitgaande links, maar slechts weinig inkomende relaties bezitten. In zo'n geval is er eigenlijk niet echt sprake van een centrale rol in het netwerk omdat prestige iets is dat door anderen wordt toegekend in plaats van toegeëigend.

In tabel 5 valt te zien dat acht websites in het netwerk een indegree van vijf of meer hebben. Drie daarvan hebben een indegree van vijf: de reformistisch extreemrechtse nieuwssites *Rechtsactueel (Re-Act)* en *'t Pallieterke* en de door Alexander Dugin geïnspireerde derde positiegroep *Project Eurosiberia*. Drie websites hebben een indegree van zes: de militante derde positie-organisatie met Groot-Nederlands ideaal *Voorpost*, de reformistische politieke partij *Vlaams Belang* en de website van het jaarlijkse evenement *IJzerwake*. De

¹⁶⁷ SCOTT, *Social Network Analysis*, 83.

¹⁶⁸ *Ibid.*

enige website met zeven inkomende links is die van *Knooppunt Delta*, een nieuwrechtse Vlaamse denktank. Samen vertegenwoordigen deze websites ongeveer 10% van alle nodes.

Wat meteen opvalt is dat al deze vorige websites Vlaams zijn. Op *Project Eurosiberia* na, streven deze organisaties ook allemaal een of andere vorm van Vlaamse ontvoogding na. Dat is niet toevallig. De Vlaamse kwestie heeft een lange geschiedenis en daardoor ook een sterke basis. Het is dan ook niet voor niets dat het Vlaams Belang het veel beter doet dan Waalse extreemrechtse partijen.¹⁶⁹

De berekening van de centraliteit van alle nodes toont ook die welke juist een heel lage score hebben; de perifere nodes.¹⁷⁰ Deze zijn meestal Waals. Goede voorbeelden zijn bijvoorbeeld de anti-islamitische informatiewebsite *l'Union Fait La Force*, het eveneens anti-islamitische magazine *Le Patriote* en de van het Belgische *Front National* afgesplitste politieke partij *Front nouveau de Belgique*. De enige Vlaamse organisatie zonder inkomende links is de militante groep *Autonome Nationalisten Vlaanderen (ANZ)*.

Naast perifere nodes zijn er ook nodes die helemaal niet verbonden zijn met het netwerk. Zij hebben geen uitgaande en geen inkomende links. Het gaat hier om de politieke partijen *Démocratie Nationale (Dnat)*, voormalig *Front National Belgique*) en *Front Wallon*, de nostalgisch fascistische groep *NS Wallonie*, de organisatie *Belgique et Chrétienté* en de revisionistische website *Vrij Historisch Onderzoek (VHO)*. De partij *Wallonie d'Abord* voorziet ook geen enkele hyperlink, maar heeft wel één inkomende link. Een mogelijke verklaring voor het algemene gebrek aan links tussen Waalse organisaties is dat deze zich vaak als politieke partij opwerpen, ondanks hun zeer matig succes.¹⁷¹ Het is logisch dat zij niet snel links zullen voorzien naar mogelijke concurrenten. In Vlaanderen ligt dit

¹⁶⁹ H. COFFÉ, *Extreem-Rechts in Vlaandere en Wallonië: Het Verschil*, Roeselare, 2005, 84.

¹⁷⁰ SCOTT, *Social Network Analysis*, 88.

¹⁷¹ Enkel de Parti Populaire wist een zetel te behalen in de federale verkiezingen van 2014. Zie: 'Waals Parlement: Zetelverdeling', *IBZ Officiële Resultaten*, 6 juni 2014 (www.verkiezingen2014.belgium.be). Geraadpleegd op 8 februari 2016.

anders; het *Vlaams Belang* is er de enige extreemrechtse partij. De andere types organisaties zullen daarom makkelijker vertrekken vanuit een eendracht-maakt-macht idee. De keuze om bepaalde organisaties dan niet op te nemen in de eigen groep heeft dan eerder te maken met onenigheden op vlak van ideologie dan met electorale competitie.

Een andere partijgerelateerde verklaring is dat partijen over het algemeen veel voorzichtiger omspringen met hun imago. De meeste partijen zijn erop beducht iedere connotatie met extreemrechts, en dan vooral fascisme, te vermijden. Daarom is het logisch dat zij enige voorzichtigheid vertonen bij het hyperlinken van ideologisch verwante organisaties, die vaak wat minder schroom vertonen. *Vlaams Belang* is overigens ook een goed voorbeeld van deze redenering; deze partij hyperlinkt enkel haar jongerenorganisatie en de *Vlaamse Solidaire Vakbond*, waarmee het ook nauwe relaties mee onderhoudt.¹⁷² Desondanks zijn er eveneens veel contacten met andere organisaties, maar het is veelzeggend dat het *Vlaams Belang* daar niet zo voor uitkomt.¹⁷³ Ook de Waalse reformistische *Parti Populaire* beperkt zich tot het linken van twee nieuwssites die openlijk haar standpunten steunen.¹⁷⁴ Deze drie nodes zijn daardoor eveneens geïsoleerd van het grotere netwerk.

Deze Waalse groepen zijn niet enkel concurrenten of bezorgd om hun imago, ze hebben ook een veel minder solide basis en achterban. Anders dan de Vlaamse tegenhangers, kunnen Waalse extreemrechtse actoren niet steunen op een bestaand nationalistisch netwerk.¹⁷⁵ Het *Vlaams Blok* bijvoorbeeld, 'had van bij haar ontstaan een wijdvertakt net van primaire bindingen met de belangrijkste organisaties uit het

¹⁷² H. SOETE, 'België Heeft er een Nieuwe (Extreemrechtse) Vakbond Bij', *De Wereld Morgen*, 6 december 2011 (www.dewereldmorgen.be). Geraadpleegd op 8 maart 2017.

¹⁷³ D. ART, 'The Organizational Origins of the Contemporary Radical Right: The Case of Belgium', *Comparative Politics*, (4) 2008, 430.

¹⁷⁴ *Alliance TV* en *Le Peuple*, overigens verzameld in de Freedom Media Group.

¹⁷⁵ ART, 'The Organizational Origins of the Contemporary Radical Right', 429.

rechtse, Vlaams-nationalistische milieu'.¹⁷⁶ Onder de Vlaamse rechtsextremisten is er een grotere eensgezindheid over het 'falende België', hoewel de concrete toekomstvisie wel eens kan verschillen. Zelfs de derde positiegroep *N-SA/NDP*, die een zogenaamd 'alternationalisme' voorstaat en het Vlaamse nationalisme als voorbijgestreefd beschouwt, pleit toch voor Vlaamse onafhankelijkheid. In Wallonië ligt dat anders. De meeste Waalse extreemrechtse actoren zijn Belgicistisch, zelfs *Wallonie d'Abord*. Ondanks het feit dat het Belgisch-nationalisme sterk leeft in Wallonië, is het traditioneel veel minder sterke basis.¹⁷⁷ Daarenboven is het Waals nationalisme dan weer sterk gelinkt aan links, omdat hier economische thema's domineren.¹⁷⁸

De outdegree van een node vertelt dan wel niets over het prestige ervan, maar wel over haar potentiële invloed:

*'Actors who have unusually high out-degree are actors who are able to exchange with many others, or make many others aware of their views.'*¹⁷⁹

Deze benadering van point centrality focust dus op de outdegree in plaats van de indegree. In het netwerk van online extreemrechts zijn er weinig uitschieters wat betreft indegree, maar wel in termen van outdegree (zie afbeelding 4). Het aantal uitgaande links varieert immers tussen nul en zeventien. Deze resultaten zijn eveneens af te lezen uit tabel 5. Vier nodes hebben een outdegree van minimum tien. De groep bestaat uit de nieuwrechtse *Nationalistische Studentenvereniging (NSV!)* met tien uitgaande hyperlinks, de

¹⁷⁶ COFFÉ, *Extreem-Rechts in Vlaandere en Wallonië*, 85; B. KLANDERMANS en N. MAYER, 'Links with the Past', B. KLANDERMANS en N. MAYER ed., *Extreme Right Activists in Europe: Through the Magnifying Glass*, Londen en New York, 2006, 21 en KLANDERMANS en MAYER, 'Political Demand and Supply', 46.

¹⁷⁷ COFFÉ, *Extreem-Rechts in Vlaandere en Wallonië*, 96

¹⁷⁸ Ibid., 99 en ART, 'The Organizational Origins of the Contemporary Radical Right', 430.

¹⁷⁹ R. A. HANNEMAN en M. RIDDLE, *Introduction to Social Network Methods*, digitaal formaat, 2005, 'Degree Centrality'.

reformistische blog *Le Camp des Saints in Vlaanderen* met een outdegree van elf, het militante *Nieuw-Solidaristische Alternatief (N-SA/NDP)* met een score van dertien en tot slot de reformistische nieuwssite en blog *Nageltjes* met zeventien uitgaande hyperlinks. Allemaal zijn het Vlaamse websites.

Deze outdegree centraliteit toont aan welke websites het meest invloedrijk zijn, of tenminste dat proberen te zijn. De berekening houdt echter geen rekening met de mate waarin deze nodes ook invloed hebben buiten hun directe, lokale omgeving. Het concept betweenness biedt een oplossing voor dit probleem. Betweenness gaat uit van het mogelijke bestaan van *brokers* of tussenpersonen. Weinig nodes zijn direct met elkaar verbonden.¹⁸⁰ Waar de afstand groter is dan twee, is er sprake van een ‘structural hole’.¹⁸¹ Het feit dat die structurele gaten bestaan, laat toe aan andere nodes om broker te spelen en zo een betekenisvolle rol op te nemen.¹⁸² Brokers kunnen verschillende groepen binnen het netwerk verbinden.¹⁸³ Daardoor hebben ze een belangrijke functie in de verspreiding van informatie doorheen het netwerk; het zijn als het ware communicatiekanalen.¹⁸⁴ Deze functie heeft vooral betekenis in netwerken met een relatief lage cohesie, zoals hier het geval. Concreet duidt betweenness de mate waarin nodes ‘tussen’ andere nodes gesitueerd zijn.¹⁸⁵ Node X is situeert zich tussen twee andere nodes wanneer deze geen directe relatie hebben, maar enkel een indirecte die via node X loopt. De mathematische uitwerking van betweenness is vrij eenvoudig; het is de som van de keren dat node

¹⁸⁰ De algemene dichtheid binnen het netwerk bedraagt immers slechts 2,5%.

¹⁸¹ HANNEMAN en RIDDLE, *Introduction to Social Network Methods*, ‘Structural Holes’.

¹⁸² KADUSHIN, *Understanding Social Networks*, 42. SCOTT, *Social Network Analysis*, 86

¹⁸³ KADUSHIN, *Understanding Social Networks*, 29-30; SCOTT, *Social Network Analysis*, 75-76 en 86-87 en HANNEMAN en RIDDLE, *Introduction to Social Network Methods*, ‘Geodesic Distance’.

¹⁸⁴ M. CAIANI en C. WAGEMANN, ‘Online Networks of the Italian and German Extreme Right’, *Information, Communication & Society*, (12) 2009, 77.

¹⁸⁵ SCOTT, *Social Network Analysis*, 86-87.

X deel uitmaakt van het kortste pad tussen twee nodes.¹⁸⁶ De resultaten van deze berekening zijn terug te vinden in tabel 4, waarbij genormaliseerde betweenness (nBetweenness) het percentage weergeeft van het aantal kortste paden waarop een node voorkomt.

In het netwerk zijn er acht nodes die strategisch geplaatst zijn op minimum 1% van de mogelijke kortste paden. Dit lijkt misschien weinig, maar zoals afbeelding 5 grafisch toont, zijn de verschillen met nodes met een kleinere betweenness wel degelijk groot. De nieuwssite Nageltjes scoort net als bij outdegree centraliteit het best met een betweenness van 4,5%. *Re-Act* komt op de tweede plaats na *Nageltjes* met een score van 4%. Dit is een opvallend resultaat, aangezien *Re-Act* tien uitgaande links minder telt dan *Nageltjes* en evenmin een erg hoge indegree kent. Op het sociogram is echter duidelijk te zien dat *Re-Act* een strategische positie bekleedt in het bovenste, meest verbonden deel van het sociogram. *Voorpost* komt op de derde plaats met een score van 1,7%. De websites van *Knooppunt Delta*, *N-SA/NDP*, *Le Camp des Saints in Vlaanderen* en het *NSV!* behalen (in die volgorde) een betweenness tussen 1,5 en 1,1%. Het *N-SA/NDP* doet het opmerkelijk slecht, en komt pas op de zevende plaats met een betweenness van 1,3%, ondanks een outdegree van maar liefst dertien. Dat heeft ermee te maken dat deze organisatie vooral invloed probeert uit te oefenen op het onderste deel van het netwerk, dat slechts via twee hyperlinks verbonden is aan het grote blok onderaan. Het *N-SA/NDP* haalt dan ook regelmatig fel uit naar andere Vlaams-separatistische extreemrechtse groeperingen, waaronder het *Vlaams Belang*, *Voorpost* en *Re-Act*, en krijgt omgekeerd ook soms zware kritiek. Tot slot heeft 't *Pallierterke* ondanks vijf inkomende hyperlinks een betweenness van nul. Deze website komt daardoor terecht in de periferie van het netwerk. Dit is grotendeels te wijten aan het gebrek aan uitgaande links op deze website.

De analyse van het microniveau aan de hand van drie operationalisering van puntcentraliteit heeft een aantal interessante inzichten opgeleverd. Er is geen enkele website die erin slaagt goed te scoren op alle fronten. Meest opvallend is de discrepantie tussen de

¹⁸⁶ HANNEMAN en RIDDLE, *Introduction to Social Network Methods*, 'Betweenness'.

resultaten van de indegree centraliteit en de andere drie metingen. Slechts drie websites combineren een hoge indegree met of meer een van de andere soorten puntcentraliteit. De website van *Re-Act* scoort in die zin het beste, met zowel een hoge indegree als closeness en betweenness. Met een outdegree van slechts zeven is dit toch een opvallend resultaat. Enerzijds heeft dit ermee te maken dat Re-Act vooral andere nodes hyperlinkt die zelf een vrij enige invloed hebben, zoals Nageltjes en Voorpost. Op die manier krijgt *Re-Act* een grotere globale rol. Anderzijds heeft *Re-Act* haar grote indegree wellicht te danken aan het feit dat de nieuwssite regelmatig positieve artikels publiceert over andere (Vlaamse) extreemrechtse actoren, bijvoorbeeld over betogingen en nieuwe organisaties. Naast Re-Act behaalden ook *Knooppunt Delta* en *Voorpost* een hoge indegree, en een bovengemiddelde score op vlak van betweenness.

Deze vaststelling impliceert dat er een groot verschil is tussen prestige en invloed in het netwerk. Illustratief hiervoor is de website van *Nageltjes*, met een erg goede score op vlak van outdegree centraliteit en betweenness, maar met een indegree centraliteit van slechts twee. Deze website weet haar invloed tot ver in het netwerk te laten doorwerken en heeft een zeer strategische positie in het netwerk, maar wordt geconfronteerd met een gebrek aan erkenning. Een gelijkaardige situatie doet zich voor bij *NSV!* en *Le Camp des Saints in Vlaanderen*, die eveneens een grote potentiële invloed hebben, maar minder prestige. Tot slot maken de resultaten van het *N-SA/NDP* duidelijk hoe belangrijk het is voor websites om zich te linken aan het meer traditionele Vlaamse extreemrechtse deel van het netwerk. Ondanks een zeer hoge outdegree, boet deze website enorm in aan invloed door zich te distantiëren van en zelfs in conflict te treden met deze andere sterke nodes.

4.4. Het mesoniveau: subgroepen en ideologische tegenstellingen

Zoals eerder vermeld, is een van de grote voordelen van SNA dat het toelaat het mesoniveau te bestuderen. De resultaten van de analyses van de structuren van het supernetwerk en de rol van individuele nodes worden in dit hoofdstuk gekoppeld via het concept van de subgrafiek. Het spreekt vanzelf dat de dichtheid, afstand en centralisering van het

netwerk niet overal dezelfde is. Dat betekent dat er bepaalde groepen bestaan binnen die sterker gelinkt zijn en waar zodoende de cohesie sterker is dan gemiddeld het geval. Daarenboven wees de analyse van het microniveau uit dat er niet één node een centrale positie bekleedt in het netwerk, maar dat er meerdere nodes zijn met telkens een vorm van lokale centraliteit. Ook de aanwezigheid van structurele gaten en brokers duidt op het bestaan van segmenten in het netwerk die intern een grotere samenhang vertonen dan onderling.

De analyse van het niveau van de subgroepen geeft een dieper inzicht in de relatiepatronen binnen het netwerk, maar geeft ook de mogelijkheid die resultaten te koppelen aan ideologie. De centrale vraag is dan in welke mate de ideologische categorieën zoals in in het eerste deel gedefinieerd, corresponderen met eventuele subgroepen binnen het supernetwerk. Op die manier valt te achterhalen welke ideologische takken van extreemrechts in België een grotere of juist kleinere mate aan cohesie vertonen. Door de links tussen groepen onderling te berekenen, is het daarenboven mogelijk de vraag te beantwoorden welke ideologische groepen in de praktijk het nauwst verbonden zijn.

De termen ‘subgroep’, ‘cliques’, ‘cluster’ of ‘cirkel’ zijn allemaal concepten met als kern de notie van ‘sub-grafiek’: een kleinere grafiek of netwerk binnen de supergrafiek.¹⁸⁷ Er zijn twee manieren om deze subgrafieken te benaderen: inductief en deductief. Beide methoden worden gebruikt in andere studies naar online extreemrechtse netwerken, maar zelden tegelijk.¹⁸⁸ Toch is dit nuttig. De twee invalshoeken zijn fundamenteel verschillend, wat ervoor zorgt dat de resultaten niet enkel complementair zijn, maar ook andere aspecten van de subgrafieken belichten.

¹⁸⁷ SCOTT, *Social Network Analysis*, 101-102

¹⁸⁸ Caiani en Wagemann gebruiken inductieve methoden (zie: CAIANI en WAGEMANN ‘Online Networks of the Italian and German Extreme Right’, 86-91), Tateo pakt het deductief aan (zie: TATEO, ‘The Italian Extreme Right On-Line Network, 0-0), en Burris, Strahm en Smith combineren beide methoden (zie BURRIS, SMITH en STRAHM, ‘White Supremacists Networks on the Internet’, 224).

Clique is een typisch inductief concept. Het is een ‘sub-set’ in het netwerk van minimum drie nodes die sterker met elkaar gebonden zijn dan met andere nodes in het netwerk.¹⁸⁹ Een clique wordt ook maximaal gedefinieerd, en is dus geen deel van een andere clique.¹⁹⁰ Volgens de strikte, formele definitie zijn alle relaties binnen de clique wederkerig; iedere node linkt iedere node. In dat geval spreken we van een sterke clique.¹⁹¹

Er zijn slechts drie dergelijke cliques aanwezig in het netwerk (zie tabel 7). Een aantal zaken vallen meteen op. Ten eerste zijn er geen overlappende lidmaatschappen; de cliques zijn strikt gescheiden. De cliques zijn ook erg klein; ze bestaan telkens slechts uit drie nodes. Tot slot zijn de cliques intern ideologisch zeer coherent, maar onderling zeer verschillend. Dat wijst in de richting van het bestaan van subgroepen. Deze vaststellingen zijn alweer indicaties van de verdeeldheid binnen het netwerk.¹⁹²

Nemen we ook zwakke cliques in beschouwing, waarbij de richting van de relatie genegeerd wordt,¹⁹³ is het resultaat 24 cliques met een maximumgrootte van vijf (zie tabel 8). 38 nodes maken deel uit van een of meerdere cliques. Wat meteen opvalt is dat maar liefst achttien cliques exclusief samengesteld zijn uit extreemrechtse actoren die de Vlaamse onafhankelijkheid voorstaan. Qua ideologie zijn de meeste cliques homogeen samengesteld uit reformistische extreemrechtse actoren. Waar er ideologisch heterogene groepen zijn, gaat het vaak om mengelingen tussen reformistisch extreemrechts met nieuwrechts of derde positie. Hoewel zwakke cliques heel wat minder interpretatieve waarde hebben dan sterke, indiceren de resultaten ook hier het bestaan van relevante subgroepen naargelang ideologie en houding tegenover de Belgische staat.

¹⁸⁹ HANNEMAN en RIDDLE, *Introduction to Social Network Methods*, ‘Cliques’.

¹⁹⁰ SCOTT, *Social Network Analysis*, 115. WASSERMAN en FAUST, *Social Network Analysis*, 254.

¹⁹¹ SCOTT, *Social Network Analysis*, 115.

¹⁹² CAIANI en WAGEMANN ‘Online Networks of the Italian and German Extreme Right’, 86.

¹⁹³ SCOTT, *Social Network Analysis*, 115.

Volgens de deductieve methode worden de subgrafieken a priori afgezonderd op basis van theoretisch betekenisvolle criteria.¹⁹⁴ Het Belgische online extreemrechtse netwerk valt niet enkel op te delen in groepen volgens subideologie, maar ook aan de hand van de houding tegenover de Belgische staat en vormelijke kenmerken. De analyse van subgroepen volgens houding tegenover België moet gezien worden als complementair aan die volgens ideologie. Iedere subideologie is immers in principe verenigbaar met eender welke attitude ten aanzien van België. De subgroepen volgens vorm hebben vooral de functie van controlemechanisme. Indien deze groepen intern een hoge cohesie vertonen en slechts weinig gelinkt zijn aan andere vormelijke groepen, betekent dit dat vorm primeert op andere kenmerken qua bindende kracht. De lijst van alle nodes en hun attributen is terug te vinden in tabel 9, met onderaan de bijbehorende legende.

Voor deze analyse worden alle subgroepen zowel in de rijen als in de kolommen van een vierkante dichtheidsmatrix geplaatst. In de cel waarin de rij en de kolom van eenzelfde subgroep kruist, is het mogelijk de interne dichtheid van deze groep af te lezen.¹⁹⁵ Deze resultaten werden onderlijnd. Een gelijkaardige methode kan gebruikt worden om de relaties tussen subgroepen te onderzoeken. De matrix toont immers niet enkel de dichtheid binnen iedere subgroep, maar ook ertussen. Zoals gebruikelijk zijn de uitgaande relaties af te lezen uit de rijen en de inkomende uit de kolommen.

Er bestaat geen standaardmethode om te bepalen of de interne en onderlinge dichtheid van subgroepen betekenisvol is. Zeker is dat de dichtheid minimum even hoog dient te zijn als die van het supernetwerk.¹⁹⁶ Wanneer dat het geval is, is er sprake van een reëel

¹⁹⁴ SCOTT, *Social Network Analysis*, 100-101.

¹⁹⁵ Gebaseerd op de deductieve methode van Burris, Strahm en Smith. Zie: BURRIS, SMITH en STRAHM, 'White Supremacists Networks on the Internet', 224-225.

¹⁹⁶ Burris, Strahm en Smith stelden voor om enkel interne dichtheden hoger dan de algemene dichtheid en onderlinge dichtheden groter dan anderhalf keer de algemene dichtheid als indicatief te beschouwen (zie: BURRIS, SMITH en STRAHM, 'White Supremacists Networks on the Internet', 225).

bestaande cluster van nodes. Clusters zijn immers regio's in het netwerk met een relatief hoge dichtheid.¹⁹⁷ Daarenboven betekent dit dat deze groep inderdaad gebonden wordt door een van de kenmerken, aangezien deze criteria werden gebruikt om de nodes in één groep onder te brengen.¹⁹⁸ Wat echter systematisch ontbreekt in andere studies is een overzicht van zowel het aantal nodes in iedere subgroep en het precieze aantal relaties die een bepaalde dichtheid tot gevolg hebben. Dit is desondanks heel belangrijk. De dichtheid binnen of tussen subgroepen kan heel hoog zijn wanneer er slechts een zeer klein aantal nodes veel relaties onderhouden, en omgekeerd. De betekenis van een hoge dichtheid dient dus contextueel en kwalitatief geïnterpreteerd te worden. Dergelijke hoge dichtheden staan in het vet aangeduid.

Tabel 10 toont de dichtheid binnen en tussen de subgroepen volgens ideologie en tabel 11 hoeveel relaties daar juist mee corresponderen. De bijbehorende afbeelding 7 vormt een grafische weergave van de verdeling van het netwerk volgens ideologie. Elk ideologisch subtype heeft een andere kleur. De groep van reformistisch extreemrechts is met 34 nodes veruit de grootste. Deze subgroep heeft een interne dichtheid van 4%. Dit lijkt niet veel, maar het is wel beduidend meer dan de dichtheid van 2,5% in het supernetwerk. De subgroep derde positie, achttien nodes groot, behaalt een score van 6,9%. Ook de single-target nodes hebben een hoge interne dichtheid van 10%, maar deze groep is wel erg klein. De subgroep met de hoogste score is die van nieuwrechts. De elf nodes hebben een interne dichtheid van 11,8%. De groep Holocaustrevisionisme/ -ontkenning bestaat enigszins onverwacht slechts uit één node zonder inkomende of uitgaande links en scoort

Deze methode werd overgenomen door Tateo (zie: TATEO, 'The Italian Extreme Right On-Line Network, 0-0). Caiani en Wagemann (zie: CAIANI en WAGEMANN 'Online Networks of the Italian and German Extreme Right', 88) en Caiani en Parenti (zie: CAIANI en PARENTI, *European and American Extreme Right Groups and the Internet*, 73) hielden het bij dichtheden hoger dan die van het supernetwerk.

¹⁹⁷ SCOTT, *Social Network Analysis*, 127.

¹⁹⁸ TATEO, 'The Italian Extreme Right On-Line Network', 0-0.

daarom steeds nul. De vier nostalgisch fascistische nodes tot slot onderhouden onderling geen enkele relatie.

De subgroepen van nieuwrechts, derde positie en reformistisch extreemrechts tellen niet enkel de meeste nodes, ze zijn ook intern de meest samenhangende groepen. Nieuwrechts is sterk in de opgang in het Westen, maar de intellectualistische aard van deze ideologie werkt enigszins beperkend. Derde Positie-denken daarentegen, met haar sterke nadruk op actie, is populairder onder de neofascistische websites. Zoals verwacht blijft reformistisch extreemrechts echter de meest voorkomende subideologie. Dat het 'anti'-discours bij deze nodes zich uit als een verlangen naar hervormen in plaats van afbreken en vervangen, maakt deze ideologie veel toegankelijker dan haar neofascistische tegenhangers. Anderzijds is dit ergens ook een pragmatischere extreemrechtse variant, aangezien de typisch fascistische palingenetische toekomstvisie ontbreekt. Dergelijke actoren verkondigen hun kritiek op de multiculturaliteit, het de parlementaire democratie, enzovoort, naargelang de noden van het moment en zonder daar een coherent en zelfverzekerd toekomstbeeld tegenover te plaatsen.

Er zijn dan wel grote verschillen tussen de subideologieën van extreemrechts, er is ook sprake van wederzijdse contacten en beïnvloeding. Die worden grafisch weergegeven in afbeelding 7. Het grootste aantal relaties tussen twee subgroepen zijn die van derde positie naar nostalgisch fascisme (ruim 4%). Ideologisch zijn deze twee groepen dan ook niet ver van elkaar verwijderd. Vooral het geloof in de noodzaak van levensruimte voor de zogenaamd Indo-Europese volkeren zorgt voor een *common ground*. Verder heeft de derde positiegroep ook een aantal uitgaande relaties naar single-target websites, die vrijwel altijd hun protest tegen de islam richten. Vanzelfsprekend zijn er ook links naar nieuwrechts, wellicht alweer omwille van ideologische affiniteit. Omgekeerd is de dichtheid echter vrij laag; 2%. Dat heeft er misschien mee te maken dat Nieuwrechts zeer intellectualistisch is, en daarom enige terughoudendheid vertoont tegenover meer actiegerichte of militante groepen. Websites van Nieuwrechts hebben dan ook vaker een informatief of propagandistisch doel. Tot slot is het opvallend dat reformistisch extreemrechts zeer weinig links naar andere subgroepen voorziet. Zelfs de relaties richting nieuwrechts geraken niet hoger dan 2,1%. Dit

is opmerkelijk, aangezien reformistisch extreemrechts in zekere zin een ‘softer’ variant van nieuwrechts is. Daarnaast zijn islam en immigratie veelvoorkomende thema’s binnen reformistisch extreemrechts, terwijl er geen enkele van de mogelijke relaties met Single Targetgroepen gedocumenteerd werd.

In de Belgische context is het erg belangrijk niet enkel subgroepen te analyseren op basis van ideologie, maar ook met betrekking tot hun houding tegenover België. De communautaire kwestie is immers nog steeds zeer actueel in dit land. In het hoofdstuk over het microniveau werd al even over de discrepanties tussen Waals en Vlaams extreemrechts uitgebreid. Het is dan ook logisch de interne en onderlinge dichtheden volgens dit criterium te analyseren. De resultaten hiervan zijn terug te vinden in de tabellen 12 en 13.

Wat hier meteen opvalt, zijn de sterke grenzen tussen de subgroepen naargelang houding tegenover België. De communautaire kwestie trekt duidelijk een scherpe lijn door het netwerk (zie afbeelding 8). De grootste groep is die van de Vlaams nationalist, met 32 nodes. Deze extreemrechtse actoren ijveren voor een onafhankelijk Vlaanderen, of ten minste voor een zeer ver doorgedreven federalisering. De Vlaams nationalistische subgroep heeft ook een vrij grote interne dichtheid van 6,1%. De groep met een Groot-Nederlands ideaal telt slechts twee nodes: *Voorpost* en de webshop *Algiz Postorder*. Deze twee zijn beiden gelinkt en hebben dus een dichtheid van 100%.

Opvallend zijn de vele links van Vlaams nationalist naar *Voorpost*, die resulteren in een dichtheid van 7,8%. *Voorpost* is dan ook een zeer bekende en aanwezige organisatie. Zelf heeft *Voorpost* slechts een outdegree van twee, maar zoals de relatief hoge betweenness van deze militante organisatie al aantoonde, betekent dat niet per sé weinig invloed. Verder behaalt de unitaristische groep een vrij hoge interne dichtheid van 8,3%. De acht nodes in deze groep zijn allemaal Waals. De enige twee Waals Nationalistische nodes, *Wallonie d’Abord* en *Identitaires Ardennes*, zijn dan weer niet onderling gelinkt. Tot slot is er eveneens sprake van een beduidende dichtheid binnen de groep zonder mening. Dit zijn vooral nodes uit de nieuwrechtse en derde positiegroepen. Zij zijn vaak Europees of internationaal gericht en zijn daarom minder vatbaar voor communautaire discussies.

Het laatste type subgroep werd gecategoriseerd volgens vorm. Uit de tabellen 14 en 15 en afbeelding 9 valt af te leiden dat vorm heel wat minder belangrijk is dan ideologie en houding tegenover België. De interne dichtheden zijn over het algemeen hoog, maar de onderlinge relaties zijn eveneens talrijk. Over het algemeen is het duidelijk dat vorm niet geen bepalende factor is voor het bestaan van groepen in het netwerk. Een korte blik op het sociogram waarin de nodes gekleurd zijn volgens vorm (zie afbeelding 10) verradt dit meteen; er valt maar weinig structuur aan te brengen in wat nogal een willekeurige verdeling van kleuren lijkt. Toch zijn er ook hier een aantal interessante resultaten. Ten eerste valt op dat organisaties met een militant karakter, nieuwssites, blogs en jongerenorganisaties intern vrij nauw gelinkt zijn. Nieuwssites scoren het hoogst met een dichtheid van bijna 10%. De politieke partijen daarentegen worden slechts verbonden door één relatie. Qua inkomende relaties moeten partijen het ook vooral hebben van nieuwssites. Dit leidt tot de conclusie dat de relaties tussen organisaties met een militant karakter en politieke partijen niet zo goed zijn, ondanks de vaststelling dat partijen sterk afhankelijk zijn van hun basis in dergelijke organisaties.¹⁹⁹

De analyse van het mesoniveau geeft een dieper inzicht in de oorzaken van de verdeeldheid binnen het netwerk op het macroniveau. De interne dichtheden in de groepen volgens ideologie liggen steeds heel wat hoger liggen dan die van het supernetwerk, op de groep van nostalgische fascistena.²⁰⁰ De onderlinge dichtheden daarentegen vallen nooit hoger uit dan de interne. Over het algemeen zijn er ook betrekkelijk weinig betekenisvolle relaties tussen deze subgroepen.²⁰¹ Dit alles betekent dat het netwerk inderdaad in grote mate een ideologische verdeeldheid vertoont. Hetzelfde geldt ook voor de opdeling in groepen naargelang houding tegenover de Belgische staat. Communautaire meningsverschillen zijn dus mede verantwoordelijk

¹⁹⁹ COFFÉ, *Extreem-Rechts in Vlaandere en Wallonië*, 84-85.

²⁰⁰ De groep van Holocaustrevisionisten en –ontkenners wordt buiten beschouwing gelaten omdat hier maar één node toe behoort.

²⁰¹ Slechts vier van de 50 mogelijke relaties tussen de subgroepen hebben een hogere dichtheid dan die van het supernetwerk (2,5%).

voor de lage cohesie binnen het online netwerk van Belgisch extreemrechts. Overigens zijn deze twee verdelingen geenszins overlappend. Binnen iedere ideologische groep zijn verschillende houdingen tegenover België mogelijk, en omgekeerd. In die zin kunnen we dus spreken van een dubbele verdeling, die zou kunnen verklaren waarom het Belgische netwerk zo veel minder samenhangend is dan haar Europese tegenhangers.

5. Besluit

Het doel van deze studie was tweeledig. Ten eerste bood het een overzicht van alle extreemrechtse Belgische websites die volgens subideologie werden geclassificeerd. Dit overzicht had de intentie meer inzicht te geven in de reikwijdte van en de variatie binnen Belgische extreemrechts. Ten tweede beschreef dit onderzoek de patronen in het netwerk van online Belgisch extreemrechts, waarbij hyperlinks werden beschouwd als relaties die blijken gaven van ideologische affiniteit en/of gemeenschappelijke belangen. De structuren van het netwerk dat ontstond uit deze relaties werden onderzocht op drie levels. Op het macroniveau was er vooral aandacht voor de algemene cohesie in het netwerk en de implicaties van die bevindingen voor de mogelijkheden tot efficiënte informatieoverdracht en grootschalige mobilisatie. Op het microniveau lag de focus op individuele websites in termen van prestige en invloed, of hun gebrek daaraan. De analyse van het mesoniveau was gewijd aan de clusters van nodes binnen het supernetwerk, die zowel inductief als deductief werden geïdentificeerd. Beide elementen, ideologie en netwerk, werden zo veel mogelijk gekoppeld doorheen de analyse en de interpretatie van de resultaten. Dit liet toe na te gaan hoe en in welke mate ideologie invloed had op de structuur van het netwerk.

Om te achterhalen welke deze websites waren, werd gebruik gemaakt van een sneeuwbalmethode met zo veel mogelijk startpunten. Dit proces volgde telkens de hyperlinks van en naar de verschillende websites, tot er geen nieuwe sites meer toe te voegen vielen. Tegelijkertijd was het telkens noodzakelijk eveneens een inhoudsanalyse op basis van codes uit te voeren van iedere website. Dit maakte het mogelijk telkens te verifiëren of een nieuwe node in het netwerk wel degelijk binnen de koepel van extreemrechts hoorde. Deze stap maakte gebruik van een definitie op basis van vijf kenmerken (antidemocratisch sentiment, racisme, xenofobie, nationalisme en een voorkeur voor een sterke staat) die aan de hand van de literatuur werd opgesteld. De websites die inderdaad aan de vijf kenmerken beantwoordden, werden verder ingedeeld volgens een ideologisch classificatieschema. De constructie van dit schema

gebeurde op basis van een erg diverse selectie literatuur en resulteerde in een overzicht van zes subideologieën, gerangschikt volgens relatie met het fascisme (neofascisme, non-fascisme en nostalgisch fascisme). Verder werd eveneens geregistreerd welke houding tegenover België deze websites propageerden en welke vormelijke kenmerken zij aannamen. De relationele dataset die op die manier tot stand kwam, werd geordend in een matrix en vervolgens geanalyseerd via de methode van Social Network Analysis; een geheel van concepten bedoeld om netwerkpatronen en -structuren te achterhalen.

De resultaten van de netwerkanalyse van online Belgisch extreemrechts bevestigden dat het internet inderdaad een belangrijke rol speelt in extreemrechtse middens. Maar liefst X websites werden geïdentificeerd als extreemrechts, die onderling verbonden worden door X hyperlinks. De verdere analyse toonde echter dat deze relaties niet voldoende zijn om een grote samenhang te creëren binnen het netwerk in haar geheel. Sommige websites staan zelfs helemaal los van het netwerk en veel andere hebben slechts een perifere positie. Daarenboven beschikt geen enkele node over een groot aantal inkomende links. Dat wijst erop dat er evenmin sprake is van een of meerdere nodes met een leiderspositie. Ook de partij *Vlaams Belang* weet dus geen krachtige positie binnen het netwerk te bemachtigen, wat in schril contrast staat met het belang dat aan deze organisatie wordt gehecht in de literatuur. Dit gebrek aan leiderschap werkt de verdeeldheid van het netwerk verder in de hand.

Een groot deel van de versplinterde structuur is te wijten aan het gebrek aan relaties tussen Waalse websites onderling en tussen Waalse en Vlaamse websites. Enerzijds heeft dit te maken met het overwegend partijpolitieke karakter van het Waalse extreemrechtse netwerk. Partijen zijn immers minder geneigd concurrenten te linken. Ze gaan daarenboven vaak voorzichtig om met hun imago en zijn daarom selectiever met hun hyperlinks dan andere soorten organisaties. Anderzijds is het duidelijk dat de Vlaamse onafhankelijkheidsstrijd een diepe kloof trekt door het Belgische extreemrechtse landschap. Websites die geen standpunt innemen rond de kwestie niet meegerekend, verdedigen vrijwel alle Vlaamse websites een Vlaams-separatistische houding. Het gebeurt zelden dat dergelijke websites er andere hyperlinken die niet akkoord zijn met deze visie.

Tot slot bevestigden de resultaten het vermoeden dat het netwerk gekenmerkt wordt door een grote mate aan ideologische verdeeldheid. De nodes binnen de categorieën volgens subideologie bleken steeds heel wat nauwer gelinkt dan het geval in het supernetwerk. Vooral de categorie van reformistisch extreemrechts doet het heel goed qua aantallen. Dit is wellicht te wijten aan de grotere toegankelijkheid van deze ideologie. De neofascistische ideologieën nieuwrechts en derde positie staan echter ook vrij sterk, ondanks hun verregaande xenofobe en racistische standpunten. Opvallend genoeg lijken Holocaustrevisionisme en –ontkenning en nostalgisch fascisme daarentegen slechts over weinig draagvlak te beschikken in België. De combinatie van onenigheden op vlak van ideologie en de Belgische staatsstructuur resulteert zodoende in een dubbele verdeeldheid van het netwerk. Dit verklaart wellicht waarom de Belgische case zo veel minder cohesie kent dan andere online extreemrechtse netwerken in Europa.

Dit onderzoek genereerde aldus een aantal interessante inzichten, die het nut van een online netwerkanalyse bevestigen. Het bood de mogelijkheid tot een dieper begrip te ontwikkelen omtrent de dynamieken binnen het extreemrechtse landschap en de ideologische variatie die zo kenmerkend is voor deze politieke ideologie. Toch is het belangrijk erop te wijzen dat de mogelijkheden van een online SNA gelimiteerd zijn. Hyperlinks zijn een zwakkere vorm van relaties dan fysieke en onderzoek naar de betekenis ervan staat nog in kinderschoenen. Daarenboven biedt een netwerkanalyse van online extreemrechts slechts een momentopname van een fenomeen dat continu in verandering is, met organisaties die aan snel tempo verschijnen en verdwijnen. Desondanks kan dit onderzoek bijdragen aan de verzameling literatuur over het onderwerp, waarin slechts weinig aandacht gaat naar het geheel van de extreemrechtse organisaties in België, de netwerken die zij vormen en hun gebruik van het Wereldwijde Web. In die zin moet deze studie dan ook vooral als exploratief beschouwd worden. Toekomstige onderzoeken kunnen uitwijzen in welke mate dit online netwerk van Belgisch extreemrechts ingebed ligt in internationale structuren en op welke manier deze organisaties het Wereldwijde Web gebruikt om leden te rekruteren en te mobiliseren.

Het is onwaarschijnlijk dat de rol van het internet in ons dagelijks leven zal afnemen. Steeds meer individuen en organisaties hebben toegang tot dit medium en gebruiken het om hun standpunten te verspreiden en anderen te overtuigen. Het internet biedt ook rechtse extremisten deze mogelijkheden, die anders veel moeilijker te bereiken zijn. Als onbedoeld effect maakt deze ontwikkeling ook onderzoek naar deze, vaak er moeilijk te bereiken, groepen eenvoudiger. Onderzoek dat onmisbaar blijft gezien de antidemocratische opvattingen en agressieve houdingen tegenover zogenaamde buitenstaanders die zo eigen zijn aan extreemrechts.

Bibliografie

ABRAMOWICZ, M. en HAELSTERMAN, W., 'Belgium', J-Y. CAMUS, red., *Extremism in Europe*, La Tour d'Aigues, 1997, 57-88.

ANTÓN-MELLÓN, J., 'The Idées-Force or the European New Right: A New Paradigm?', A. MAMMONE, B. JENKINS en E. GODIN red., *Varieties of Right-Wing Extremism in Europe*, Londen, 2013, 53-68.

ART, D., 'The Organizational Origins of the Contemporary Radical Right: The Case of Belgium', *Comparative Politics*, (4) 2008, 421-440.

BACK, L., KEITH, M. en SOLOMOS, J., 'Technology, Race and Neo-fascism in a Digital Age: The New Modalities of Racist Culture', *Patterns of Prejudice*, (2) 1996, 3-27.

BAR-ON, T., 'Fascism to the Nouvelle Droite: The Quest for Pan-European Empire', A. MAMMONE, B. JENKINS en E. GODIN red., *Varieties of Right-Wing Extremism in Europe*, Londen, 2013, 69-84.

BAR-ON, T., 'The European New Right', C. BLAMIREs red., *World Fascism: A Historical Encyclopedia*, Santa Barbara, 2006, 211-213.

BECK, V. C. H., *Neokonservative und 'Neue Rechte': Der Angriff Gegen Sozialstaat und Liberale Demokratie in den Vereinigten Staaten, Westeuropa und der Bundesrepublik*, Munchen, 1983.

BETZ, H-G., *Radical Right-Wing Populism in Westen Europe*, Hampshire, 1994.

BILLIET, J. et. al., 'Hoe Aanvaardbaar is Extreem-Rechts?', *Ethische Perspectieven: Nieuwsbrief van het Overlegcentrum voor Ethiek*, (9) 1999, 87-90.

BRINCKMAN, B. en DE WEVER, B., 'De Stille Kracht van een Ideologische Dwaling: Negationisme in Vlaanderen en Wallonië', G.

VERBEECK red., *De Verdwenen Gaskamers: De Ontkenning van de Holocaust*, Leuven, 1997, 81-110.

BURRIS, V., SMITH, E. en STRAHM, A., 'White Supremacists Networks on the Internet', *Sociological Focus*, (33) 2000, 215-235.

CAIANI, M. en PARENTI, L., *European and American Extreme Right Groups and the Internet*, Burlington, 2013.

CAIANI, M. en WAGEMANN, C., 'Online Networks of the Italian and German Extreme Right', *Information, Communication & Society*, (12) 2009, 66-109.

CARTER, E., *The Extreme Right in Western Europe: Success or Failure?*, Manchester, 2005.

CHIRUMBOLO, A., MAYER, N. en DE WITTE, H., 'Do Right- and Left-Wing Extremists have Anything in Common?', P. KLANDERMANS en N. MAYER red., *Extreme Right Activism in Europe: Through the Magnifying Glass*, Oxon, 2006, 248-268.

CINALLI, M. en FUGLISTER, K., 'Networks and Political Contention over Unemployment: A Comparison of Britain, Germany and Switzerland', *Mobilization: An International Journal*, (13) 2008, 259-276.

COFFÉ, H., *Extrem-Rechts in Vlaandere en Wallonië: Het Verschil*, Roeselare, 2005.

COPSEY, N., 'Extremism on the Net: The Extreme Right and the Value of Internet', R. GIBSON, P. NIXON en S. WARD red., *Political Parties and the Internet: Net Gain?*, Londen, 2003, 218-233.

DE WITTE, H., 'Extreme Right-Wing Activism in the Flemish Part of Belgium: Manifestation of Racism of Nationalism?', P. KLANDERMANS en N. MAYER red., *Extreme Right Activism in Europe: Through the Magnifying Glass*, Oxon, 2006, 127-150.

DELWIT, P., 'L'Extrême Droite en Belgique Francophone: (Non)Positionnements Institutionnels et Implantations Électorales', *Fédéralisme Régionalisme*, (33) 2002, 19-36.

DELWIT, P., *Le Front National: Mutations de l'Extrême Droite Française*, Brussel, 2012.

DE WAELE, M., 'Rechts-Extremistische Groeperingen in Vlaanderen', *Handboek Politiediensten*, 105(2013), 3-34

DÉZÉ, A., 'Between Adaptation, Differentiation and Distinction: Extreme Right-Wing Parties Within Democratic Political Systems', R. EATWELL en C. MUDDE red., *Western Democracies and the New Extreme Right Challenge*, Londen, 2004, 19-40.

DOREIAN, P. en Albert, L. H., 'Partitioning Political Actor Networks: Some Quantitative Tools for Analyzing Qualitative Networks', *Journal of Quantitative Anthropology*, (1) 1989, 279-291.

EATWELL, R. en WRIGHT, A., 'Introduction', R. EATWELL en A. WRIGHT red., *Contemporary Political Ideologies*, London, 1993.

EATWELL, R., 'Introduction: The New Extreme Right Challenge', R. EATWELL en C. MUDDE red., *Western Democracies and the New Extreme Right Challenge*, Londen, 2004, 1-16.

EATWELL, R., 'Surfing the Great White Wave: The Internet, Extremism and the Problem of Control', *Patterns of Prejudice*, (30) 1996, 61-71.

EATWELL, R. en O'SULLIVAN, N., *The Nature of the Right: European and American Politics and Political Thought since 1789*, Londen, 1989.

FREEDEN, M., *Ideologies and Political Theory: A Conceptual Approach*, Oxford, 1996.

FREEMAN, L. C., *The Development of Social Network Analysis: A Study in the Sociology of Science*, North Charleston, 2004.

GOTTFRIED, P., 'Otto Strasser and National Socialism', *Modern Age*, (13) 1969, 142-151.

GRIFFIN, R., *Fascism*, Oxford, 1995.

GRIFFIN, R., 'Interregnum or Endgame? The Radical Right in the 'Post-Fascist' Era', *Journal of Political Ideologies*, (5) 2000, 163-178.

GRIFFIN, R., 'Net Gains and GUD Reactions: Patterns of Prejudice in a Neo-fascist Groupuscule', *Patterns of Prejudice*, (2) 1999, 31-50.

GRIFFIN, R., 'The Incredible Shrinking Ism: The Survival of Fascism in the Post-Fascist Era', *Patterns of Prejudice*, (36) 2002, 3-8.

GRIFFIN, R., *The Nature of Fascism*, Londen, 1991.

GRIFFIN, R., 'Studying Fascism in a Postfascist Age. From New Consensus to New Wave?', *Journal of Comparative Fascist Studies*, (1) 2012, 1-17.

HAINSWORTH, P., *The Extreme Right in Europe and the USA*, Londen, 1992.

HAINSWORTH, P., *The Extreme Right in Western Europe*, Londen, 2008.

HANNEMAN, R. A. en RIDDLE, M., *Introduction to Social Network Methods*, digitaal formaat, 2005.

HARRIS, G., *The Dark Side of Europe: The Extreme Right Today*, Edinburgh, 1990.

HOUTMAN, D. en DE KOSTER, W., 'Toevluchtsoord voor een Bedreigde Soort: Over Virtuele Gemeenschapsvorming door Rechts-Extremisten', *Sociologie*, (3) 2006, 232-248.

HOUTMAN, D. en DE KOSTER, W., ‘Stormfront is Like a Second Home to Me’: On Virtual Community Formation By Right-Wing Extremists’, *Information, Communication & Society*, (8) 2008, 1155-1176.

IGNAZI, P., *Extreme Right Parties in Western Europe*, Oxford, 2003.

IVALDI, G., *Droites Populistes et Extrêmes en Europe Occidentale*, Parijs, 2004.

JAMIN, J., ‘Two Different Realities: Notes on Populism and the Extreme Right’, A. MAMMONE, B. JENKINS en E. GODIN red., *Varieties of Right-Wing Extremism in Europe*, Londen, 2013, 38-52.

KADUSHIN, C., *Understanding Social Networks: Theories, Concepts and Findings*, Oxford, 2012.

KARAPIN, R., ‘Radical-Right and Neo-Fascist Political Parties in Western Europe’, *Comparative Politics*, (2) 1998, 213-234.

KELLAS, J. G., *The Politics of Nationalism and Ethnicity*, New York, 1991.

KLANDERMANS, P. en Mayer, N., ‘Political Demand and Supply’, P. KLANDERMANS en N. MAYER red., *Extreme Right Activism in Europe: Through the Magnifying Glass*, Oxon, 2006, 42-50.

KOEHLI, L. M. en PATTISON, P., ‘Random Graph Models for Social Networks: Multiple Relations or Multiple Raters’, J. CARRINGTON, J. SCOTT en S. WASSERMAN red., *Models and Methods in Social Network Analysis*, 162-191.

LEE, M., *The Beast Reawakens: Fascism’s Resurgence from Hitler’s Spymasters to Today’s Neo-Nazi Groups and Right-Wing Extremists*, Londen, 1997.

LEGROS, F., 'CEPIC, NEM, FDJ: Eén Politieke Lijn', W. DE BOCK e.a. red., *Extreem-Rechts en de Staat*, Berchem, 1981, 173-212.

MACKLIN, G., 'Third Positionism', C. BLAMIRES red., *World Fascism: A Historical Encyclopedia*, Santa Barbara, 2006, 663-664.

MACKLIN, G., 'Cyberfascism', C. BLAMIRES red., *World Fascism: A Historical Encyclopedia*, Santa Barbara, 2006, 161.

MAMMONE, A., GODIN, E., JENKINS, B., 'Introduction', A. MAMMONE, B. JENKINS en E. GODIN red., *Varieties of Right-Wing Extremism in Europe*, Londen, 2013, 1-16.

MANN, M., *Fascists*, Cambridge, 2004.

MINKENBERG, M., 'Profiles, Patterns, Process: Studying the East European Radical Right in its Political Environment', M. MINKENBERG ed., *Transforming the Transformation? The East European Radical Right in the Political Process*, Oxon, 2015, 27-56.

MUDDE, C., *The Ideology of the Extreme Right*, Manchester, 2000.

MUDDE, C., 'The War of Words: Defining the Extreme Right Party Family', *West European Politics*, (2) 1996, 225-248.

Ó MAOLÁIN, C., *The Radical Right: A World Directory*, Essex, 1987.

OSA, M., 'Networks in Opposition: Linking Organizations Through Activists in the Polish People's Republic', M. DIANI red., *Social Movements and Networks: Relational Approaches to Collective Action*, Oxford, 2003, 77-104.

PAXTON, R., *The Anatomy of Fascism*, New York, 2004.

ROSENBERGER, S. en HADJ-ABDOU, L., 'Islam at Issue: Anti-Islamic Mobilization of the Extreme Right in Austria', A.

MAMMONE, B. JENKINS en E. GODIN red., *Varieties of Right-Wing Extremism in Europe*, Londen, 2013, 149-164.

RUSH, G. B., 'Toward a Definition of the Extreme Right', *The Pacific Sociological Review*, (2) 1963, 64-73.

SCOTT, J., *Social Network Analysis: A Handbook*, 2^e uitg., Londen, 2000.

SPEKTOROWSKI, A., 'The New Right and the Intellectual Elaboration of Ethnic Europe: From Racism to the Politics of Differentialism', S. BEN-AMI, Y. PELED en A. SPEKTOROWSKI red., *Ethnic Challenges to the Modern Nation State*, Hampshire, 2000, 117-144.

TATEO, L., 'The Italian Extreme Right On-Line Network: An Exploratory Study Using an Integrated Social Network Analysis and Content Analysis', *Journal of Computer-Mediated Communication*, (10) 2005, 0-0.

THELWALL, M. en PARK, H. W., 'Hyperlink Analyses of the World Wide Web: A Review', *Journal of Computer-Mediated Communication*, (4) 2003, 0-0.

VAN DEN BERGHE, G., 'Een Oorlog Die, Omdat Hij Nooit Meer Gebeuren Mocht, Blijft Duren: Revisionisme en Negationisme Herzien', G. VERBEECK red., *De Verdwenen Gaskamers: De Ontkenning van de Holocaust*, Leuven, 1997, 15-48.

VERBEECK, G., "Schaduwen uit het Verleden'. Extremisme van Rechts: Definitie, Ideologie en Geschiedenis', *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, (3) 1994, 217-242.

VOS, L., 'The Extreme Right in Post-War Belgium: from Nostalgia to Building for the Future', S. U. LARSEN ed., *Modern Europe After Fascism, 1943-1980s*, New York, 1998, 1344-1388.

WASSERMAN, S. en FAUST, K., *Social Network Analysis: Methods and Applications*, Cambridge, 1994.

WOLFREYS, J. en FYSH, P., *The Politics of Racism in France*, Hampshire, 2003.

ZHOU, Y. et al., 'US domestic extremist groups on the Web: link and content analysis', *IEEE Intelligent Systems*, 20(2005), 44-51.

Websites

Anti-Fascistisch Front/Verzet, 2016 (ww.aff.skynetblogs.be). Geraadpleegd doorheen academiejaar 2016-2017.

Antifascistische Onderzoeksgoep Kafka, 2017 (www.kafka.nl). Geraadpleegd doorheen academiejaar 2016-2017.

DE WINDE, A. en ROTH, H., 'Wij Zijn Niet Gelijk', *Rekto Verso: Tijdschrift voor Cultuur en Kritiek*, 2015, (www.rektoverso.be). Geraadpleegd op 13 april 2017.

ResistanceS Infos, 2017, (www.resistances-infos.blogspot.be). Geraadpleegd doorheen academiejaar 2016-2017.

THEMEDIATOR, *Koppensnellers 1, 2 en 3*, video, 23 april 2010 (www.youtube.com/watch?v=maXv4VZl7as). Geraadpleegd op 1 maart 2017.

'Veroordeling voor Inbreuken op de Racismewet', *De Standaard*, 6 december 2011 (www.standaard.be). Geraadpleegd op 1 maart 2017

SOETE, H., 'België Heeft er een Nieuwe (Extreemrechtse) Vakbond Bij', *De Wereld Morgen*, 6 december 2011 (www.dewereldmorgen.be). Geraadpleegd op 8 maart 2017.

SUNSHINE, S., *Political Research Associates: Challenging the Right, Advancing Social Justice*, 2008, (www.politicalresearch.org). Geraadpleegd op 12 april 2017.

‘Waals Parlement: Zetelverdeling’, *IBZ Officiële Resultaten*, 6 juni 2014 (www.verkiezingen2014.belgium.be). Geraadpleegd op 8 februari 2016.

Software

BORGATTI, S. P., EVERETT, M. G. en FREEMAN, L. C., *Ucinet for Windows: Software for Social Network Analysis*, Harvard, 2002.

QSR INTERNATIONAL, *NVivo Qualitative Data Analysis Software: Version 10*, 2012.

Bijlagen

Tabel 2: Codificatieschema extreemrechts minimum en subideologieën

	Codes	Subcodes
Extreemrechts Minimum	<i>Antidemocratisch sentiment (direct)</i>	Politiek pluralisme zaait verdeeldheid
		<p>Het establishment representeert de wil van het volk niet</p> <p>Het establishment is corrupt</p> <p>De parlementaire democratie is disfunctioneel</p> <p>De parlementaire democratie is niet democratisch want geen directe representatie</p>
	<i>Racisme</i>	<p>Nieuw: Rassen, etnische of culturele groepen zijn fundamenteel verschillend</p> <p>Nieuw: Rassen, etnische of culturele groepen hebben elk recht op een eigen levensruimte</p> <p>Nieuw: Integratie is onmogelijk omwille van fundamentele verschillen</p> <p>Oud: er bestaat een hiërarchie tussen rassen</p>

Tabel 2: Codificatieschema extreemrechts minimum en subideologieën

Oud: Het blanke ras is superieur

Antisemitisme

Nationalisme

De politieke staat moet samenvallen met de culturele natie

De natie moet fungeren als organische eenheid

De natie is een etnische gemeenschap

Lidmaatschap van de natie wordt bepaald door etniciteit of afkomst

Het individu is ondergeschikt aan de gemeenschap

Het bestaan van de natie is rechtvaardig omwille van historische, culturele en taalkundige overeenkomsten

De natie moet zich verdedigen tegen lichaamsvreemde elementen

Het moderne/Verlichte staatsidee ondermijnt de natie

Tabel 2: Codificatieschema extreemrechts minimum en subideologieën

<i>Xenofobie</i>	Andere culturen of etniciteiten hebben geen plaats in de eigen natie
	Islamofobie
	Immigranten moeten terug naar land van herkomst
	Immigranten zijn criminelen
	Immigranten bedreigen de natie
	Enkel leden van de natie hebben het recht te wonen binnen de grenzen van de staat

<i>Voorkeur voor een sterke staat</i>	Orde is essentieel
	De staat moet het belang van de natie dienen
	De macht van het parlement moet beperkt worden
	Er zijn strenge wetten nodig om de natie te beschermen

Tabel 2: Codificatieschema extreemrechts minimum en subideologieën

Criminaliteit moet strenger
aangepakt worden

Politie en leger moeten meer
middelen krijgen

Een sterk leger moet de
belangen van de natie
verdedigen

Oorlog is natuurlijk/
onvermijdelijk en anticipatie is
noodzakelijk

Neofascistisch Nieuwrechts

Antikapitalisme

Antisocialisme

De huidige samenleving is
decadent

De huidige samenleving is
gedegeneerd

Er moet een Indo-Europese
samenleving tot stand komen
met een eigen identiteit

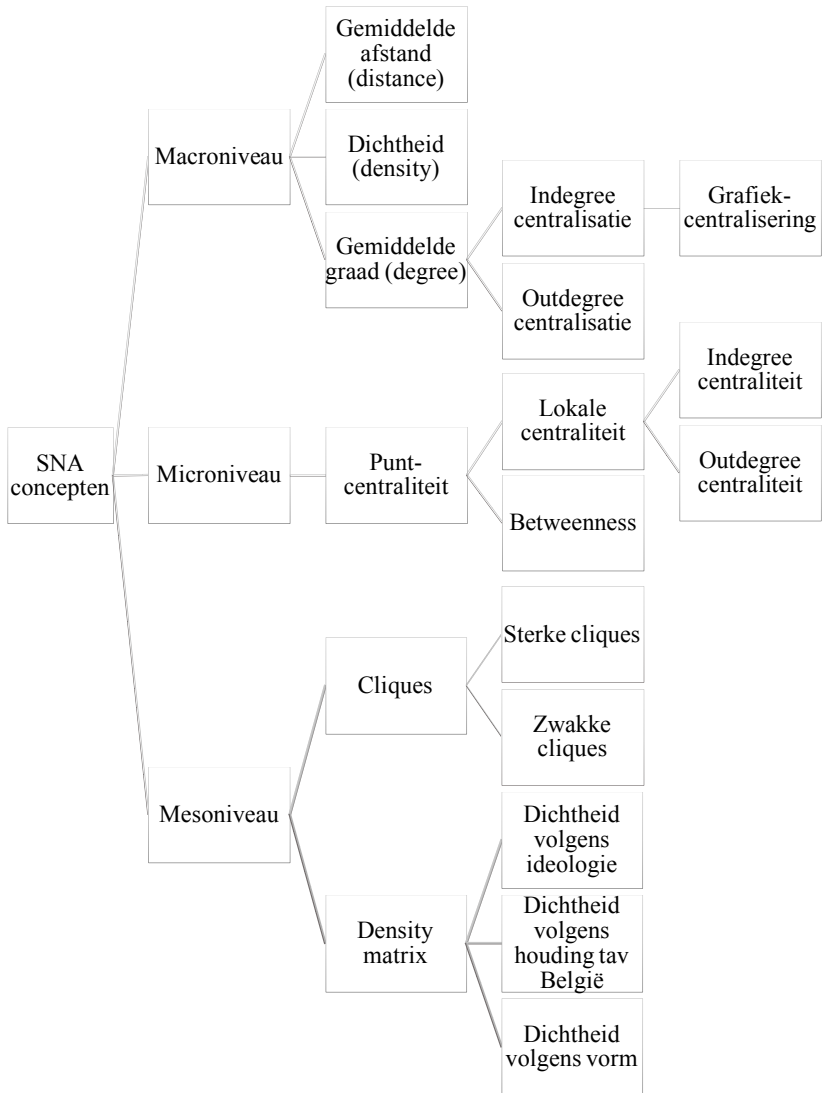
Multiculturalisme bedreigt de
Indo-Europese gemeenschap

Tabel 2: Codificatieschema extreemrechts minimum en subideologieën

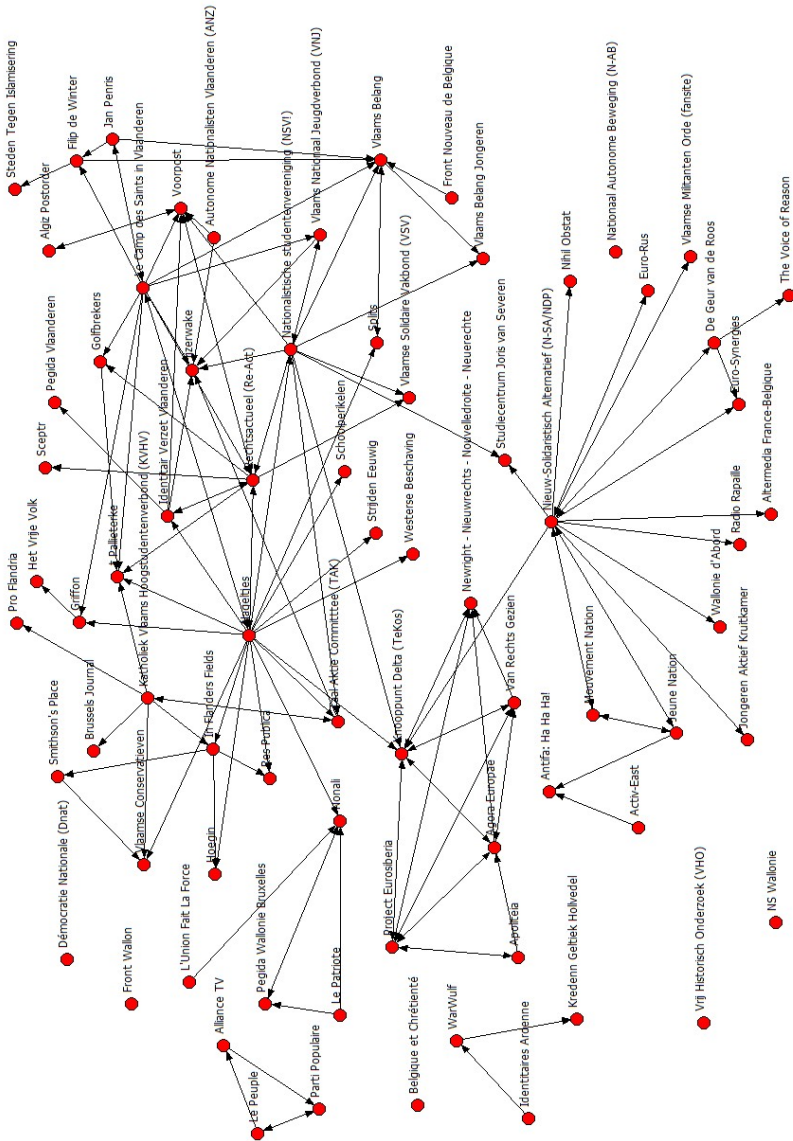
	Universalisme bedreigt de eigenheid van de Indo-Europese volkeren
	Nieuw racisme/ differentialisme
	Standpunten zijn die van de gewone man en vrouw
	<hr/>
Derde positie	Idem nieuwrechts
	De invloed van de VS moet gebroken worden, zowel op cultureel als politiek vlak
	Antizionisme
	Nood aan (paramilitaire) actie
	Verbondenheid met emancipatorische bewegingen
	<hr/>
Holocaust-revisionisme en ontkenning	Aantal Joodse slachtoffers wordt sterk overdreven
	Uitroeijing joden was logistiek onmogelijk

Tabel 2: Codificatieschema extreemrechts minimum en subideologieën

		Holocaust-dogma ondermijnt kritische maatschappij
		Joden als daders
Non-fascistisch	Reformistisch extreemrecht	Diepgaande hervormingen van democratisch bestel in plaats van vervangen Partijsysteem is corrupt en disfunctioneel, maar de eigen partij is anders Nieuw racisme/
	Single-target	Eén thema domineert
Nostalgisch fascisme		Verlangen naar herstel historische fascistische regimes Gebruik van fascistische symbolen Propageren van wereldvisie en programma's historisch fascisme Oud racisme

Afbeelding 1: Schematische voorstelling van de gebruikte SNA-concepten

Afbeelding 2: Het netwerk van online Belgisch extremerechts

Tabel 3: Cohesie binnen het online netwerk van Belgisch extreemrechts

Aantal websites	74
Aantal relaties	268
Diameter	6
Gemiddelde afstand (distance)	2,615
Dichtheid (density)	0,025
Gemiddelde graad (degree)	1,797
Graad van centralisering (outdegree)	0,211
Graad van centralisering (indegree)	0,072

Tabel 4: Samenvatting indegree en outdegree binnen het netwerk

	Outdegree	Indegree
Gemiddelde	1,797	1,797
Standaarddeviatie	3,089	1,585
Variantie	9,540	2,513
Minimum	0	0
Maximum	17	7

Tabel 5: Outdegree en indegree van de Belgische extreemrechtse websites

		Outdegree	Indegree	Nrmoutdegree	Nrmindegree
1	Vlaams Belang	2	6	0,027	0,082
2	Nationalistische studentenvereniging (NSV!)	10	2	0,137	0,027
3	Knooppunt Delta (TeKos)	4	7	0,055	0,096
4	Ijzerwake	0	6	0,000	0,082
5	Vlaams Belang Jongeren	0	2	0,000	0,027
6	Rechtsactueel (Re-Act)	7	5	0,096	0,068
7	Studiecentrum Joris van Severen	0	2	0,000	0,027
8	Taal Aktie Committee (TAK)	2	3	0,027	0,041
9	Vlaamse Solidaire Vakbond (VSV)	0	2	0,000	0,027
10	Vlaams Nationaal Jeugdverbond (VNJ)	2	2	0,027	0,027
11	Voorpost	2	6	0,027	0,082
12	Splits	1	2	0,014	0,027
13	Project Eurosiberia	5	4	0,068	0,055
14	Agora Europae	4	4	0,055	0,055
15	Newright - Nieuwrechts - Nouvelledroite - Neuerechte	1	4	0,014	0,055

Tabel 5: Outdegree en indegree van de Belgische extreemrechtse websites

16	Van Rechts Gezien	4	3	0,055	0,041
17	Apoliteia	2	1	0,027	0,014
18	Identitair Verzet Vlaanderen	4	2	0,055	0,027
19	Sceptr	0	1	0,000	0,014
20	t Pallieterke	0	5	0,000	0,068
21	Golfbrekers	1	2	0,014	0,027
22	Nageltjes	17	2	0,233	0,027
23	Strijden Eeuwig	0	1	0,000	0,014
24	Westerse Beschaving	0	1	0,000	0,014
25	Le Camp des Saints in Vlaanderen	11	2	0,151	0,027
26	Griffon	1	2	0,014	0,027
27	In Flanders Fields	3	2	0,041	0,027
28	Schoolperikelen	0	1	0,000	0,014
29	Res Publica	0	2	0,000	0,027
30	Vlaamse Conservatieven	0	3	0,000	0,041
31	Nonali	1	4	0,014	0,055
32	Pegida Vlaanderen	0	1	0,000	0,014
33	Smithson's Place	1	1	0,014	0,014

Tabel 5: Outdegree en indegree van de Belgische extreemrechtse websites

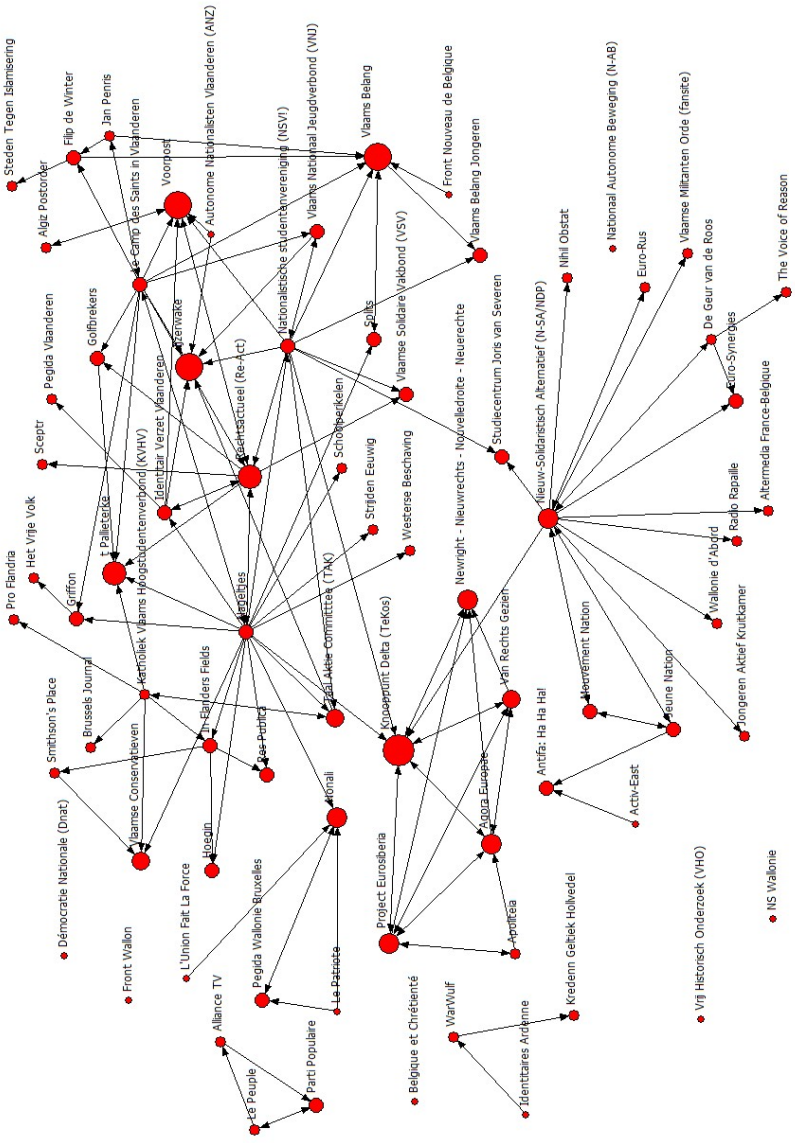
34	Filip de Winter	2	2	0,027	0,027
35	Jan Penris	3	1	0,041	0,014
36	Steden Tegen Islamisering	0	1	0,000	0,014
37	Katholiek Vlaams Hoogstudentenverbond (KVHV)	6	1	0,082	0,014
38	Algiz Postorder	1	1	0,014	0,014
39	Pegida Wallonie Bruxelles	1	2	0,014	0,027
40	Le Patriote	2	0	0,027	0,000
41	L'Union Fait La Force	1	0	0,014	0,000
42	Pro Flandria	0	1	0,000	0,014
43	Brussels Journal	0	1	0,000	0,014
44	Hoegin	0	2	0,000	0,027
45	Nieuw-Solidaristisch Alternatief (N-SA/NDP)	13	4	0,178	0,055
46	De Geur van de Roos	3	1	0,041	0,014
47	Mouvement Nation	2	2	0,027	0,027
48	Nihil Obstat	0	1	0,000	0,014
49	Euro-Synergies	0	2	0,000	0,027
50	The Voice of Reason	0	1	0,000	0,014
51	Jeune Nation	3	2	0,041	0,027

Tabel 5: Outdegree en indegree van de Belgische extreemrechtse websites

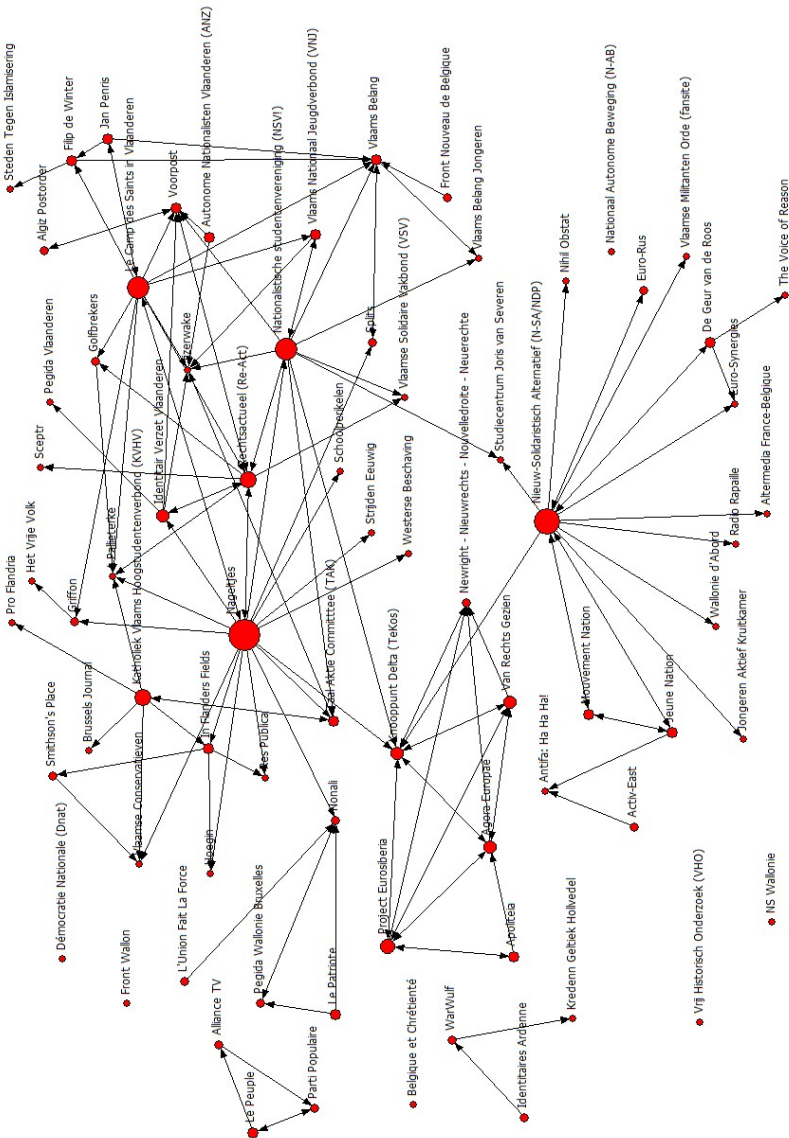
52	Vlaamse Militanten Orde (fansite)	0	1	0,000	0,014
53	Altermedia France-Belgique	0	1	0,000	0,014
54	Radio Rapaille	0	1	0,000	0,014
55	Antifa: Ha Ha Ha!	0	2	0,000	0,027
56	Activ-East	1	0	0,014	0,000
57	Autonome Nationalisten Vlaanderen (ANZ)	2	0	0,027	0,000
58	Nationaal Autonome Beweging (N-AB)	0	0	0,000	0,000
59	Wallonie d'Abord	0	1	0,000	0,014
60	Identitaires Ardenne	1	0	0,014	0,000
61	WarWulf	1	1	0,014	0,014
62	Kredenn Geltiek Hollvedel	0	1	0,000	0,014
63	Alliance TV	1	1	0,014	0,014
64	Parti Populaire	1	2	0,014	0,027
65	Euro-Rus	1	1	0,014	0,014
66	Jongeren Aktief Kruitkamer	0	1	0,000	0,014
67	Front Nouveau de Belgique	1	0	0,014	0,000
68	Le Peuple	2	1	0,027	0,014
69	Démocratie Nationale (Dnat)	0	0	0,000	0,000

Tabel 5: Outdegree en indegree van de Belgische extreemrechtse websites

70	Belgique et Chrétienté	0	0	0,000	0,000
71	Front Wallon	0	0	0,000	0,000
72	NS Wallonie	0	0	0,000	0,000
73	Het Vrije Volk	0	1	0,000	0,014
74	Vrij Historisch Onderzoek (VHO)	0	0	0,000	0,000
Totaal		145	145		

Afbeelding 3: Netwerk met nodegroottes volgens indegree

Afbeelding 4: Netwerk met nodegroottes volgens outdegree

Tabel 6: Betweenness van de Belgische extreemrechtse websites

	Betweenness	nBetweenness
1 Vlaams Belang	10,500	0,200
2 Nationalistische studentenvereniging (NSV!)	60,250	1,146
3 Knooppunt Delta (TeKos)	79,000	1,503
4 Ijzerwake	0,000	0,000
5 Vlaams Belang Jongeren	0,000	0,000
6 Rechtsactueel (Re-Act)	205,500	3,910
7 Studiecentrum Joris van Severen	0,000	0,000
8 Taal Aktie Committee (TAK)	34,250	0,652
9 Vlaamse Solidaire Vakbond (VSV)	0,000	0,000
10 Vlaams Nationaal Jeugdverbond (VNJ)	2,000	0,038
11 Voorpost	89,000	1,693
12 Splits	2,000	0,038
13 Project Eurosiberia	20,500	0,390
14 Agora Europae	1,500	0,029
15 Newright - Nieuwrechts - Nouvelledroite - Neurechte	0,000	0,000

Tabel 6: Betweenness van de Belgische extreemrechtse websites

16 Van Rechts Gezien	0,000	0,000
17 Apoliteia	0,000	0,000
18 Identitair Verzet Vlaanderen	12,750	0,243
19 Scepter	0,000	0,000
20 t Pallieterke	0,000	0,000
21 Golfbrekers	0,000	0,000
22 Nageltjes	233,500	4,443
23 Strijden Eeuwig	0,000	0,000
24 Westerse Beschaving	0,000	0,000
25 Le Camp des Saints in Vlaanderen	66,250	1,260
26 Griffon	10,000	0,190
27 In Flanders Fields	16,000	0,304
28 Schoolperikelen	0,000	0,000
29 Res Publica	0,000	0,000
30 Vlaamse Conservatieven	0,000	0,000
31 Nonali	11,000	0,209
32 Pegida Vlaanderen	0,000	0,000

Tabel 6: Betweenness van de Belgische extreemrechtse websites

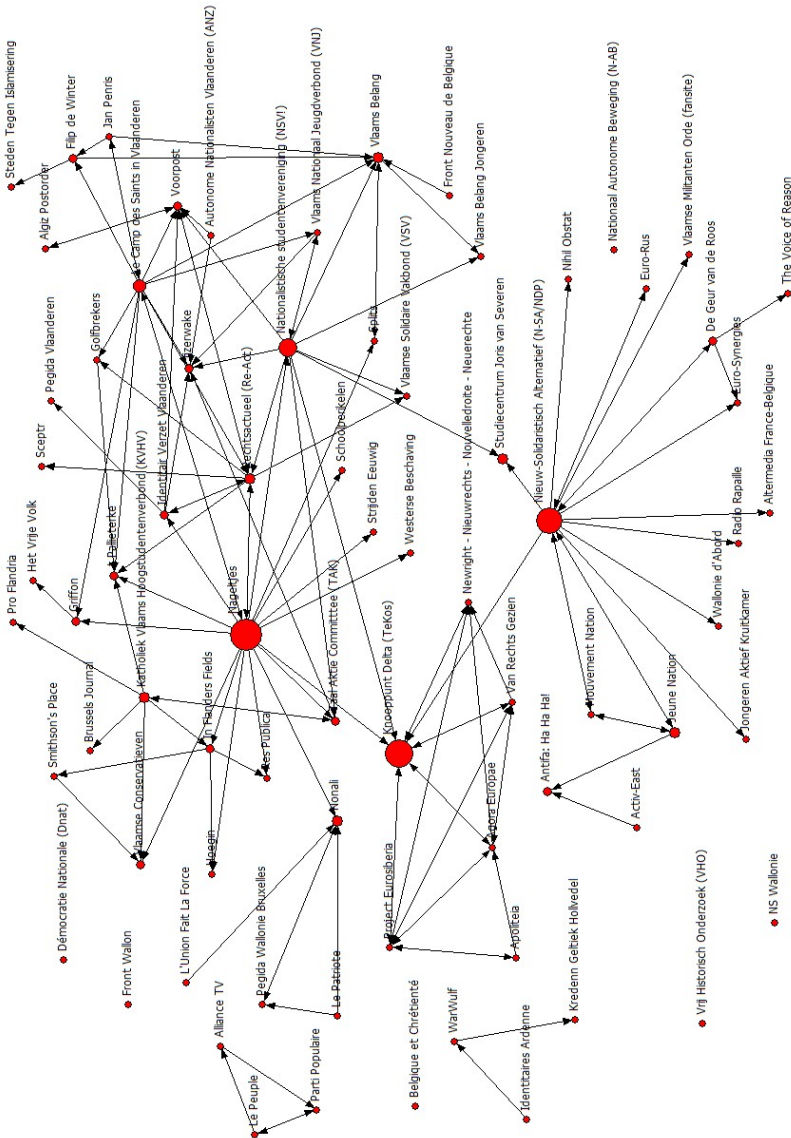
33	Smithson's Place	1,000	0,019
34	Filip de Winter	10,000	0,190
35	Jan Penris	0,000	0,000
36	Steden Tegen Islamisering	0,000	0,000
37	Katholiek Vlaams Hoogstudentenverbond (KVHV)	31,000	0,590
38	Algiz Postorder	0,000	0,000
39	Pegida Wallonie Bruxelles	0,000	0,000
40	Le Patriote	0,000	0,000
41	L'Union Fait La Force	0,000	0,000
42	Pro Flandria	0,000	0,000
43	Brussels Journal	0,000	0,000
44	Hoegin	0,000	0,000
45	Nieuw-Solidaristisch Alternatief (N-SA/NDP)	70,000	1,332
46	De Geur van de Roos	4,000	0,076
47	Mouvement Nation	0,000	0,000
48	Nihil Obstat	0,000	0,000
49	Euro-Synergies	0,000	0,000

Tabel 6: Betweenness van de Belgische extreemrechtse websites

50 The Voice of Reason	0,000	0,000
51 Jeune Nation	4,000	0,076
52 Vlaamse Militanten Orde (fansite)	0,000	0,000
53 Altermedia France-Belgique	0,000	0,000
54 Radio Rapaille	0,000	0,000
55 Antifa: Ha Ha Ha!	0,000	0,000
56 Activ-East	0,000	0,000
57 Autonome Nationalisten Vlaanderen (ANZ)	0,000	0,000
58 Nationaal Autonome Beweging (N-AB)	0,000	0,000
59 Wallonie d'Abord	0,000	0,000
60 Identitaires Ardenne	0,000	0,000
61 WarWulf	1,000	0,019
62 Kredenn Geltiek Hollvedel	0,000	0,000
63 Alliance TV	0,000	0,000
64 Parti Populaire	1,000	0,019
65 Euro-Rus	0,000	0,000
66 Jongeren Aktief Kruitkamer	0,000	0,000

Tabel 6: Betweenness van de Belgische extreemrechtse websites

67 Front Nouveau de Belgique	0,000	0,000
68 Le Peuple	1,000	0,000
69 Démocratie Nationale (Dnat)	0,000	0,018
70 Belgique et Chrétienté	0,000	0,000
71 Front Wallon	0,000	0,000
72 NS Wallonie	0,000	0,000
73 Het Vrije Volk	0,000	0,000
74 Vrij Historisch Onderzoek (VHO)	0,000	0,000

Afbeelding 5: Netwerk met nodegroottes volgens betweenness

Tabel 7: Sterke cliques in het online netwerk van Belgisch extreemrechts

1	Nationalistische studentenvereniging (NSV!) Vlaamse Volksbeweging (VVB) Vlaams Nationaal Jeugdverbond (VNJ)
2	Nieuw-Solidaristisch Alternatief (N-SA/NDP) Mouvement Nation Jeune Nation
3	Knooppunt Delta (TeKos) Project Eurosiberia Agora Europae Newright - Nieuwrechts - Nouvelledroite - Neuerechte

Tabel 8: Zwakke cliques in het online netwerk van Belgisch extreemrechts

Leden	Aantal leden	
1	Nationalistische studentenvereniging (NSV!) Taal Aktie Committee (TAK) Nageltjes	4
2	Nationalistische studentenvereniging (NSV!) Rechtsactueel (Re-Act) Nageltjes	3
3	Nationalistische studentenvereniging (NSV!) Knooppunt Delta (TeKos) Nageltjes	3

Tabel 8: Zwakke cliques in het online netwerk van Belgisch extreemrechts

4	Rechtsactueel (Re-Act) Identitair Verzet Vlaanderen Nageltjes	3
5	Rechtsactueel (Re-Act) 't Pallierterke Nageltjes Le Camp des Saints in Vlaanderen	4
6	Nageltjes Le Camp des Saints in Vlaanderen Griffon	3
7	Nageltjes In Flanders Fields Res Publica	3
8	Nageltjes In Flanders Fields Hoegin	3
9	Nationalistische studentenvereniging (NSV!) IJzerwake Taal Aktie Committee (TAK)	3
10	Nationalistische studentenvereniging (NSV!) IJzerwake Vlaams Nationaal Jeugdverbond (VNJ)	3
11	IJzerwake Vlaams Nationaal Jeugdverbond (VNJ) Le Camp des Saints in Vlaanderen	3

Tabel 8: Zwakke cliques in het online netwerk van Belgisch extreemrechts

12	Vlaams Belang Nationalistische studentenvereniging (NSV!) Vlaams Belang Jongeren	3
13	Nationalistische studentenvereniging (NSV!) Rechtsactueel (Re-Act) Vlaamse Solidaire Vakbond (VSV)	3
14	Nationalistische studentenvereniging (NSV!) Rechtsactueel (Re-Act) Voorpost	3
15	Rechtsactueel (Re-Act) Voorpost Identitair Verzet Vlaanderen	3
16	Rechtsactueel (Re-Act) Voorpost Le Camp des Saints in Vlaanderen	3
17	Knooppunt Delta (TeKos) Project Eurosiberia Agora Europae Newright - Nieuwrechts - Nouvelledroite - Neurechte Van Rechts Gezien	5
18	Project Eurosiberia Agora Europae Apoliteia	4
19	Rechtsactueel (Re-Act) 't Pallieterke Golfbrekers Le Camp des Saints in Vlaanderen	4

Tabel 8: Zwakke cliques in het online netwerk van Belgisch extreemrechts

20	Vlaams Belang Le Camp des Saints in Vlaanderen Filip de Winter Jan Penris	4
21	Nonali Pegida Wallonie Bruxelles Le Patriote	3
22	Nieuw-Solidaristisch Alternatief (N-SA/NDP) De Geur van de Roos Euro-Synergies	3
23	Nieuw-Solidaristisch Alternatief (N-SA/NDP) Mouvement Nation Jeune Nation	3
24	Alliance TV Parti Populaire Le Peuple	3

Tabel 9: Lijst van websites en hun attributen

		Ideologie	Houding tav België	Vorm
1	Vlaams Belang	4	1	1
2	Nationalistische studentenvereniging (NSV!)	1	1	6
3	Knooppunt Delta (TeKos)	1	5	4
4	Ijzerwake	4	1	7
5	Vlaams Belang Jongeren	4	1	2
6	Rechtsactueel (Re-Act)	4	1	3
7	Studiecentrum Joris van Severen	6	1	4
8	Taal Aktie Committee (TAK)	4	1	2
9	Vlaamse Solidaire Vakbond (VSV)	4	1	7
10	Vlaams Nationaal Jeugdverbond (VNJ)	4	1	6
11	Voorpost	2	2	2
12	Splits	4	1	3
13	Project Eurosiberia	2	5	4
14	Agora Europae	1	5	5
15	Newright - Nieuwrechts - Nouvelledroite - Neuerechte	1	5	5

Tabel 9: Lijst van websites en hun attributen

16	Van Rechts Gezien	1	5	5
17	Apoliteia	2	5	5
18	Identitair Verzet Vlaanderen	2	1	2
19	Sceptr	4	5	3
20	t Pallieterke	4	1	3
21	Golfbrekers	4	1	5
22	Nageltjes	4	1	3
23	Strijden Eeuwig	4	1	5
24	Westerse Beschaving	4	5	4
25	Le Camp des Saints in Vlaanderen	4	1	5
26	Griffon	4	1	5
27	In Flanders Fields	1	5	4
28	Schoolperikelen	4	1	5
29	Res Publica	4	1	4
30	Vlaamse Conservatieven	1	1	5
31	Nonali	5	5	4
32	Pegida Vlaanderen	5	5	2

Tabel 9: Lijst van websites en hun attributen

33	Smithson's Place	1	1	5
34	Filip de Winter	4	1	5
35	Jan Penris	4	1	5
36	Steden Tegen Islamisering	5	1	4
37	Katholiek Vlaams Hoogstudentenverbond (KVHV)	4	1	6
38	Algiz Postorder	2	2	7
39	Pegida Wallonie Bruxelles	5	5	2
40	Le Patriote	4	3	4
41	L'Union Fait La Force	5	5	4
42	Pro Flandria	4	1	4
43	Brussels Journal	1	5	3
44	Hoegin	4	1	5
45	Nieuw-Solidaristisch Alternatief (N-SA/NDP)	2	1	2
46	De Geur van de Roos	2	5	5
47	Mouvement Nation	2	3	2
48	Nihil Obstat	6	5	5
49	Euro-Synergies	2	5	4

Tabel 9: Lijst van websites en hun attributen

50	The Voice of Reason	2	5	5
51	Jeune Nation	2	3	2
52	Vlaamse Militanten Orde (fansite)	6	1	4
53	Altermedia France-Belgique	4	5	3
54	Radio Rapaille	4	1	7
55	Antifa: Ha Ha Ha!	5	5	4
56	Activ-East	2	5	5
57	Autonome Nationalisten Vlaanderen (ANZ)	2	1	2
58	Nationaal Autonome Beweging (N-AB)	2	5	2
59	Wallonie d'Abord	4	4	1
60	Identitaires Ardenne	2	4	2
61	WarWulf	2	5	4
62	Kredenn Geltiek Hollvedel	2	5	4
63	Alliance TV	4	3	3
64	Parti Populaire	4	3	1
65	Euro-Rus	2	5	4
66	Jongeren Aktief Kruitkamer	4	1	7

Tabel 9: Lijst van websites en hun attributen

67	Front Nouveau de Belgique	1	3	1
68	Le Peuple	4	3	3
69	Démocratie Nationale (Dnat)	1	3	1
70	Belgique et Chrétienté	4	5	4
71	Front Wallon	4	3	1
72	NS Wallonie	6	5	2
73	Vrij Historisch Onderzoek	3	5	4
74	Het Vrije Volk	4	5	4

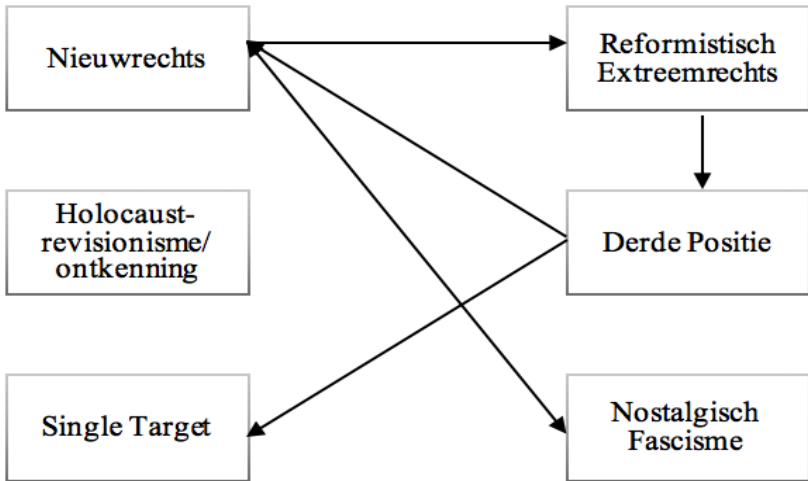
<i>Legende website-attributen</i>			<i>Totaal</i>
Ideologie	1	Nieuwrechts	11
	2	Derde Positie	18
	3	Holocaustrevisie/ -ontkenning	1
	4	Reformistisch Extreemrechts	34
	5	Single Target	6
	6	Nostalgisch Fascisme	4
Houding tav België	1	Vlaams Nationalistisch	32
	2	Groot-Nederlands ideaal	2
	3	Unitaristisch	9
	4	Waals Nationalistisch	2
	5	Niet van toepassing	29
Vorm	1	Politieke partij	6
	2	Militante organisatie	13
	3	Nieuwssite	9
	4	Informatiewebsite	20
	5	Blog	18
	6	Jongerenorganisatie	3
	7	Rest	5

Tabel 10: Dichtheid binnen en tussen ideologische subgroepen

Subideologie	Nieuwrechts	Derde Positie	Holocaust-revisionisme/ ontkenning	Reformistisch Extreemrechts	Single Target	Nostaligisch Fascisme
Nieuwrechts	<u>0,118</u>	0,020	0,000	0,027	0,000	0,023
Derde Positie	0,030	<u>0,069</u>	0,000	0,011	0,028	0,042
Holocaust-revisionisme/ ontkenning	0,000	0,000	<u>0,000</u>	0,000	0,000	0,000
Reformistisch Extreemrechts	0,021	0,008	0,000	<u>0,040</u>	0,020	0,000
Single Target	0,000	0,000	0,000	0,000	<u>0,100</u>	0,000
Nostaligisch Fascisme	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	<u>0,000</u>

Tabel 11: Relaties binnen en tussen ideologische subgroepen

Subideologie	Nieuwrechts	Derde Positie	Holocaust- revisionisme/ ontkenning	Reformistisch Extreemrechts	Single Target	Nostalgisch Fascisme
Nieuwrechts	<u>13</u>	4	0	10	0	1
Derde Positie	6	<u>21</u>	0	7	3	3
Holocaust- revisionisme/ ontkenning	0	0	<u>0</u>	0	0	0
Reformistisch Extreemrechts	8	5	0	<u>45</u>	4	0
Single Target	0	0	0	0	<u>3</u>	0
Nostalgisch Fascisme	0	0	0	0	0	<u>0</u>

Afbeelding 7: Grafische voorstelling relaties tussen subgroepen volgens ideologie

Tabel 12: Dichtheid binnen en tussen subgroepen naargelang houding ten aanzien van België

Houding tav België	Vlaams Nationalistisch	Groot-Nederlands Ideaal	Unitaristisch	Waals Nationalistisch	Niet van toepassing
Vlaams Nationalistisch	<u>0,061</u>	0,078	0,007	0,015	0,018
Groot-Nederlands Ideaal	0,016	<u>1,000</u>	0	0	0
Unitaristisch	0,010	0	<u>0,083</u>	0	0,011
Waals Nationalistisch	0	0	0	<u>0</u>	0,033
Niet van toepassing	0,005	0	0	0,017	<u>0,031</u>

Tabel 13: Relaties binnen en tussen subgroepen naargelang houding ten aanzien van België

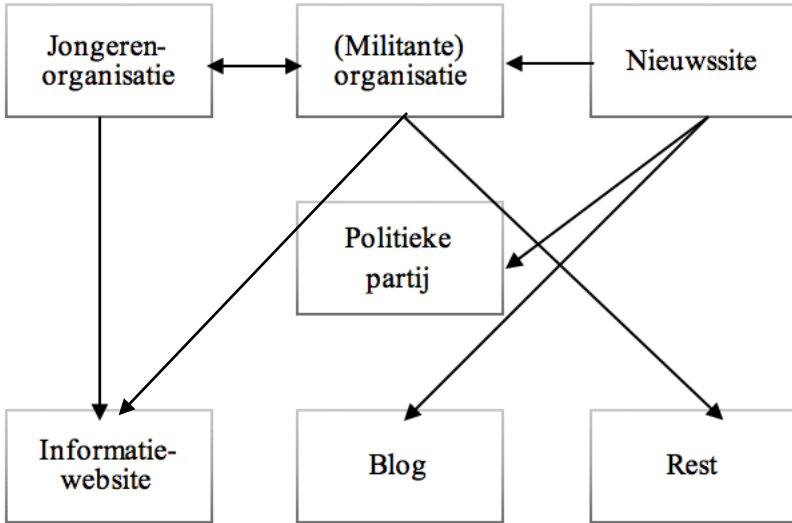
Houding tav België	Vlaams Nationalistisch	Groot-Nederlands Ideaal	Unitaristisch	Waals Nationalistisch	Niet van toepassing
Vlaams Nationalistisch	<u>6</u> 1	5	2	0	17
Groot-Nederlands Ideaal	1	<u>2</u>	0	0	0
Unitaristisch	3	0	<u>6</u>	0	3
Waals Nationalistisch	0	0	0	<u>0</u>	1
Niet van toepassing	5	0	0	1	<u>2</u> 7

Tabel 14: Dichtheid binnen en tussen subgroepen naargelang vorm

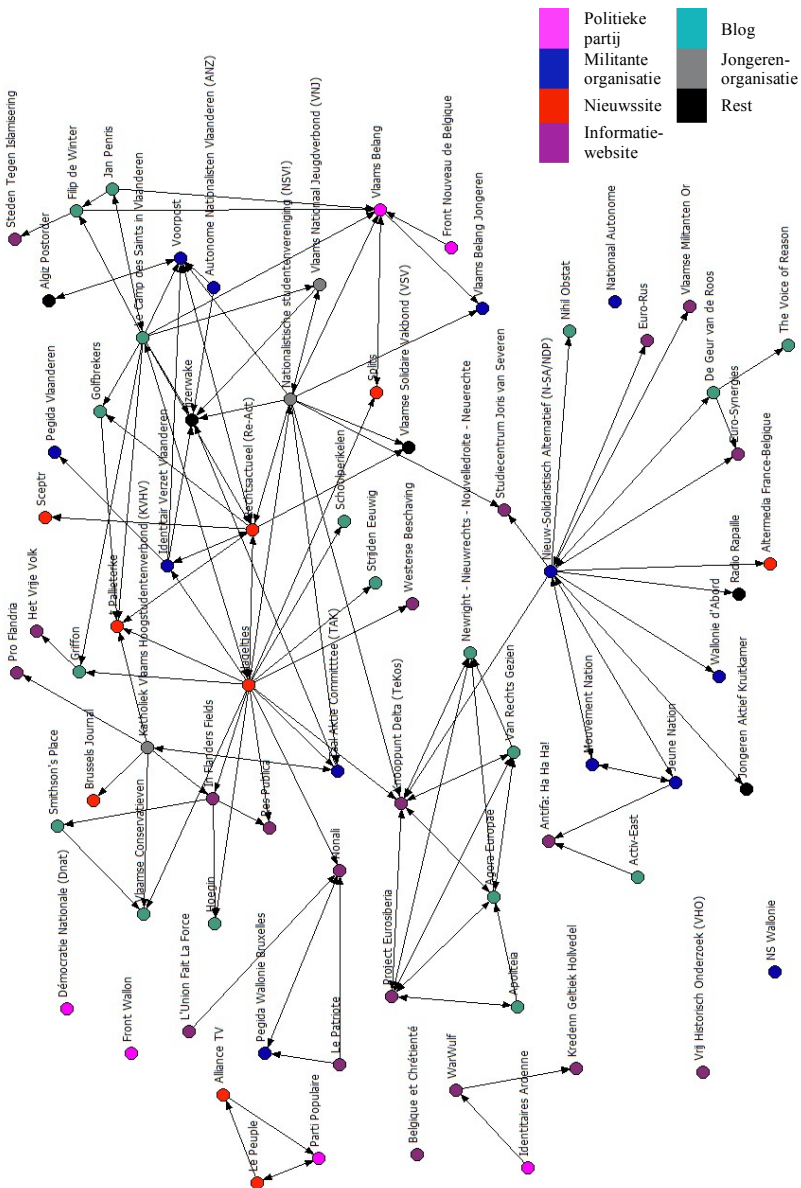
Vorm	Politieke partij	(Militante) organisatie	Nieuwssite	Informatie-website	Blog	Jongeren-organisatie	Rest
Politieke partij	<u>0,033</u>	0,013	0,037	0,008	0,000	0,000	0,000
(Militante) organisatie	0,000	<u>0,064</u>	0,026	0,027	0,009	0,026	0,092
Nieuwssite	0,056	0,034	<u>0,097</u>	0,028	0,043	0,037	0,022
Informatie-website	0,000	0,012	0,000	<u>0,016</u>	0,025	0,000	0,000
Blog	0,028	0,009	0,025	0,028	<u>0,042</u>	0,019	0,011
Jongeren-organisatie	0,056	0,103	0,111	0,067	0,019	<u>0,333</u>	0,200
Rest	0,000	0,015	0,000	0,000	0,000	0,000	<u>0,000</u>

Tabel 15: Relaties binnen en tussen subgroepen naargelang vorm

Vorm	Politieke partij	Militante organisatie	Nieuwssite	Informatie-website	Blog	Jongeren-organisatie	Rest
Politieke partij	<u>1</u>	1	2	1	0	0	0
(Militante) organisatie	0	<u>10</u>	3	7	2	1	6
Nieuwssite	3	4	<u>7</u>	5	7	1	1
Informatie-website	0	3	0	<u>6</u>	9	0	0
Blog	3	2	4	10	<u>13</u>	1	1
Jongeren-organisatie	1	4	3	4	1	<u>2</u>	3
Rest	0	1	0	0	0	0	<u>0</u>

Afbeelding 9: Grafische voorstelling van relaties tussen subgroepen volgens vorm

Afbeelding 10: Netwerk met gekleurde nodelabels volgens vorm